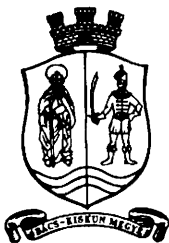

LEVÉLTÁRI FÜZETEK

(Bács-Kiskun megye)

VIII.

Kecskemét, 1992

LEVÉLTÁRI FÜZETEK

(Bács-Kiskun megye)

VIII.

A Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat
Levéltárának kiadványa

LEVÉLTÁRI FÜZETEK

(Bács–Kiskun megye)

VIII.

Kisfaludy Katalin

KECSKEMÉT ÖNKORMÁNYZATA

(Közigazgatás és bírászkodás)

1686–1848

Kecskemét, 1992

A sorozatot szerkeszti:
IVÁNYOSI-SZABÓ TIBOR

Szaklektor:
SZABÓ FERENC

ISBN: 963 7236 03 1

ISSN: 0238-8847

Kiadja a Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára
Felelős kiadó az intézmény igazgatója

A szedés és tipográfia Szöllősi Béla munkája

Készült 7,5 (A/5) ív terjedelemben
Nyomás és kötés: BÁCS-ÁG KFT nyomda

BEVEZETŐ

Tanulmányom címe némiképpen magyarázatra szorul. Az abban meghatározott szűkítés, hogy ugyanis az önkormányzati funkciók közül csak kettővel, és éppen a gazdaságszervezés kérdéseivel nem foglalkozom, tudatos megközelítése a problémakörnek.

Alapvető feladatomnak tekintetem, hogy megkíséreljem bemutatni a helyi önkormányzat működésének kevésbé feltárt szféráit, nem feledkezve meg arról sem: elsősorban a gyakorlatilag kötelmekről mentes földhasználat lehetősége teremtette meg a viszonylagos önállóság alapját. Mindazonáltal mégis alapvetően fontosnak tűnik a védelmi és önvédelmi mechanizmusok működtetése, amelyek segítségével a mezőváros vezetői meg tudták óvni magukat és városukat, vagyis tevékenyen hozzájárultak ahhoz, hogy az imént említett lehetőség ne vesszen el, sőt a végső eredmény a földesúri-nemesi befolyás szinte teljes föllazítása lett. Természetesen nem gondolom, hogy ez kizárólag csak a mindenkori magisztrátusok erőfeszítéseinek gyümölcse, ám vitathatatlan, hogy a város érdekeinek általuk történt felismerése és érvényesítése jelentős szerepet játszott abban.

Éppen azt szeretném bemutatni, hogy a tárgyalt több, mint 150 év alatt hogyan alakultak-bonyolódtek a helyi társadalom érdekei, ezek milyen konfliktusokban jutottak felszínre, s ezeknek függvényében hogyan szerveződött-változott a helyi hatalom struktúrája.

Tanulmányom forrásbázisát elősorban a Bács-Kiskun Megyei Levéltárban őrzött Kecskemét város feudáliskori levéltára adta. Kutattam a Coburg-Koháry család szentantali levéltárát és PPS vm. ide vonatkozó fondjait. Itt mondok köszönetet a Bács-Kiskun Megyei és a Besztercebányai Kerületi Levéltár munkatársainak, elsősorban Štefan Otruba levéltárosnak, aki kutatómunkámban nagy segítségemre volt.

A szakirodalomban meglehetősen ellentmondásos és végletes módon megfogalmazott véleményekkel lehet találkozni a mezővárosi rangú települések (oppidumok) 17. századvégi önkormányzatáról. Szükséges pedig világosan látni, hogy a mezővárosi — ez esetben kecskeméti — önállóság, miképpen alakult a felszabadító háborúk időszakában, s milyen fokon állt, amikor a török katonai jelenléte megszűnt létezni a Duna–Tisza közén.

Hornyk János, Kecskemét monográfusa így fogalmazott: „a községi önállóság” sértetlenül maradt a török uralom idején, a „község belügyeit a városi tanács intézte... főbenjáró ügyekben esküdtszék alakjára idomított fogott bírákból szerkesztett törvényszék ítélte.”¹ A vármegye sem avatkozott be Hornyk szerint a török–korban a város belügyeibe, a kecskemétiak csak adót fizettek hol a nógrádi, hol a füleki, máskor a szécsényi várban székelő nemesi vármegyének.²

Tulajdonképpen e koncepciót követi Majlát Jolán, elsősorban nagy-kőrösi kutatásai nyomán: „a török uralom alatt a magyar rendi állam és társadalomszerkezet úgy távolodott el a hódoltság népe fölül, hogy fennhatósága nem szűnt meg... azonban kényszerítő befolyása és társadalomadminisztráló szerepe lényegében megszűnt... Megvizsgálva tehát, mit pusztított el... a török uralom, megállapíthatjuk, hogy elpusztította e terület népe fölül az állami, megyei és földesúri hatalmat”.³

Szakály Ferenc tanulmánya — Makkai László e témában papírra vetett eredményeire⁴ is támaszkodva — szedi ízekre Majlát koncepcióját, s leszögezi: „A XVII. század derekától fogva... a nemesi vármegyék egyre jobban erősödő expanziójának lehetünk tanúi a hódoltságban, amely csakhamar maga alá gyűrte a paraszti fórumokat... a török igazságszolgáltatási szervezet működését pedig formálissá, szinte szükségtelessé tette.” A sedria maga ítélkezett „hovatovább minden büntető, ...s minden olyan polgári” pörben, amelyben több település lakói vagy nemesek is érdekeltek voltak. A helyi bíróság ítéleteit a sedrián lehetett megfellebbezni, miközben ismét életre keltek, s működni kezdtek az úriszékek is.⁵

1. HORNYIK: 1862. II. kötet. 151–152. o.
2. uo. 160.
3. MAJLÁT: 1945, idézi SZAKÁLY: 1986. 327.
4. MAKKAJ: 1958.
5. SZAKÁLY: 1986. 333.

A helyi autonómia tevékenységi körének két lényeges elemét, a közigazgatási és bíraskodási funkciót tekintve homlokegyenest ellentétesek a vélemények, illetve úgy is fogalmazhatnák: Hornyik és Majlát eredményein túlhaladott a kutatás. Az új eredményeket látszik igazolni Koháry István 1686. március 28-án, Bécsben kelt, a város „némely lakossj”-hoz írott levele. Ebben megparancsolja a kecskemétieknek, hogy a bírák és tanács ítéleteit alázattal fogadják, mert azok a földesúr akaratát tükrözik, senkinek nem lehet joga sem bírálni a tanácsot, s döntéseit sem hagyhatja figyelmen kívül senki: „sem az Bíráknak, sem az ott való Tanácsnak illendő böcsületit megh nem adgyák, parancsolattyokban el nem járnak, ellenek merészlenek támadny, melyet... érdemes büntetés nélkül nem fogok hadny... ha kinek vagy a Bírák vagy az Tanács mi rövidséget téssen ez előtti bé vett jó szokás szerint, általam dirigáltván az dolgai az városnak, mind az Bíráknak, mind az Tanácsnak rendetlen magaviselésérül is énnekem áll hatalmamban, masnak nem senkinek, hogy tegyek.”⁶ Természetesen szó sem lehet arról, hogy e sorokat földesúri törekvésnél jóval többre értékeljük, annál is inkább, mert 12 évvel később Koháry újra kiadatja, de akkor már Dúl Mihály⁷ dörgedelmeivel tetézve, hogy ugyanis a bírák, a tanács és a lakosok tartsák magukat „Gróff Koháry István Uram eő Nagysága ezen fölyöb megh írt Parancsolatyához és Méltóságos úri Dispositiojá-hoz”, mégpedig jószágvesztés terhe mellett.⁸

Mindezekből érzékelhető, hogy a „községi önállás” csak viszonylagos, a bírák és a tanács a földesúr, ez esetben a Koháryak adta keretek között intézhette „belügyeit” az 1690-es években. E kereteket az 1677-

6. BKML IV. 1504. d. 1686. március 28.

7. A Koháryak kecskeméti inspektora volt 1721-ig. BBKL C–K. Pars. III. 400.

8. BKML IV. 1504. d. 1698. október 4. Dúl Mihály Levele.

ben kiadott földesúri statutumok egész sora egyértelműen meghatározta,⁹ ugyanakkor a tényekhez tartozik, hogy Nyéki Gábor diák dicstelen és túl nagy vihart kavaró szereplése,¹⁰ majd menesztése után néhány év szünet következett, ám 1691-től folyamatosan szerepelt a város nyakára ültetett földesúri ellenőr (inspector, tiszttartó, plenipotenciárius),¹¹ akinek hivatala csak a megváltkozás utáni (1835) esztendőől szűnt meg Kecskeméten.

Az autonómia másik fontos területén, a jogszolgáltatásban hasonló kép látszik kibontakozni: miközben a tanács és főbíró, mint első fokú bíróság továbbra is működött, számos adat bizonyítja, hogy PPS vm sedriája, különösen a városban lakó nemesek ügyeiben ítéleteket hozott, amit bizonyára maguk az érintettek is szorgalmaztak.¹²

Ezeknél az adatoknál is beszédesebbek azok, amelyek „a három város törvényszéke”¹³ 17. századvégi sorsáról szólnak. Egészen élesen el kell ugyanis választani az 1687-től kezdődő szakaszt a korábbiaktól a jogintézmény történetében. A század elején és közepén a magyar és török hatóságoktól egyaránt elhagyott vidék megszervezve önmagát a hatalmi vákuumban¹⁴ létrehozta és működtette a polgári és büntető ügyekben is eljáró, halálos ítéleteket is hozó, sőt azokat végre is hajtható jogintézményét,¹⁵ azonban 1687. július 7-én maga Koháry István rendelte el a Convocatus Bíróság felállítását.¹⁶ Ami azt jelentette, hogy a

9. Ebből az évből öt földesúri rendelet ismert, amelyek a puszták használatáról, a szökésekről, a városon kívüli építkezések megakadályozásáról, a szököttek birtokainak elkobzásáról, a szőlőtelepítésekről (stb.) szólnak, vagyis a mindennapi élet melyére hatolnak. Talán nem felesleges az egyikből idézni, hogy a földesúr jóváhagyása nélkül nem mehet végbe a „Legkisebbik törvényetek szolgáltatása, amicabilis compositio, testamentum tételek, esküdtetések”. IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor: 1986. 84–90. o. Az öt rendelet dátuma: 1677. február 25, június 2, augusztus 9, szeptember 4, november 4.
10. NYÉKI Gábor az 1670-es évektől a Koháryak inspektora Kecskeméten. Szerepét és tevékenységét földolgozta: SZAKÁLY: 1981. 299. és uó: 1986. 355.
11. A Koháryak inspektora: Dúl Mihály, Bajtai István, Foglár Imre, Tihanyi Dániel, Terstyánszky Mihály, Mumhárt József.
12. BOROSY: 1984. Az 1316, 1477, 1666, 1740, 1755, 1862. sz. regeszták. Vö: SZAKÁLY, 1986. 333.
13. HORNYIK: 1862. II. k. 152.
14. HEGYI: 1986. 307–321.
15. HORNYIK: 1862. II. k. 153–159.
16. BKML IV. 1504. a. 1690-es bejegyzés.

földesúr parancsa szerint hívták azt össze, sőt egy alkalommal a Koháryak elnöklő inspektorát is ott találjuk a bírák között. Joggal vélte úgy Bálintné Mikes Katalin, hogy „a későbbi úriszéki ülések előzménye” ez,¹⁷ hiszen már a bíróság megszervezése és működtetésekor is tetten érhető a földesúri beavatkozás. Tehát nem arról van szó, hogy a fogott bírákat egyszerűen felváltotta a Koháryak úriszéke,¹⁸ hanem inkább annak felülről történt elsorvasztásáról lehet beszélni.

Szót kell ejteni Hornyiknak a „három város törvényszéke” kapcsán megfogalmazott állításáról, miszerint: „a 'Három Város' ...a 17-ik és 18-ik században is bels közügyeit többnyire közösen intézte és intéztette.”¹⁹ Már Bálintné idézett cikke is egyértelműen kimutatta, hogy a „convocatus arbiter” bírák „legtöbbször négy helységről származtak: ...Kőrösről, Ceglédreől Szentkirályról, Szentlőrincről”, de egyéb távolabbi helyekről valók is előfordultak köztük.²⁰ Nagy merészség tehát „három város törvényszékéről” beszélni, még nagyobb ezt az összefogást későbbi századokra is kivetíteni. A fogott bírák intézménye a 17. század végére földesúri befolyás alá jutván jelentőségét veszítette,²¹ majd elsorvadt. A jogszolgáltatás terén — legföljebb egy-egy szökött bűnöző közös üldözésében — találkozhatunk összefogással, ám erre éppúgy vannak adatok pl. Jászberénnyel kapcsolatban, mint ahogyan Kőrös és Cegléd vonatkozásában.²²

Mindezek alapján le kell szögezni, hogy a belső autonómia, amely a török alatt közigazgatási és bíraskodási funkciók gyakorlásában kialakult, annyira nem volt erős, hogy ellent tudott volna állani a vármegyei és földesúri hatalomnak, amely rátelepedni igyekezett. Ráadásul ez nem is egyértelműen az autonómia erős vagy gyöngye voltától függött: a helyi társadalom érdekei azt kívánták, hogy ésszerű kompromisszumok

17. BÁLINTNÉ: 1979. 26–27.

18. HORNYIK: 1862. II. k. 165.

19. uo. 160.

20. BÁLINTNÉ: 1979. 26.

21. SZAKÁLY: 1986. 333. Következésképpen „mezővárosok összefogása révén létrejött bíróságokról” szól, jóllehet elsősorban szomszédos településekről beszélhetünk, s köztük falvak is vannak.

22. BKML IV. 1504. c. 1716, 1827.

— akár saját önállóságának csorbítása — árán az új (vagy visszatérő) hatalmi struktúrába illeszkedjék. Ezenközben sem a vármegyei, sem a földesúri hatalom nem tudott, mert nem is akart a kialakult rend és szokások ellenére, erőszakkal föllépni. A „külső hatalmakat” is ésszerű kompromisszum felé vitték érdekei,²³ ezért a főbíró és a városi tanács intézménye sem esett áldozatul a török utáni berendezkedésnek.

23. Erre kitűnő példa a már említett NYÉKI Gábor-féle ügy, amikor a birtokhasználat kialakult, szokásjoggá merevedett szabályait maga a földesúr sem tudta, végtére nem is akarta megváltoztatni. SZAKÁLY: 1981. 299.

A FŐBÍRÓ

„...közelgetvén a Bírák esztendeinek vége die 23 április... ugyan azon a napon a 8 Tizedeseknek parancsolat adatott, hogy kiki maga járásába az érdeemes gazdáknak hírt adjon, hogy a következő napra úgymint Szent György napjára fel gyülekezzenek a Város házához. Nemkülönbön azon napon a katolikus részen levő esküttek egybe gyűltenek és a szokás szerint a reformátusok közül fő bíróságra hármat candidáltatnak. Azomban estve a polgároknak parancsolat adatott, hogy az egész Tanácsot Szent György napjára reggeli öt órára egybe gyűjcsék.

Felvirradván Szent György napja és már reggel öt órakor mind az egész Tanács, mind a népnek java és potioritassa együtt lévén, ekkor Fő Bíró, 2. bíró, adószedő Bíró kik eddig valának becsülettel elbúcsúztak. Így osztán fogtak menten új bírák választásához, és leg először is a tavali bíró edjik notariussal diariumot készítvén és magát különös szobába vévén, az addig titokban tartott három candidátusokat azon diariumba különös faciesre be iratta és a Tanácsot rendel a vox mondasra szállította. A mely is így szokott lenni, hogy a voxolásra be bocsattatott személynek az elbucsuzott Bíró mind a három candidatusnak nevit világossan ki mondván meg kerdi mellyiket valaszta Város fő Bírójának és a mellyikre felel, annak neve alá írja a notarius a voxmondó személy nevit az említett diariumba.

Ekkepen a Tanács által menvén a voxoláson, a köznép hasonló rendel is edjenkent hivogattatvan a vox mondasra be bucsattatott és kinek kinek neve azon candidatus alá kire voxat adta feljegyeztetvén a voxolás elvegeztetett.

Azonnal pedig a notarius szamba vévén mindenik candidatus neve alá írott voxokat azok summajat az ott jelen levő ó Bírónak praesentalta ki is menten ki menvén, és az egész Tanács eleibe allvan a candidatusok

közt kire ment több vox ki nevezte és szerencseltette, melyre az egész Tanács is ki szóval, ki más nutussal concensust mutatvan város fő Bírójának lenni esmérte.²⁴

E levél hosszas és szószerinti idézését az indokolja, hogy egyrészt a beszámoló rendkívül életszerűen és pontosan tárja elénk e fontos esemény valamennyi mozzanatát, másrészt unikumnak számít, mert egyetlen mezővárosból sem maradt meg vagy került még elő olyan forrás, amely hasonló részletességgel írná le a főbíróválasztás menetét.²⁵ Sorai önmagukért beszélnek, s rendkívül fontos információkkal szolgálnak: Kecskeméten évente április 24-én tartottak tisztújítást választással,²⁶ a 3 főbíró-jelöltet a katolikus tanácsnokok választották a reformátusok közül (vagy fordítva, ennek rendje évenként változott),²⁷ a jelöltek nevét a szavazás megkezdésének pillanatáig titkosan kezelték, a szavazás tisztaságára az „ó Bíró” vigyázott, az egyik notariussal együtt, aki névjegyzéket volt köteles vezetni a szavazókról. Azt, hogy ki kire szavazott csak 2 ember tudhatta meg. Nagyon érdekes, hogy a szavazás eredménye önmagában kevés volt, az új főbíró az egész Tanácsnak, s nem valamennyi választónak (!) „concensust mutatvan” még el is kellett ismernie.²⁸

Miután a beszámoló „régí szokásról” beszél, biztosra vehetjük, hogy évtizedes hagyományokról szól, annál is inkább, mert Kecskemét város levéltárában megőrizték (1707-től 1818-ig) az említett diariumo-

24. BBKL C–K. Pars III. 435. A kecskeméti főbíró s tanács levele KOHÁRY Andrásához. 1757.
25. Hódmezővásárhelyről ismert egy 1727-es földesúri instrukció, amely előírja a „Szent György napi Bíró Tétel” rendjét. Hódmezővásárhely története, 439.
26. Ez nem egyedi, Kőrösön, Cegléden, Hódmezővásárhelyen is így történt. uo. és NOVÁK: 1982. 128., uó: 1987. 60.
27. „...az 1697-es tűzvész idejétől mindkét felekezet a saját templomát, iskoláját használja és a tanácsban egymást felváltva választanak tanácsot.” A Kecskeméti ferencesek Historia Domus-a. Ford: SZABÓ Attila. Kézirat. Cegléden a vallásalapítványi uradalom tisztjei tettek javaslatot a főbíró személyére, egyik évben a reformátusok, a másikban a katolikusok közül. NOVÁK: 1982. 128.
28. Hódmezővásárhelyen e megerősítés — ha csak jelképesen is, a földesúr joga volt, aki (1725-ben pl.) nádpalcát ajándékozott a főbírónak, jelzve: a hatalom a földesúré, a bíró csak végrehajtja ura akaratát. Hódmezővásárhely története, 439.

kat.²⁹ A rendkívül jelentős forráseggyüttes elemzése lehetővé teszi, hogy megismerjük a helyi társadalom csúcsán lévőket, mert nemcsak a főbírókról, hanem választóikról is információkat kapunk.³⁰

Az 1757-es beszámolóhoz képest, csak azt a különbséget kell megemlíteni, hogy 1707-ben és 1713-ban négy jelölt közül választottak, azután már 3-ban állapodott meg a candidatusok száma.³¹

A válsztók száma már lényegesebb eltéréseket mutat:

1707 : 184	1759 : 69	1778 : 84	1801 : 84
1713 : 355	1760 : 81	1779 : 83	1802 : 74
1721 : 237	1761 : 74	1780 : 88	1803 : 80
1732 : 147	1762 : 90	1781 : 70	1804 : 80
1733 : 270	1763 : 72	1782 : 79	1805 : 65
1739 : 120	1764 : 54	1783 : 92	1806 : 69
1743 : 95	1765 : 100	1784 : 73	1807 : 73
1744 : 172	1766 : 73	1785 : 71	1808 : 62
1745 : 123	1767 : 74	1786 : 97	1809 : 62
1746 : 107	1768 : 73	1787 : 101	1810 : 84
1747 : 104	1769 : 89	1789 : 100	1811 : 72
1748 : 187	1770 : 83	1790 : 93	1812 : 87
1749 : 208	1771 : 83	1794 : 115	1813 : 88
1750 : 141	1772 : 80	1795 : 106	1814 : 83
1751 : 125	1773 : 80	1796 : 96	1815 : 75
1752 : 152	1774 : 75	1797 : 98	1816 : 84
1753 : 119	1775 : 83	1798 : 89	1817 : 83
1757 : 97	1776 : 85	1799 : 78	1818 : 117
1758 : 95	1777 : 106	1800 : 87	

29. BKML IV. 1504. c. III-79/1818. A század elején ezek szórványosak: 1707, 1713, 1721, 1732, 1733, 1739. évekből maradtak meg, míg 1743–53, valamint 1757–1818. között szinte hiánytalanul.

30. Adatok hiányában nem ismerjük a főbíróválasztás menetét, a választók körét, 1707 előtt. BÁLINTNÉ feltételezi, hogy a „főbíróválasztás alkalmával is a népgyűlés döntött a jelöltek közül”, ahogyan ez pl. Szombathely püspöki mezővárosban történt. Azt is megállapítja, hogy a 17. század második felében csak elvétve hívtak össze népgyűlést Kecskeméten. BÁLINTNÉ: 1979. 19–20. Cegléden a „mindenkori magisztrátus, a belső tanács tagjai, a szenátorok közül választották meg a „főbíró”. NOVÁK: 1982. 128. Nagykőrösön „módos, civis gazdák kerültek a tanácsba” (1626–79), illetve „a vagyonos polgárok, sőt nemesek közül választottak vezetőket” (1728-tól). uő: 1978. 42. és 60.

31. BKML IV. 1504. c. III-79/1818. 1707 és 1713. évi jegyzékek.

A legszembetűnőbb, hogy egyik évről a másikra akár 30 fővel is nőtt vagy csökkent a szavazók száma. (l. 1. sz. táblázat.) Ha átlagokat számolunk kiderül, hogy

1707–1749 között 178

1750–1765 között 98

1766–1778 között 82

1779–1793 között 87

1794–1806 között 86

1807–1818 között 80

személy szavazott, s a 18. század közepétől átlagosan 80 fő választott főbíró, miközben a lakosság száma „1728 és 1757 között több mint háromszorosára..., 1756 és 1771 között pedig ismét több mint kétszerezésére nőtt.” (1712-ben 1413, 1728-ban 2097, 1757-ben 6399, 1771-ben 14978 gazda, zsellér, extraneus, rideg és szolga élt Kecskeméten.)³² A bíróválasztók száma nem gyarapodott ezzel arányosan, inkább relatíve csökkent. Az 1712-es, 1724-es és 1733-as jegyzéken még azt olvashatjuk, hogy „in iudicem primarum voto et suffragio incolarum oppidi Kecskemét electus et praefectus est,”³³ de a továbbiakban soha nincs szó a lakosok által megválasztott főbíróról. 1808-ban, hallunk csak arról, hogy közgyűlést hirdettek, ahol a senatorok, „a’köz lakosok és az Electa Communitas” egy küldöttje is jelen volt, hogy főbíróvá válasszon, 1817-ben pedig a Tanácson kívül az „Electa Communitas, Czéheknek küldöttjei, es a’városnak esőbb sorsú szolgái” is hivatalosak voltak.³⁴ Ilymódon azt kell mondani: bár a választók száma állandósult, a 19. század elejére a lakosságnak mégis egy szélesebb rétegét képviselő grémium döntött a főbíró személyéről.

Ha végigbongésszük a főbírákká választottak névsorát 1687–1848 között, (L. 2. sz. táblázat.) összesen 49 családnévet számolhatunk össze, tehát ennyi család adott főbíróvá Kecskemétnek. 15 családnév csak egyszer, 22 kéttő–négyyszer fordul elő, és 12 volt olyan, amelyből ötször

32. BÁLINTNÉ: 1979. 34–35.

33. BKML IV. 1504. c. III-79/1818. A megfelelő évek jegyzékei.

34. uo.

vagy annál többször került ki főbíró.³⁵ Gyakorlatilag ez a 15 család játszott főszerepet a városban, vagyis ők voltak a legtekintélyesebbek.

Ha megvizsgáljuk, hogy 50 évenként kik voltak ezek kiderül: az 1750-es évekig a Kalocsa, Bede, Szabó, 1750–1800 között a Deák és Ferenczi családok. Végül 1800–1848 között már nem is családokról, hanem bizonyíthatóan egy–egy személyről beszélhetünk, így Balázsfalvi Kiss Mihályról, Szeles Józsefről és Fekete Sándorról.³⁶

Addig amíg a 17. században családi, a következőben inkább egyszemélyi (jobban mondva egy–egy személyi) hatalom kialakulásának lehetünk tanui. Ráadásul úgy tűnik, a 18. század elején megtört a régi szokás, hogy katolikus főbíró református követett, s ezt éppen B. Kiss Mihály pályafutása bizonyítja, aki — Kecskemét történetében először —, két egymást követő ciklusban is főbíró volt.³⁷ Példája azután követőkre lelt: az 1830-as években már az volt a rend, hogy egy személy három egymást követő évben viselte a hivatalt. Ezzel szemben, úgy az 1600-as évek végén, mint az 1700-asok folyamán általában 4 évente kerülhetett ugyanaz a személy a főbírói székbe. Egyedüli kivétel Ferenczi Gergely, aki 1758-ban és 1760-ban is főbíró volt.

A 49 főbíró adó családnévből 31 szerepel Zombory Dániel nemesi névjegyzékében.³⁸ Azok közt, akik csak egy ízben viselték a hivatalt 8 (tehát az érintettek több mint fele) volt jobbágyi állapotú, míg a leggyakrabban és legtöbbször főbíró adó családok mindegyike nemesi rangú volt. Csak elvétve kerülhetett tehát „nemtelen” a város élére. Kőrösön ugyanez volt a gyakorlat, legalábbis 1728-tól csak nemesi rangban lévő viselte a hivatalt,³⁹ míg Cegléden csak a módos gazdák kerülhettek az élre, de nemesi rang nélkül is.⁴⁰ A nemesi rang, ha fontos volt is a hivatalviseléshez, mégsem meghatározó. Jó példa erre a hatal-

35. Bede: 5, Deák: 8, Fekete: 6, Ferenczi: 6, Kalocsa: 9, Kis(s): 16, Ladányi: 8, Nagy: 5, Szabó: 5, Szeles: 5, Szentkirályi: 7, Tóth: 5. Némi bizonytalanságot okoznak a gyakori családnévek, a Kis(s)-ek és a Tóth-ok; esetükben az időbeli eltérés sem csekély.

36. B. Kiss Mihály 1803–25 között hétszer, Fekete Sándor 1802–29 között hatszor, Szeles József 1827–36 között ötször volt főbíró.

37. Cegléden erre már az 1780–90-es években sor került, Nagykőrösön még korábban 1735–36-ban. NOVÁK: 1928. 128. és utó: 1978. 60.

38. ZOMBORY: 1938/40.

39. NOVÁK: 1978. 60–61.

40. NOVÁK: 1982. 128–131.

mas vadszám után adót fizető, dúsgazdag Deák család, amelynek 1722–93 között három képviselője is elnyerte a hivatalt, legtöbbször a család legügyesebb vagyonszerzője, Deák Mihály;⁴¹ ugyanakkor a tehetős Sárközyek, nemesi voltak ellenére is csak két ízben viselték a főbírótságot.⁴²

Megvizsgáltam az 1712–46 évek között, hogy a három legfontosabb tisztség (iudex primarius, perceptor, exactor) viselői közül a főbírórágra jutottak karrierjében fellelhetők-e bizonyos szabályszerűségek.⁴³

41. Szellemesen „parasztnábobként” említi őt IVÁNYOSI-SZABÓ: 1990. 214.

42. uő. uo. 173.

43. Az itt közölt karrier-vizsgálat eredményei csak tájékoztató jellegűek, lévén, hogy igen szűk időhatárt fognak át. A legtöbb adót fizetők, a bíróválasztók és a tisztségviselői névsorok összevetése, az egyes személyekről szóló vizsgálódások hozhatnak megbízhatóbb eredményt.

A legfontosabb tisztségek viselői

Év	FŐBÍRÓ	PERCEPTOR	EXACTOR
1712	Csorba István úr	Kovács György	Bíró István
1713	Kalocsa István nobilis dominus	Bíró György	Deák István
1714	Szabó János úr	Szentkirályi János	Kis János
1715	Bíró István úr	Szívós Gergely	Bano István
1716	Kovács György úr	Takács Mihály	Kalocsa István
1717	Kalocsa István nobilis dominus	Hegedús János	Demeter Gergely
1718	Csorba István úr	Deák István	Kis János
1719	Bíró István ?	Kalocsa István	Lázár János
1720	Szabó János úr	Takács Mihály	Bán András
1721	Kalocsa István nobilis dominus	Kis János	Dallos Máté
1722	Deák István úr	Lázár János	Bíró Gergely
1723	Kis János nemzetes	Hegedús János	Horváth Sámuel
1724	Bede Mihály ?	Szöke János	Markó Miklós
1725	Bíró István ?	Bán András	Horváth Tamás
1726	Deák István nemzetes	Horváth Sámuel	Szente Ferenc
1727	Kalocsa István nemes nemzetes	Nagy Mihály	Csizmadia Mihály
1728	Csorba István úr	Szegedi Péter	Varga András
1729	Kis János becületes	Kamarás János	Szabó István
1730	Horváth Sámuel ?	Horváth Tamás	Kalocsa Ambrus
1731	Bíró István ?	Bán András	Banó János
1732	Takács Mihály úr	Lázár János	?
1733	Hegedús János úr	Bozó István	Szentkirályi István
1734	Csizmadia Mihály nemzetes	Szabó Márton	Kiss István
1735	Kalocsa István ⁴⁴ nobilis dominus	?	Bede András
1736	?	Banó János	Hegedús István
1737	Kiss János nemzetes	Bozó István	Szentkirályi István
1738	Kalocsa János nobilis dominus	?	Kalocsa Ambrus
1739	Bán András	Nagy Mihály	Szabó Gergely
1740	Horváth Sámuel úr	Szentkirályi István	Tóth István
1741	Kiss János ?	Bozó István	Széplaky György
1742	Tóth Gáspár ?	Kovács János	Sárközi Pál
1743	Muraközy Sámuel dominus	Somogyi András	Szabó Gergely
1744	Lázár János úr	Banó János	Szeles György
1745	Kiss István nemes nemzetes	Sárközi Pál	Szentkirályi Pál
1746	Kovács János úr	Széplaki György	Tormási Mihály

Ez idő alatt összesen 34 család adott főbíró, második bírót és adószedő bírót.⁴⁵

Legtöbbször a Kalocsák és a Kisek szerepelnek (9), őket a Bírók (7), majd a Horvátok és Szentkirályiak (6–6), végül a Szabók (5) követik. A vizsgált időszakban ez a 6 család adta a legfőbb tisztséget viselőknél csaknem a felét.

A legfontosabb tisztséget adó családok

Név	FŐBÍRÓ	PERCEPTOR	EXACTOR
Banó	—	1	2
Bán	1	2	1
Bede	1	—	—
Bíró	4	1	2
Bozó	—	3	—
Csizmadia	1	—	1
Csorba	3	—	1
Deák	2	1	1
Dallos	—	—	1
Demeter	—	—	1
Hegedűs	1	2	—
Horváth	2	2	2
Kamarás	—	1	—
Kalocsa	5	1	3
Kis	5	1	3
Kovács	2	2	—
Lázár	1	1	1
Markó	—	—	1
Muraközy	1	—	—
Nagy	—	2	—
Sárközi	—	1	—
Somogyi	—	1	4
Szabó	2	1	1
Szegedi	—	1	—

44. Kalocsa István hivatali idejének letöltése előtt meghalt. Ilyen különleges esetben új választást írtak ki, legalábbis „1794. május 11-én nagyságos Deák Pál úrnak halálával történt változás után történt bírói hivatalra való candidatusok nevei.” BKML IV. 1504. c. III-79/1818. Sajnos éppen az 1735/36-os jegyzék hiányzik.
45. A tisztségviselők névsorait a következő forrásokból állítottam össze: BKML uo. és IV. 1510. a. Nem tudom, hogy NOVÁK: 1986. 82. milyen forrásból merített, amikor felsorolja a 18. századi főbírók családneveit.

Név	FŐBÍRÓ	PERCEPTOR	EXACTOR
Szeles	—	—	1
Szente	—	—	1
Szentkirályi	—	2	4
Széplaki	—	1	1
Szívós	—	1	—
Szőke	—	1	—
Takács	—	2	—
Tormási	—	—	1
Tóth	1	—	1
Varga	—	—	1

Ha a főbírói tisztséget betöltő személyeket úgy vizsgáljuk meg, hogy előzménnyel vagy anélkül kerültek-e oda, erre is, arra is vannak példák. Így pl. Bán András, Deák István, Horváth Sámuel, Kis János vagy Lázár János végigmentek a „ranglétrán”, ők valamennyien az exactor–perceptor–főbíró utat járták be.⁴⁶ Bede Mihály⁴⁷ viszont úgy lett főbíró 1724-ben, hogy az azt megelőző 12 évben nem viselt egyet sem a fontosabb tisztségekből, ugyanígy Muraközy Sámuel, aki 1743-ban előzmény nélkül lett főbíró. Vannak „derékba tört” karrierek is: Bíró György 1713-ban perceptor, Bíró Gergely 1722-ben exactor, Kalocsá Ambrus 1730 és 1738-ban exactor, de egyikük sem tűnt fel többé a vizsgált időszakban a tisztségviselők, sőt később sem a főbírók között.

Ha — a sajnos nagyon súlyos pusztulások következményeképpen⁴⁸ — gyér adatokat sorra vesszük, csak igen elnagyoltan tudunk meg valamit a főbírók hatásköréről. Kétségtelen, hogy a főbíró, miképpen azt tisztségének elnevezése is sejteti, a legelső és legnagyobb hatalmú személy volt a város élén. Köteles volt a szabályrendeleteket, amelyeknek megalkotásában maga is részt vett, betartatni, ezek szellemében ítélni, a város gazdasági erejét folytonosan gyarapítani, a jogrend és közbiztonság megőrzésén fáradozni. Az 1735-ös esküformula szerint: „...a böcsületes Városbéliek közül, az kik az Város Articulusai ellen

46. A felsorolt esetekben a vezeték- és keresztnév is azonos, valószínűleg azonos személyekről van szó.

47. Nem Beke, hanem Bede Mihály. vö: IVÁNYOSI-SZABÓ: 1990. 173.

48. Közhelynek számít, de sajnos tény: a primer fudáliskori forrásanyag a második világháborúban elégett. Eppen emiatt is súlyos adóssága Hungarica-kutatásnak a Coburg–Koháry család szentantali levéltárának teljeskörű feltárása. Az abban rejlő adatok nélkül Kecskemét 17–19. századi (illetve 19. századeleji) története nem ismerhető meg igazán.

vétenek, azoknak személyválogatás nélkül büntetője lészesz és az böcsületes Várcomnak penze, vagy egyéb jószága kezében járván, annak nem tékozlója, hanem oltalmazója lészesz, és esztendő el telvén, mindegyikről számot adsz. Az Törvénytételben nem nézel sem Atyafiságot, sem Sógorságot, sem Komáságot, avagy barátságot, és adományt, hanem mind gazdagnak, s mind szegénynek igaz törvényt szolgáltatatsz...”⁴⁹ A főbíró jogalkotó-jógszolgáltató — gazdasági és rendfenn tartó funkciókat látott el, illetve mindezekre köteles volt felügyelni.⁵⁰ Mindezen feladatok ellátásához tájékozottság, szakértelem és — mai szóhasználattal élve — feddhetetlenség is megkívántatott.⁵¹ A 17. századi főbírók és általában a Kecskemét mezővárosi hivatalnokréteg műveltségének, iskolázottsági szintjeinek kutatása még várat magára, az viszont kétségtelen, hogy írni — olvasni — számolni tudó ember lehetett csak tisztségviselő, másképpen nem lett volna képes ellátni feladatait.

Visszatérve a hatáskörökhöz, Kecskeméten külön meg kell emlékezni a főbíró egyéni — tanácson kívüli — bíraskodásáról.⁵² Kiseb horderejű ügyekben volt illetékes, s mert 1786-tól őriz Kecskemét város levéltára „Bírószeiki jegyzőkönyveket”, néhány példával illusztrálható e

49. BKML IV. 1504. g. A katolikus főbíró esküje. Sajnos református esküformulát nem találtam. Évente más-más vallású főbíró lévén, Kecskeméten a világi és egyházi igazgatás nem fonódhatott össze teljeskörűen. Sőt, van adat, amely éppen az egyházi-világi igazgatás ellentétére vall: 1719-ben a ferences gvardian atya levelében panaszkodott Koháry Istvánnak, hogy a város református főbírája nem hajtja végre a katolikus plébános által kiszabott jogos büntetést. Így egy az édesanyját szidalmazó legényt nem záratt kalodába, sőt maga a főbíró, Bíró István is büntetlen maradt, pedig szolgáját megverte, de „eó kegyelmének senki nem mer ártani, ezért az eretnekek (ti. a reformátusok) újongnak, s azt terjesztik: a papok törvénytelenül, igazságtalanul ítélnének. BBKL C-K. Pars. III. 398. BENDA Kálmán szerint a rekatolizáció is hozzájárulhatott a mezővárosi önkormányzatok visszaszorulásához. BENDA: 1986. 301-304. NOVÁK: 1982. szerint Cegléden a „tanács közigazgatási és vallási egységet képezett a 18. sz. elején”. 131.
50. A főbíró ezen funkcióiról, minthogy az említettek tanácsai ügykörök is egyben, a maguk helyén szólnak. A gazdaságszervezés feladataival pedig csak érintőlegesen foglalkozom. Kecskemét mezőváros gazdaságtörténetét IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor munkásságának köszönhetően jól ismerjük.
51. Érdekes, hogy a főbírónak statutumban megszabott feladata volt „Uraságoknak, ha itt megállnak, a városhoz kegyességeket megnyerni”. IVÁNYOSI-SZABÓ: 1989. 279-280.
52. BÁLINTNÉ: 1979. szerint a főbíró bírószeike egyidős a főbírói tisztséggel, de ez

jogkör. Az ítéletek között a kisebb értékű lopások, a káromkodások, családi verekedésben részt vevők megbüntetése tűnik föl, amelyeket áristommal, bírói szóbeli intéssel vagy pénzbüntetéssel intéztek el. Számos olyan ügy van, amikor meg nem fizetett adósságok kiegyenlítésére terminust ad a főbíró. Amikor azonban nagyobb értékek forognak kockán, a Tanács elé utaltatták az ügyet: „kívánta visszaítéletetni azon házáat, melyet eladott és... jure vicinitatis praefereuter ítéltetett”, „Ezen dolognak el intézése a Becsületes Nemes Tanácsra halasztatott”.⁵³ Ha városi tisztviselő ellen merült föl panasz, szintén a Tanács bírálta azt el: „Vég Gergely panaszt tett a tizedbéli tizedesek ellen, hogy ötet nagyon megverték — Tanács gyűlésére hallasztatott ezen dolog eligazítása.”⁵⁴ Arra is van példa, hogy az úriszékhez fordult a főbíró: a pusztán kunyhót, vetést összerontottak, „Tihanyi Jánosnak⁵⁵ meg kellett az dolgot írni, hogy a felső forumokon elől mozdíthassák”.⁵⁶ A főbírónak önállóan, tehát a tanács nélkül folytatott bíraskodása — legalábbis a helytörténeti irodalom tükrében kecskeméti specialitás, nem találkoztam másutt ilyen jelenség említésével.⁵⁷

53. BKML IV. 1518. a. 3380. sz. ügy, 1786.

54. uo. 148. sz. ügy, 1796.

55. TIHANYI János PPS vm Kecskemét járásbeli szolgabírája volt. uo. IV. 1517. a. 1768.

56. uo. IV. 1518. a. 205. sz. ügy.

57. Nagykőrös város levéltárában azonban őrzünk főbírói jegyzőkönyveket — ezek hasonló ügykört sejtetnek, de eddig elkerülték a kutatók figyelmét.

A TANÁCS

„A Bírák Restauratioja régi szokás szerint ekképen következik: Anno 1757 közelgetvén a Bírák esztendeinek vége die 23 április a Tanács egyben gyűlt és mivel mind két Religion levők igyekeztek némmeltyek halálával és erőtelen voltokkal meg kevesedett számát a Tanácsnak, a szokott 24 számra ki pótolni, tehát azon napon mindenik rész a maga felválasztottait a fő Bírónak be jelentvén úgymint Antal Istvánt, Szekeres Andrást, Barát Ferencet a katolikus rész. Deák Mihályt és Szeles Jánost pengig a Református rész proponálta.

Melly propositioját értvén a Tanács és azon felválasztottak erant elülfordulhatott consideratiokat superalvan mindnyajan a Tanács eleibe állítottak és a Fő Bíró által declaráltatván, egyenlő consensussal acceptaltattak és a Tablahoz ültettek...⁵⁸

Egy adott pillanatban a tanácstagok számáról, megválasztásuk módjáról, s a tanács összetételéről tájékoztat e leírás. Azt azonban, hogy ez esetben a „régis szokás”, a „szokott 24 szám” milyen időhatárig nyúlik vissza, már sokkal bonyolultabb megállapítani.

Abban azonban biztosak lehetünk, hogy a tanácstagok fele-fele arányban a katolikus, illetve a református hívek közül kerültek ki az 1680-as évek végétől.⁵⁹ Miképpen az is régi, több évtizedes hagyományra nyúlik vissza, hogy az egyszer megválasztott tanácstag haláláig vagy „erőtelen” voltáig viselte tisztségét.⁶⁰

58. BBKL C–K. Pars. III. 435.

59. SZABÓ, kézirat.

60. BÁLINTNÉ: 1979. 24. Több adat is bizonyítja, hogy a szenátorság nem volt „nyugdíjas” állás. Ha valaki hatalmával visszaélt, elcsapták. Így Fekete János szenator, aki bizonyos jogtalanul magánál tartott jószágok miatt, „ex numero senatus expungáltatvan” becsületétől megfosztatott. BBKL C–K. Pars. III. 496. Még rosszabbul járt a tolvajlásan rajtakapott Somodi(sic!) tanácsnok, aki a „tanácsterembe belopakodott... és a cipőjében ezüstpénzeket vitt ki”, amely galád dolgot hosszú ideig cselekedte. 1756-ban, a „tanácsháza előtt lefejezték”. SZABÓ, kézirat.

Legtöbb gondot a tanácstagok számának megállapítása okozta. Előjáróban le kell szögezni, magam a Tanácson a város vezető testületét, tehát a „senatust”, későbbi elnevezéssel a magisztrátust értem. Nem sorolom ide automatikusan a tisztségviselőket (bor- és vásárbírókat, hadnagyokat, polgárokat, esküdteket), jóllehet a szenátorok is „esküdtek”, olyan értelemben, hogy fölesküdték feladataik maradéktalan elvégzésére, hitük szerint. Az is előfordulhatott, hogy egy-egy esküdt szenátor e funkciója mellé egyéb tisztet is kapott. Szenátoroknak, esküdt szenátoroknak, tanácsbelieknek hívták őket, akik a városi vezető elitet alkották.

Két forráscsoport alapján kíséreltem meg behatárolni létszámukat: a főbírói számadáskönyvek és a bíróválasztási névjegyzékek segítségével.

A főbírói számadáskönyvek⁶¹ — sajnos nem minden esetben —, de több ízben névjegyzékkel kezdődnek; azok nevei szerepelnek ott, akik „hitet tesznek” a számadások valóságára mellett. Ők egészen biztosan esküdt szenátorok, mégpedig olyanok, akik ismerték és átlátták a város pénzügyeit. „Esküdt szenátorok”, a „becsületes tanács signanter” megnevezés szerepel a nevek előtt, amelyeknek száma (a főbíróval együtt):

1686:10	1692:12	1695:12	1698:11	1701:16
1687:13	1693:9	1696:8	1699:7	1702:15
	1694:10	1697:10	1700:10	

Pontosan nem rögzítették sehol, hogy a főbírói számadások valóságát valamennyi „esküdt szenátor”, vagyis a „becsületes tanács” valamennyi tagja igazolta, illetve igazolni volt köteles. Biztonsággal csak azt lehet állítani, hogy a felsorolt 13 év alatt 7–16 fő biztosan szenátor volt, de elvileg többen is lehettek.

A mellékelt táblázaton (L. 4. sz. táblázat) az azonos személyeket azonos jelekkel jelöltem (□, ○, ●,) így jól érzékelhető, hogy egy ízben csak elvéve szerepel egy személy. Összesen 38 családnevet tartalmaznak a névsorok: meglehetősen szűk körből került ki a vezetőtestület.

61. BKML IV. 1510. a. Főbírói számadáskönyvek 1667–1719. Később ezeket a perceptor vezette.

4. sz. táblázat. A főbírói számadáskönyveket hitelesítő személyek névsora (a.)

1686	1687	1692	1693	1694	1695
		Balogh [□]			
		Bede [□]	Bede [□]	Bede [□] (FB)	Bede [□]
Bocz					
Bíró (FB)					
	Csaba [□]				
	Csizmadia				
Czimbalmos					
	Deák [□]				Deák [□]
			Deák [●]	Deák [●]	
	Demeter [□]				
		Hajagos			
Kalocsa [□]	Kalocsa [□] (FB)				
		Kállai [□]		Kállai [□]	
		Kaszap [○]	Kaszap [○]		
			Kaszap [□]	Kaszap [□]	Kaszap [□]
	Kazi				
Király [□]			Király [□]	Király [□]	Kerekes

4. sz. táblázat. A főbírói számadáskönyveket hitelesítő személyek névsora (b.)

1696	1697	1698	1699	1700	1701	1702
				Balogh [□]		
					Bano	
						Bede [○] (FB)
						Bodo
	Csaba [□]					
	Csertó [□]			Csertó [□] (FB)		Csertó [□]
					Deák [○]	Deák [○]
Demeter [□] (FB)		Demeter [□]				
					Hegedús [□]	Hegedús [□]
					Kalocsa [○]	Kalocsa [○]
					Kállai [○]	
					Kamarás	Kamarás
Kaszap [□]			Kaszap [□] (FB)	Kaszap [□]	Kaszap [□]	
					Kerekes	
	Király [□] (FB)	Király [□]				

4. sz. táblázat. A főbírói számadáskönyveket hitelesítő személyek névsora (c.)

1686	1687	1692	1693	1694	1695
				Kovács ☐	
		Magó ☐	Magó ☐		Magó ☐ (FB)
		Nagy ☐	Nagy ☐	Nagy ☐	Nagy ☐ Nagy ☐
	Némedi				
Patai					
	Péter				
Sárközi ☐	Sárközi ☐		Sárközi ☐ (FB)	Sárközi ☐	Sárközi ☐
		Sárközi ☐			
Szabó ☐		Szabó ☐			
		Szabó			
		Szabó			
	Szana				
		Szentki- rály ☐ (FB)		Szentki- rály ☐ (FB)	Szentki- rály ☐ (FB)
	Sziladi				
	Szívós ☐			Szívós ☐	Szívós ☐
					Szűcs
Tóth					
	Tóth ☐				
			Varga ☐		Varga ☐
Vida					

4. sz. táblázat. A főbírói számadáskönyveket hitelesítő személyek névsora (d.)

1696	1697	1698	1699	1700	1701	1702
Kovács □				Kovács	Kovács □	Kovács
		Kovács ○				Kovács ○
	Magó □	Magó □		Magó □	Magó □	Magó □
					Markó	
Nagy □	Nagy □	Nagy □	Nagy □	Nagy □		
Sárközi □	Sárközi □	Sárközi	Sárközi	Sárközi □	□	
					Sárközi ●	
	Szabó					
			Szabó			
Szentki- rály □		Szentki- rály □ (FB)	Szentki- rály □	Szentki- rály □	Szentki- rály □	Szentki- rály □
						Szentki- rály
	Szívós □	Szívós □	Szívós □		Szívós □ (FB)	Szívós □
	Szűcs	Szűcs				
Tóth □	Tóth □	Tóth □	Tóth □	Tóth □	Tóth □	Tóth □
Varga □		Varga □		Varga □	Varga □	Varga □

Ez a vezetőtestület nem azonos azzal, amely 35–60 főt foglalt magában, akiket „esküdteknek” hívtak. Őket csak az 1681-es, 1689-es, és 1692-es évekből ismerjük név szerint is.⁶² Ezeket a névsorokat összevetve 40 azonos nevet lehet találni, tehát az esküdteket sem 1–2 évre választották: a számuk egyébként 1681 : 61, 1689 : 58, 1692 : 55.

Leglényegesebbnek az tűnik, hogy az esküdtek között 1692-ben csak hat szenator volt fellelhető, jóllehet az utóbbiak száma legalább 11 + 1 (főbíró) volt. Tehát aki szenator esküdt is lehetett, ám, ha valaki esküdti hivatalt viselt nem volt automatikusan szenator: nem tartozott a vezető elithez.⁶³

Ha a bíróválasztási jegyzékek segítségével próbáljuk megközelíteni a tanács létszámát, az előbbieknél sokkal pontosabb adatokat sajnos nem kapunk. Az elemzésre lehetőség ad, hogy 1713-tól a bíróválasztók névjegyzékeit elkészítő notariusok kényesen ügyeltek arra, hogy az „úr” rangot viselők és a „köznép” élesen elkülönítve jelenjék meg. Ettől az évtől kezdve a megfelelő név után mindig szerepel az „úr” szócska; ha nem, az „urak” nevéet latinosan írták (pl. 1752-ben); 1748-ban az „urakat” vízszintes vonal választja el a többitől; 1745-ben a nem urak nevei előtt a „közsigh”, 1771-ben pedig a „populus” szó is szerepel.⁶⁴

Összesen 4 ízben az is megesett, hogy bizonyos személyek szavazata duplán számított a főbíróválasztás során.⁶⁵ Ezek a személyek természetesen „urak” voltak. Ilyen vagy hasonló jelenséggel nem találkoztam az (alföldi) mezővárosi gyakorlatban, s ez Kecskeméten sem volt „divatban” sokszor és sokáig, bár magyarázatát adni, hogy miért éppen a felsorolt években és csak ezekben ért egy ember szavazata kettőt, nem tudom.

62. BÁLINTNÉ: 1979, 23–24. és BKML 1504. a. 1692.

63. BÁLINTNÉ már több ízben idézett munkájában úgy vélekedett, hogy a tanács 64 tagú volt (1660–1730), mikor „létszámát erősen lecsökkentették”. Az „esküdteket” is a senatushoz sorolta, bár leszögezi, hogy 1650–1684 között 5–6–7 főből állt a vezetők csoportja, akiket a „bírák” nevet viselőkkel azonosít, s akiknek száma 1685-től nőtt, 1718-ban már 12 fő volt. Végülis úgy ítéli meg, hogy egy szűkebb és egy bővebb testület is létezett. BÁLINTNÉ: 1979. 21, 27, 29, 30, 44.

64. BKML IV. 1504. c. III-79/1818. A megfelelő évek jegyzékei.

65. uo.

Összehasonlítva a főbírói számadáskönyvek hitelesítőit (1702) az (1713) urakkal 7 személy szerepelt 1702-ben is, tehát a 24 úrból ennyi volt szenator 11 évvel korábban is. Miután e 7 esetben azonos vezeték- és keresztnév szerepelt, több mint valószínű, hogy azonos személyekről van szó. Figyelemreméltó az is, hogy 4 azonos vezeték- és keresztnévű személy 1713-ban is szerepel, de nem az urak között (Sárközi Pál, Szívós János, Tóth Mihály, Szentkirályi Pál). Két esetben nagyon valószínű, hogy apa–fiú kapcsolatról (Szívós, Sárközi) van szó, ugyanez a Szentkirályiak esetében biztos. Tehát 1713-ban Sárközi Pál, Szívós János és Szentkirályi Pál nem szerepel az „urak” között, mert nem azokról van szó, akik 1686 óta biztosan szenatorok voltak több (10, 8, 9) esetben, hanem a fiaikról.⁶⁶ Tóth Mihály esetében nem találtam ilyen összefüggést, de talán nem merészség az előbbieket annak bizonyítékául felhozni, hogy az „úrság”, ha jobban tetszik a szenatorság, nem öröklődött. Ha az apa „úr”, a fia csak akkor lesz azzá, ha bevásztják a „becsületes tanáts”-ba.

Gondot okoz, hogy nem jelenthető ki: aki úr, akinek a szavazata kettőt ér, az a személy biztosan szenator.⁶⁷

66. ZOMBORY: 1938/40. A megfelelő neveknél.

67. BKML IV. 1504. c. III–79/1818.

„Úr”-ak a szavazók között (1713–1816)

ÉV	ÚR	ÖSSZES SZAVAZÓ
1713	25	355
1721	24	237
1732	29 (Dupla)	147
1733	25 (Dupla)	270
1739	22 (Dupla)	120
1744	22	172
1749	18	208
1753	18 (Dupla)	119
1758	24	95
1763	22	72
1768	18	73
1773	18	80
1778	23	84
1783	20	92
1789	19	100
1796	42 (!)	96
1801	12	84
1806	13	69
1811	17	72
1816	31 (!)	84

Durván öt évenkénti bontásban számoltam meg az urakat. Rendkívül zavaró a két kiugróan magas szám (1796 : 42, 1816 : 31), nemkevéské a páratlanok, bár csak hat ilyen eset van. De éppen ezek miatt nem mondhatjuk, hogy a szenátorokat sikerült kimutatni. Tudjuk, hogy a tanács fele katolikus, a másik fele református hiten lévő volt, erre az arányra bizonyára nagyon kényesen ügyeltek: így páratlan számú tanácstestület elképzelhetetlen. Nem valószínű, hogy a szenátorok számát gyakorta változtatták, de az 1757-es „szokott 24” számot az 1754–56-os, egyetlen eredetiben megmaradt jegyzőkönyv hitelesíti csupán.⁶⁸ 1786-ból is van arra adat, hogy 24 fős a vezetőtestület: „A tanácsbeliek száma (midőn még a nép felényi volt) 48, majd azoknak száma 24-ben állapotott, mostan azonban nints több 20-nál”,⁶⁹ de az „urak” száma ezekkel nem cseng össze. Szintén nem állandó azok száma, akiknek a szavazata kettőt ért, viszont elképzelhetetlen, hogy éppen a szenátorok

68. uo. IV. 1504. a. 1754–1756.

69. uo. IV. 1501. a. Acta Comissionalia. 1786. X. 8.

nem mentek el főbíróvá választani. A dolog magyarázata csak az lehet, hogy „urak” voltak azok is, akik nemeseek, de nem szenátorok.

Megítélésem szerint egy tárgyaló- és működőképes testület létszáma nemigen haladhatja meg a 20 főt, ezért minden bizonytalanság ellenére is elgondolkodtató, hogy az urak száma végülis általában 20 körül mozgott. Ennél természetesen jóval többen kaptak feladatokat a város ügyeinek intézésében: a vezető elit mellett még számos tisztségviselő is szerepet játszott abban.

A szervezeti struktúra olymódon történő szétválasztása miszerint a „bírák” a vezetőréteg, a „tanács” pedig az alárendelt szerepet játszó testület — mondhatni a végrehajtók —, nem túl szerencsés. Bár erre alapot adhat a „Ketskeméti bírák, s Tanács” aláírás, ami jónéhány korabeli kiadmányon előfordul, ám éppen a szóhasználat instabilitása, és a terminológiai bizonytalanságok miatt erre igazán alapozni nem lehet.⁷⁰ Az mindenesetre egyértelmű, hogy különbséget kell tenni a Koháryak úriszékének megjelenése előtti és az az utáni, valamint az „Electa Communitas” megszervezését követő időszakok között hivatal-történeti szempontokból is.

Mivel az adatok sajnos nagyon hiányosak, a magisztrátus jogelőd-jét, annak pontos létszámát megállapítani egyelőre nem sikerült, de elnevezése mindenképpen tanács (senatus) volt, tagjai a tanácsbeliek, akik, ha valamilyen szakfeladatot láttak el, a bírói címet is viselték. Erre legjobb példa a perceptor vagy második bíró, aki 1685-től a második legfontosabb hivatal viselőjeként csak szenátor lehetett.⁷¹

Minden jel arra utal, hogy a tanács (senatus) mellett működött Kecskeméten egy szélesebb testület is, mégpedig az 1700-as évek elejéig. Kialakulása belső fejlődés eredménye, önszerveződéssel jött létre a megelőző század folyamán. Ez a testület az „esküdt polgárok”, „esküdtek” nevet viselte, s mivel a közigazgatás és bírászkodás szétválasztásá-

70. Csak néhány példa: Mi XY főbíró és az egész tanács (1676), főbíró és esküdt tanácsbeli személyek (1678), kecskeméti főbíró és esküdték (1708). HORNYIK: 1862. II. kötet, 330. és 494. és II. k. 197. Ugyanakkor BÁLINTNÉ is utal rá, hogy a „bíró” megnevezés önmagában nem jelöl más, csak bizonyos feladatkört. BÁLINTNÉ: 1979. 28.

71. vö. uo. 44. Nem általános viszont, bár néhányszor megesett, hogy az egyik, meg nem választott főbíró-jelölt lett volna a perceptor. BKML IV. 1504. c. III-79/1818.

ra intézményesen Kecskeméten sem került sor, tagjai mindkét feladatkörben szerepet vállaltak. 1705-ben⁷² találkozunk velük utoljára, így önmagát kínálja a feltételezés: megszűnése kapcsolatban áll a Koháryak úriszékének megjelenésével, amely az 1697-es kezdemény után 1703-ban indult, majd 1713-tól rendszeresen ülésezett a városban. Tehát a 40–50 főt számláló esküdti testület, amely közigazgatási és bírászkodási feladataiban is a tanács segítője, sőt egy annál szélesebb társadalmi réteg érdekeinek képviselője is lehetett, a földesúri beavatkozás okán megszűnt létezni. Pedig ez a testület az önkormányzati demokrácia kialakulását segítő szervezet lehetett volna, hogy ne csak a már említett, s meglehetősen szűk elit érdekei kerüljenek felszínre.

Éppen Nagykőrös példája lehetne az ellenpróba, ahol a senatus (tanács) mellett kialakult és 1817-re polgárjogot nyert a „convocatus” intézménye (a „nagytanács” /képviselőtestület/ jogelődje), mert „noha a’ Tanács kormányoz, mégis azért szükséges, eleitől fogva, szokás is volt” némely „fontosabb Tárgyakat az értékesebb polgárokkal, és ezek által az egész néppel közleni.”⁷³ Bár Kecskeméten is van arra adat, hogy némelykor, elsősorban főbíróválasztás idején nagyobb számban megjelent a város lakossága, s a fontosabb rendelkezéseket meghallgathatta, sőt az 1768-as évből „tizedgyűlésekről” is tudunk,⁷⁴ de a — későbbi terminológiával élve — „külső tanács”, amelynek csírái kialakultak, elsorvadt már az 1700-as évek elején. Talán ez is magyarázza a tanács magas létszámát, amely akkor is népes, ha 24 fővel számolunk, hiszen 12 tagú „belső tanács” volt a gyakori.⁷⁵ Továbbá a „külső tanács” hiánya miatt is sűrűsödtek olyannyira a társadalom belső feszültségei, hogy 1786-ban „Királyi Commissio” volt kénytelen foglalkozni a város belügyeivel,⁷⁶ hiszen saját polgárai jelentették föl a város vezetését. Nem lehet véletlen az sem, hogy éppen egy ilyen, bár későbbi (1822) vizsgálat eredményeképpen szorgalmazták az „Electa Communitas”

72. BÁLINTNÉ: 1979. 24.

73. PML nko, Nagykőrösi város zárt levéltára, Nagykőrös város „Rendszabása” 1817. 32. pont.

74. BKML IV. 1501. a. Acta Comissionalia 1786. október 4.

75. uo. A magisztratus válasza a vádakra.

76. Nem egyedi az eset Kecskemét történetében, 1822-ben ismét „feladták” a tanácsot némely kecskeméti polgárok.

létrehozását. Az áttörés azonban az 1830-as évekre valósult csak meg, igaz, akkoris felemásra sikeredett.

Az 1830-as évekre megváltozott az önkormányzat szervezeti felépítése, bizonyos feladatkörök élesen elhatárolódtak, megszerveződött, s működött az „Electa Communitas”, tehát Kecskemét társadalma felkészült 1848 változásaira. Mindazonáltal súlyos tévedések forrása lehet, ha kijelentjük: a hódoltság megszűnése után — bár a földesúr beavatkozási kísérletei sikeresek voltak —, a „városi nagytanácsot, a földesúr jelölése nélkül szabadon választották Kecskemét polgárai, a senatorokat és a főbírókat pedig ez választotta.”⁷⁷ Igen lényeges ez esetben is a datálás, mert az idézett 1830-as adat nem érvényes az 1700-as évekre, amikor „nagytanács” nem is működött Kecskeméten.⁷⁸

Az irányítás a földesúri inspektor és az úriszék függőségében dolgozó senatus/ magisztrátus kezében összpontosult, miközben az egyes szakfeladatok ellátását tisztségviselőkre bízták. A tisztségviselőket a főbíró választotta maga mellé.⁷⁹

A várost a közigazgatás zökkenőmentes vitele érdekében részekre osztották. 1689–1704 között négy nagyobb (pars), ezen belül több kisebb (tized) igazgatási egység létezett, majd csak tizedekről tudunk. Ezek száma és beosztásuk változott: 20, 18, végül 8 tizedre osztották a várost.⁸⁰

Ha a legkisebb közigazgatási egységből indulunk, a tized élén tizedesek álltak, az 1730-as évtől tizedenként kettő, annak előtte egy-egy látta el az ügykörébe tartozó feladatokat.⁸¹ E feladatok a tanácsi döntések végrehajtásában, a közrend- és biztonság felügyeletében, az adószedés segítésében merültek ki. Ameddig voltak járáások, az élükön álló kisbírók voltak a tizedesek közvetlen felettesei, akik viszont a főbíró/ta-

77. RÉVÉSZ: 1956. 18.

78. vö. IVÁNYOSI-SZABÓ: 1986. 71.

79. BBKL C-K. Pars. III. 435. és BKML IV. 1504. c. III-79/1818.

80. BÁLINTNÉ: 1979. 40.

81. uo. és BKML IV. 1504. c. III-69/1818. Egy 1750 körüli esküforma és instrukció szerint a „hetelő szekerek” kiállításában „igazán és sor szerint” jelöli ki a gazdákat, jövevényeket, tolvajokat, paráznákat, alattomban húst, bort, pálinkát árulókat „fő s második Bírák uraimnak igazán bé mondom”, a tizedben beszedett pénzeokről számot ad, az adószedésben segédkezik. BKML IV 1504. g. Tizedesek juramentuma, instructio eorum.

nács hatáskörébe tartoztak.⁸² A kisbíró tehát ellenőrző és információszolgálatot látott el, s szerepe volt bizonyos gazdasági ügyekben (robot-behajtás).⁸³ 1721-től már nem volt kisbíró a tisztségviselők között, viszont a „polgár” és a „hadnagy” elnevezésű tisztségek fontossága és szerepe megnövekedett.⁸⁴ A kisbírói funkció megszűnésével az alárendeltségi viszonyok úgy változtak meg, hogy valamennyi tisztségviselő közvetlenül a tanács felügyelete alatt állt. Érdekes, hogy 1768-ban — legalább nyomaiban — visszatértek a régi felosztáshoz: tizedenként a tanácsstagok közül bírót (tizedbírót) kellett választani, akik ellenőrizték és irányították a tizedesek és a kapitányok munkáját.⁸⁵ Tehát gyakorlatilag visszatértek a „két lépcsős” irányítás rendszeréhez.

Kapitánnyal már 1690-ben lehet találkozni,⁸⁶ számuk 1730-ban 4⁸⁷, 1755-ben kettő (tizedenként),⁸⁸ s elsősorban rendőri feladatok tartoztak a hatáskörükbe. A hadnagyok és polgárok szintén tizedenként teljesítettek szolgálatot, számuk 4–4, majd 2–2, s az adószedés, forszponozás, a közterületek tisztasága, rendezettsége érdekében — végrehajtó szerepkörrel — dolgoztak.⁸⁹

Szakszolgálatok ellátására — a már korábban kialakult gyakorlat szerint — alkalmaztak tisztségviselőket: így vásárbírót (1600), székbírót (1600), míg a borbírói tisztséget 1789-ben állították föl.⁹⁰ Vannak egészen speciális ügykörök, így 1765-ben cigánybíró jelent meg a hivatalviselők között, s bizonyára a gyakori és több ízben rendkívül súlyos károkat okozó „gyuladások” megelőzése érdekében „tűzi inspektort” is alkalmaztak.⁹¹

82. BÁLINTNÉ: 1979. 48.

83. uo. 28.

84. BKML IV. 1504. c. III-79/1818.

85. IVÁNYOSI-SZABÓ: 1989. 236.

86. BÁLINTNÉ: 1979. 39.

87. BKML IV. 1504. c. III-79/1818.

88. uo.

89. BÁLINTNÉ: 1979. 48.

90. uo.

91. BKML IV. 1504. X. 1765. és IV. 1504. c. III-79/1818.

1772-ben már találkozunk városi mérnökkel (zsengellér) és gyámokkal (tutor).⁹² Jegyzőt már jóval korábban is alkalmaztak, számuk 2,⁹³ majd a század közepén 3 volt⁹⁴, az írásbeli munkákat végezték (notariusok).

1724-től szerepel a tisztviselők között a „városgazda” (hospes, oeconomus),⁹⁵ aki a főbíró — perceptor — exactor után a negyedik legfontosabb hivatal viselője volt, mint a város javainak őre és gazdája. 1724-ben megjelenik a „sáfár” hasonló, de a városgazdához beosztott hatáskörrel.⁹⁶

Az 1700-as évek végére az igazgatási ügykörök elég jól körülhatárolhatóan elváltak, a legfontosabb szakfeladatokat egy-egy személy hatáskörébe utalták, így a perceptor, a számadások elkészítése, a bevétel–kiadás egyensúlya és jó karban tartása érdekében munkálkodva, mint a városi számvevőség; az exator az adóbehajtást és az elszámolásokat elvégezve, mint a városi adóhivatal; a városgazda a városi javak felelőse, mint a fiscus jogelődje jelent meg. S a sort a későbbi mérnöki, a rendőrkapitányi, és árvaszéki hatáskörök megjelenésével és elhatárolódásával is folytatni lehet, hangsúlyozva, hogy ezek valamennyien 1–1 személyhez kötődtek a 18. század folyamán, vagyis működésük még nem volt hivatalszerű.

Természetesen a bírászkodás és igazgatás funkciói intézmenyesen nem váltak el továbbra sem, hiszen a főbíró bírószéke mellett az elsőfokú bírói hatóság a senatus/magisztrátus volt Kecskeméten, miközben tagjai a város egészének rendje, biztonsága, gazdasága, tehát igazgatása fölött is örködték.

92. *uo.*

93. BÁLINTNÉ: 1979. 29.

94. BKML IV. 1504. a. 1754–56.

95. *uo.* IV. 1504. c. III–79/1818.

96. *uo.*

A FÖLDESÚRI JOGHATÓSÁG

Már Wesselényi Ferenc nádor idejében is, s „mind ez ideig” szokás volt, hogy „az városnak ház helyei, az méltóságos földes urak között meg osztva soha nem voltak, hanem ki ki ő nagyságok, 's ő kegyelmek közül, maga jussa szerint szokta a jövedelmet, a város lakosaitól megvenni, és az hajdani földesuraknak végzése szerint a kinek legtöbb 's nagyobb része vagyon a városban az lakosok törvényeinek ki szolgálását, s az város bíráinak és tanácsinak directióját mindenkor az szokta folytatni...”⁹⁷

A Koháryak a 17–18. század fordulóján lettek Kecskemét legnagyobb földesurai,⁹⁸ elsősorban Koháry István országbíró (1715) lojalitásának eredményeképpen, aki nemcsak a török ellenes harcokban tüntette ki magát, hanem úgyis, mint a Habsburg házhoz hű (a Thököly és Rákóczi mozgalmakat elutasító) hadvezér és politikus.⁹⁹ Kecskemétre vonatkozó birtokszerzéseinek jelentős dátuma 1702 és 1711: ekkor kapta meg örökös birtokként az uralkodótól a hűtelen Wesselényi család kecskeméti birtokrészeit.¹⁰⁰ Gyakorlatilag az 1670-es évektől — kezdetben mint zálogbirtokos Koháry István Kecskemét fokozatosan

97. BBKL C–K. Pars. II. 4852. 1718. március 29.

98. Egy 1692-ben fródott memoriale szerint a Koháryakon kívül öt földesúrnak fizettek cenzust és honoráriumot évente. A Báthoriaknak 50 forint és egy aranyos végű patyolat, egy pár csizma, két sajt, a Keglevicseknek 100 forint, egy pár csizma, a Vay családnak 25 forint, egy pár csizma, a Fay családnak 25 forint, egy vég patyolat, egy kis karmazsin csizma, a Rákócziaknak egy vég aranyos végű patyolat járt. BBKL C–K. Pars. II. 4880.

99. HORNYIK: 1862. III. k. 4–69. Koháry István életútját, kecskeméti birtokszerzéseit elemzi, bemutatja 1565-től a város valamennyi földesurát és az egyes birtokrészek örökösödésének láncolatát.

100. 1702-ben kapta meg Koháry István, aki „generalis a mi armadankban” Fülek, Mátéháza, Akasztó, Vacs, Gyál, Tápióság tulajdonjogát. Az előbbi felsorolásban a kecskeméti (valamikor Wesselényi-féle) birtokrészek azért nem szerepelnek, mert már 1670-ben is a Koháryak ültek azokban, zálogbirtokosként. vö. HORNYIK: 1862. I. 38–39. és BBKL C–K. Pars. II. 305.

legnagyobb, „potior” földesura lett. Azok a jogok, vagyis „az lakosok törvényeinek ki szolgáltatását, s az város bíráinak és tanácsinak directionját” illető hatalom a Wesselényiektől a Koháryak kezébe került. Földesúri érdekeik elsősorban azt diktálták, hogy javaikat jó karban tartásuk, s a földesúri adókat a város lakosai maradéktalanul megfizessék.¹⁰¹ Ez a kíváncsalom a földesúr-változás ellenére sem lehetett nővum a város vezetői számára, hiszen évtizedes tapasztalatok birtokában tudhatták: a földesúr járandóságát, legyen az bárki, ki kell fizetni. A földesúr elvárásai, amik a város közössége és vezetőik számára kényszerként jelentkeztek, sajátos érdekközösséget teremtettek mindkét fél számára. Ennek felismerésén, sajátos érdekközösséget teremtettek mindkét fél számára. Ennek felismerésén, sajátos érdekközösséget teremtettek mindkét fél számára. Ennek felismerésén, sajátos érdekközösséget teremtettek mindkét fél számára.

Ha a földesúr — s csak a meghatározó tényező, a Koháryak — oldaláról kezdjük az érdekközösség boncolgatását, ismételten utalni kell arra, a már említett eseménysorozatra, amely a földhasználati usus megbontására irányult, ám a földesúr visszalépésével zárult.¹⁰² A Koháryak fennhatóságának időtartama alatt végig megmaradt az a szokás, hogy a város tanácsának jogkörébe tartozott a mezei kertek bérbeadása, a földek határainak „megigazítása”, s általában az ingatlan-forgalom felügyelete,¹⁰³ de természetesen a földesúr elvi engedélyével, aki azonban gyakorlatilag soha nem avatkozott ilyen ügyekbe. Ennek oka, hogy az a városlakó volt adózóképes, aki földet művelt, gazdálkodott, s „a városi contributiot s terheket inkább” viselhetette,¹⁰⁴ ha nem szűkölködött földterületben. A város lakosainak földviszonyait, azt hogy ki mennyi kertet, szőlőt, legelőt bérel vagy birtokol, birtokait rendesen

101. Egy 1733-as kimutatás szerint a régebbi (antiqua) kecskeméti census 3112 forint 3 és fél krajcár, a „jelenlegi” (moderna) 3122 forint 3 és fél krajcár. BBKL C–K. Pars. II. 4879. Koháry István 1718-as nyugtája szerint abban az évben 1683 rénes forint és 20 krajcárt fizettek a „100 magyar kurta forintokkal együtt”, ami a honorarum. uo. Pars. II. 4851. 1764-től évente 4000 rénes forintot volt köteles fizetni Kecskemét az „accidentialis” jövedelmeken kívül. uo. Pars. II. 356. Az adó 1774-ben 4100 forintokra rúgott. A Koháryak egyébként Pest megyei birtokaikról 8000 rénes forintot húztak évente az 1770-es években, Fülekről 6820 forint 94 7/8 dénárt. uo. Pars. II. 7850.
102. SZAKÁLY: 1986. 333.
103. A források gyakorta szólnak „város adománya kertről”. BKML IV. 1504. a. 1755. uo. IV. 1501. a. Acta Commissionalia. 1786. november 6.
104. uo. IV. 1504. a. 1755. május 27. és IV. 1501. a. 1787. június 13.

műveli-e, a tanács mindenkinél jobban ismerte. Mindig is a tanács dolga volt és maradt „inquisitio formájában” a „földhasználati usus”-t megállapítani.¹⁰⁵ Mindez természetesen nem jelentette azt, hogy a földesúr ne tudott volna minden jelentősebb ügyletről, különösen akkor, ha valaki birtokairól megszökött.¹⁰⁶ Gazdalkodását tekintve a város alapvetően immunis maradt a földesúr hatalmától, abban jórészt a városi tanács intézkedései voltak mérvadóak. A város gazdasága alapvetően a földművelés-állattenyésztés milyenségén nyugodott, így a földhasználat meghatározó jelentőség volt. Jónéhány úriszéki jegyzőkönyv adatait át nézve úgy tűnik, hogy a földekkal kapcsolatos ügyekben a tanács döntéseit nemigen változtatták meg, ha fellebbezés folytán oda is kerültek.¹⁰⁷

A Koháryakat érdekeik inkább kötötték a „communitashoz”, illetve az annak képviselőjében megjelenő városi tanácshoz, semmint a Kecskeméten lakó nemesekhez vagy a nemesi vármegyéhez. A kecskeméti nemesek — legyenek azok bár birtokosok vagy birtoktalanok — a tárgyalt korszakban mindvégig küzdöttek nemesi előjogaikért: adómentességért, s azért is, hogy kivonhassák magukat a városi tanács joghatósága alól. Ez a törekvés nem volt eredményes, hisz maga a nemesség sem volt egységes, inkább súlyos érdekellentétek gátolták meg valódi összefogásukat.¹⁰⁸ De ami talán ugyanilyen fontos, valódi támaszt nem találtak a nemesi vármegyében, amely végülis joghatóságát Kecskemétre kiterjeszteni nem tudta, a Koháryak viszont egyenesen a nemesi törekvések ellen dolgoztak. Már Révész Lászlónak is föltűnt, hogy a „földesúr és a város minden fontos kérdésben egyetértésben járt el... A város és a nemesség viszályába a földesúr... is bele-

105. BBKL C–K. Pars. III. 414. 1742. október 10.

106. A kecskeméti ferencesek beadvánnyal fordultak Koháryhoz, engedné meg, hogy Pap Mihály proscibált személy, kinek „háza, szőlői és más egyéb jószágai, úgy egy öreg Anya vagyon Kecskeméten”, s aki megszököve a börtönből — református létére — az atyákhöz futott, menedéket kaphasson a rendházban. BBKL C–K. Pars. II. 402.

107. BKML IV. 1517. a. 1758. november 28. „A Becsületos Tanács végzése helyben hagyatik” az árendálás joga és az erdőrész tulajdona ügyében. Ugyanez BBKL C–K. Pars. III. 2162. és uo. 2181.

108. RÉVÉSZ: 1956. 33. skk.

avatkozott, viszont fordítva, amikor a Koháryak kerültek perbe a kecskeméti nemesekkel, akkor a város támogatta a Koháryakat. Érdekes ez annál is inkább, mert a legtöbb városban éppen ellenkezőjét tapasztaljuk.”¹⁰⁹ Kecskemét esetében a jó viszonyt a már említett gazdasági érdekközösség felismerése eredményezte, amelyet állandóan szem előtt tartott mindkét fél. Ahhoz azonban, hogy e felismerés megszülethessen, az általánoshoz képest modernebb gondolkodásmód volt szükséges, a városi tanács részéről pedig mozgékony, kompromisszumkész és jó taktikai érzék. Ezek mindegyikéről tanubizonyítást tett mindkét fél a tárgyalt évszázad folyamán.

Számtalan adat bizonyítja, hogy a Koháryak a saját „osztályos társaik”, a nemesség és a nemesi vármegye ellen léptek föl, miközben azt sem nézték jó szemmel, ha valaki a kecskemétiak közül armálist szerzett.¹¹⁰ Többen úgy is megpróbáltak különleges jogállást szerezni maguknak és családjaiknak, hogy helyi nemesi familiákba házasodtak be, így a Sárközyek, akik azelőtt az uraság cenzusába fizettek, de fiaikat a Fráter családba beházasítva kis részecskéket szereztek, s „fundusait szabadságba akarják tenni” — ez tendenciózus folyamat, írja Tihányi Dániel inspektor Koháryhoz 1777-ben.¹¹¹ Az ilyen törekvések a földesúr — s a város — érdekei ellen hatottak, csakúgy, mint a possessionatus földesurak próbálkozásai, hogy az adót emeljék.¹¹² A város számára a Koháryak földesúri hatalma menedék is volt mások anyagi követeléseivel szemben, hiszen ahogyan Koháry István megfogalmazta: „Kecskemétet több familiákkal együtt emberemlékezetül” úgy bírja, hogy bizonyos szokott „pénzbeli summájukat az város esztendőnkint tartozott készpénzül kiszolgáltatni és se dézsmával, se egyéb szolgálat-

109. uo: Nagykőröst, Csongrádot, Hódmezővásárhelyt, Sárvárt és Simontornyt említi ellenpéldaként, de ide sorolhatjuk Ceglédet is.

110. BOROSY: 1984. 1862. sz. regeszta: a Koháryak nem ismerik el kecskeméti Pető Bálint armálist, uo. 1666. sz. regeszta: Patai András nemességét ellentmondással fogadják, mondván: „nemesi állapotával az ő jogaikat sérti”.

111. BBKL C-K. Pars. II. 4913.

112. Így történt 1777-ben, hisz amikor a kecskemétiak „felhozták az adót”, panaszkodtak Kohárynak, hogy „Vay uram a puszták árendáját, városi cenzusát is fölemelte”. uo.

tal nem terheltettek, s az midőn vagy egyik vagy másik földes uraság s némely fiscalis portiókra nézve az nemes Camarának részéről is az adót felemelni akarták”, be kellett és be kell érniük a szokott összegekkel.¹¹³ Ráadásul az államhatalom — legalábbis az 1770-es években — is ezt a tendenciát erősítette, amikor úrbérrendezésre sort nem kerített (Nagykörösön sem), hanem legalizálta a földesurakkal kialakult cenzualis viszonyt, kikötve: a földesúri census csak királyi engedéllyel emelhető.¹¹⁴ Igaz, ez a Koháryakra is vonatkozott, de királyi engedély megszerzéséhez más súllyal esett latba a hatalmas Koháry, mint bármelyik másik törpebirtokos kecskeméti familia.¹¹⁵

Ha összevetjük a földesúri és városi statutumokat, méginkább láthatóvá válnak az összecsengő érdekek, amelyek a tanács részéről elsősorban a földesúrhoz való alkalmazkodásban realizálódtak. Mindenekelőtt le kell szögezni: a városi statumalkotás joga megmaradt, s az is több mint valószínű, hogy egyetlen helyi rendelet sem mehetett át a gyakorlatba a földesúr vagy inspektora jóváhagyása nélkül.¹¹⁶ Ennek — mármint a jóváhagyásnak — sok esetben nincs írásos nyoma, amit elsősorban a kecskeméti iratpusztulás számlájára írhatunk. Tény viszont, hogy a város mindenkori magisztrátusa, túl azon, a közvetlen kapcsolaton, amelyet a földesúr megbízottaival akár nap mint nap, de legfőképpen az úriszéki üléseken keresztül tarthatott, szinte bensőséges levelezést folytatott a Koháryakkal. E levelezés¹¹⁷ a legapróbb, mondhatni csip-csup ügyektől a legjelentősebbekig fölvonultatja a helyi eseményeket, annak ellenére, hogy semmilyen arra vonatkozó utasítás, miszerint a magisztrátust információadási kötelezettség terhelte volna, nem volt föllelhető a források között. Úgy tűnik a magisztrátus a saját jól fölfogott érdekében küldte a leg részletesebb információkat földesurának,

113. uo. Pars. II. 4814.

114. RÉVÉSZ: 1956. 70–71. sz. jegyzet.

115. Éppen 1774-től emelte a cenzust 100 forintokkal Koháry András — még az is lehet, engedély nélkül. BBKL C–K. Pars. II. 7580.

116. A jóváhagyást egy 1691-es statutum kötelezővé tette. IVÁNYOSI-SZABÓ: 1986. 109.

117. A Koháry család és Kecskemét város levéltárában is föllelhetők ilyenek.

aki viszont még inspektoraitól, tehát egy másik forrásból is értesült a város hétköznapjairól. Jólétesültségéhez természetesen még az is hozzájárult, hogy az éves (pénzügyi) számadásokat minden esetben ellenőrizte, és felülvizsgáltatta.¹¹⁸ Meggyőződésem, hogy az információk kölcsönös és rendszeres cseréje is nagymértékben hozzájárult a példamutatóan alakuló és évszázadig tartó jó kapcsolathoz a földesúr és a város vezetése között.

Az 1677-es meglehetősen rigorózus földesúri rendelkezések sokat enyhültek a következő évszázad folyamán. Az alapvető fontosságú kérdés, tehát a szabad földhasználat szokott rendjének megtartása, a város javára megoldódott,¹¹⁹ ezen túlmenően mégis a földesúr parancsai szerint élt Kecskemét lakossága.

Koháryak már 1693-ban pallosjogot szereztek, ekkor hirdette ki Pest–Pilis–Solt vármegye, hogy a város, amely addig gyakorolta, ezen túl eltiltatik a főbenjáró ügyek fölötti bíraskodástól.¹²⁰ A vármegye ítéletére azért került sor, mert Koháry István pört indított a város bírása és esküdtjei ellen, akik bizonyos malefactorok fölött ítélkezve megsértették „*iurisdictionem suam et magistratus comitatensis juris gladii auctoritatem...*”.¹²¹ A főbenjáró vétségek fölötti bíraskodás joga a földesúr hatáskörében maradt, azt többször megerősítették az uralkodók is.¹²² E jog gyakorlása és gyakoroltatása volt az egyik legnagyobb kényszerítő erő a város számára, hisz a földesúr ítélőszéke halálbüntetést is kiszabhatott.

A földesúri igazgatási–bíraskodási joghatóság leglényegesebb elemei az 1703-as évekre alakultak ki, hogy azután gyakorlatilag 130

118. BKML IV. 1501. a. Acta Commissionalia 1786. október 8.

119. A birtokokkal kapcsolatos ügyekben, minthogy „az Város Köz Javát fõnn tartó jó rendelkezések... az uraság által megerősítettettek”, a városi tanács volt illetékes 1760-ban is. uo. IV. 1517. a. 1760. március 1.

120. Koháry István „...dicatorum Kecskemetiensium domini terrestres... ut annotati Kecskemetienses... imposterum similia attentare, jus gladii sibi vindicare non praesumant...” PML PPS vm. közgy. jkv. 1693. 368–69. folio.

121. BBKL C–K. Pars. II. 9398.

122. I. Lipót 1721-ben, III. Károly 1737-ben. uo. és 9692.

esztendeig ezen elemek szorítsák meghatározott keretek közé a mezőváros önkormányzatát.¹²³

„Míthogy Kecskemét városát sok ember lakva gyakorta történnek verekedések, veszekedések, lopások, tolvajlások, hatalmasságok, s olykor paráznságok, emberölések, gonosz cselekedetek és több ezekhez hasonló kriminális állapotok, meg azért is, mert vannak olyan emberek is szép számmal, akik örökös nélkül halnak el, mások elszöknek, s bár a határban maradnak de szőleik, házaik, mezei kertjeik üresen állanak, ezért Koháry István, aki mindezen bajok miatt földesúri jogaiban meg rövidül, a következő rendelkezést tette:

1. A város bírái „restnek mutatkoznak” a földesúri jogok védelmében, ezért Bajtai Istvánt Kecskemétre küldte, hogy Dúl Mihály („akire már esztendőktől fogva ez iránt való instrukciót bízam”) parancsai szerint is,

2. a bűnözőket (gyilkos, tolvaj, parázna) vasra veresse, a város tömlőcébe zárja, s a földesúr széke elé citálja, de a kihallgatásokon legyen ott a város bírása és notariususa — a jegyzőkönyvet Kohárynak el kell küldeni,

3. az „istenkáromlók, szitkozódók a városházánál” érdemük szerint kapjanak büntetést („erőssen pálcáztassák meg a város bírái és emberei előtt”), de rabságban csak akkor tarthatják az embereket, ha a földesúr azt megengedi,

4. ha valamely gazda vagy „sellyer” maradék nélkül és végrendelet nélkül halna meg, javait a földesúr örökli, s ha ilyen javak más kezére jutottak volna, azt vissza kell szerezni,

5. ha valaki Kecskemétről megszökik, javai a földesurat illetik,

6. a vérbírság 12 forint, ezt azoktól kell beszedni, akik verekedésre okot adnak,

7. a város tanácsa és bírái segítsék Bajtai István munkáját, adjanak mellé hites embereket, s ha Bajtai valakit bezárat, arra a tanács is vigyázzon,

123. A földesúri joghatóság kiterjedt az elkülönült népcsoportokra, cigányokra, görögökre. A görög kereskedők quaestora, 1721. november 25-én írta alá a kontraktust, amelyet „iudex et senatus oppidi Kecskemét” kötött vele, s amelyben alávetik magukat a Koháryak földesúri hatalmának uo. Pars. III. 400.

8. ha a Dúl Mihály alárendeltségében dolgozó Bajtai élé akadályok tornyosulnának és közös erővel sem jutnának semmire, forduljanak a nemesi vármegyéhez,

9. az „accidentia-béli” jövedelmeket Bajtai Dúl Mihálynak számolja el és úgy osszák el, hogy fele a Koháryaké, a másik fele Dúlé és Bajtaié,

10. mindenről nem lehet instrukciót tenni, tehát igyekezzék Bajtai az úr meglegedésére cselekedni.¹²⁴

E sorokat olvasva a legfeltűnőbb, hogy egyelőre nyoma sincs semmiféle jó kapcsolatnak vagy bármiféle érdekközösségre utaló megfogalmazásnak. Koháry István, ebben az 1703-as instrukcióban úgy jelent meg, mint a város olyan tejhatalmú ura, aki nem bízott meg az érdekei védelmében „restnek mutatkozó” kecskemétiekben, s ezért már két földesúri ellenőrt is a nyakunkra ültetett. Sőt mi több, érdekei védelmében még a nemesi vármegye hatalmát is szívesen igénybe venné, ha a szükség úgy kívánná. Szót sem ejt továbbá arról, hogy a városi tanács bármiben önállóan cselekedhetne, igaz nem írja elő, sem a tanács, sem a tisztségviselők választásának vagy működésének kereteit sem. Azt lehet gondolni, hogy a szóba sem hozott, mert nyilvánvalóan mindkét fél számára evidens kötelezettség (tehát a census megfizetésének) kívánalma mellett, a bírósági és igazgatási joghatóság „pénzt hozó” és persze presztizskérdést jelentő oldalai érdekelték leginkább.

Nem lehetett ugyanis pallosjogot adni egy olyan közösségnek, amelynek földesura is volt — ez a kor gondolkodásával egészen ellentétes, tehát presztizskérdés is. Anyagi érdekekből pedig nem lehetett a városi tanács kezelésében hagyni az „accidentia-béli” jövedelmeket, a „caducitásokat”, a szökött jobbágyok javait.

Ami azonban a legfurcsább: úgy tűnik, mintha Koháry szándéka a városi tanács (bíráskodási) jogkörének teljes megvonása lett volna, hiszen nemcsak a „gyilkos, tolvaj, parázna” elemek, hanem még a „szitkozódók” megbüntetését is saját hatáskörébe vonta. A tanácsnak szigorúan csak végrehajtó szerepet szánt, mindenféle önállóság nélkül. A gyakorlatban azonban ez sokat szelidült, mert a város vezetői megértették, hogy melyek azok a korlátok, amelyeket átlépniük soha nem sza-

124. uo. Pars. II. 4819.

bad, de azt is észrevették: „mindenről instrukciót adni nem lehet”, s éppen a város gazdaságának és gazdálkodásának megszervezése körüli földesúri rendelvevények hiányát használták ki.

Mindazonáltal nyomatékosan kell hangsúlyozni: a Koháryak is finomítottak a szabályokon. Érdekes az 1703-as statum melléklete, amely sajnos töredékes, aláírás nélküli, így szerzője ismeretlen. Az viszont biztos, hogy korabeli vélemény, amely barátian „kedves bátyámnak” nevezve a földesurat kifejti: a város felett nem szükséges ius gladiumot úgy emlegetni, ahogyan azt a statutum teszi, hanem Bajtai „a füstín való törvénnel, a városi magistratussal correspondálván, érdemük szerint törvényesen büntetőgyenek” a holmi apró-cseprő ügyek, s csak a súlyosabbakat kelljen úriszékre vinni.¹²⁵ Koháry tehát véleményeztette valakivel elképzeléseit, aki éppen a tanács (önálló) bíraskodási jogkörét hiányolta.

Miután eredeti tanácsülési jegyzőkönyvek nincsenek, nem lehet tudni, hogy bizonyos időre valóban fölfüggesztették volna a tanács önálló bíraskodását.¹²⁶ 1722-ben azonban a „kecskeméti bírák, s tanács” beadványa így szól: az úgy szokott lenni, hogy „a convictionalis és accidentia pénz... három felé szokott volt mindenkor szakasztani, úgyhogy a két rész excellenciád számára vétetett, az harmadik részt pedig” néhai Dúl Mihály „urunk és a város házánál lévő bírák és notarius atyánkfiai, egyenlőképpen két felé osztották egymás között...”¹²⁷ Ez az adat bizonyítja, hogy a város bírái részesültek a bíraskodás jövedelméből, tehát ítélkezési jogkörük volt, miközben a Koháryak anyagilag jobban jártak, mert 1703-ban e jövedelem felét, 1722-ben pedig annak kétharmadát kapták. Ami pedig a polgári pöröket illeti, 1752-es adat szól arról, hogy „némely civilis instantiákat... legh először visgallya meg a Tanács, és úgy ha valamely Fél nem contentáltatik, a Tanács

125. uo. 4812.

126. Néhány olyan adat van, amely arra utal, hogy a földesúri beavatkozás a századforduló tájékán még meglehetősen agresszív: 1687. augusztus 13-i levelében írja a tanács, hogy Demeter Márton büntetését (nem tudni miért kapta) addig nem hajtják végre, amíg ügyét Koháry, vagyis „önagysága meg nem iudicialja”. BBKL C-K. Pars III. 2054. 1718-ban pedig kéri, hogy az édesapjával rosszindulatú Gergelyt engedje kiüzetni a városból, anélkül, hogy maga Koháry is meggyőződne bűnösségéről. uo. Pars. III. 2115.

127. uo. 7532.

igazságának ki-szolgáltatásával, akkor hozza quo revisione az uraság székire”¹²⁸.

Érdemes még figyelmet szentelni egy 1713-as levélnek is, amelyet — tíz évvel korábban, a kecskeméti bírákkal nagyon elégedetlen — Koháry István írt a város lakosságához: „minnyájtoknak meg parancsolom, bíráitokat s az ott való tanácsot kiki közületek meg becsüllye, s magok hivatallyok szerint való parancsolatyoknak eleget tegyen, és senki eőket böcsteleníteni, s annyival inkább szidalmazni ne merészelle, mert az olyan szófogadatlan és vakmerő embereket, hogy érdekem s az jó rendtartásnak mivelta szerint meg büntessék, aziránt nem csak szabadságot adtam, s adokis nékiek, hanem azon kívül magamis az ollyakat törvényes büntetés nélkül nem fogom hadni...”¹²⁹ Akkor válnak igazán érdekessé és tanulságossá e sorok, ha összehasonlítjuk a korábban már idézett 1686-os mondatokkal. Azokban csak arról van szó: ha a bírák bárkinek büntetést szabnának a fejére, amellyel elégedetlen, azt csakis a földesúr bírálhatja fölül: ez utóbbiakban már nem beszél „az Bíráknak, mind az Tanácsnak rendetlen magaviseléséről”, sem arról, hogy a „város bírái restnek mutatkoznak” érdekei védelmében. Inkább azt hangsúlyozza, hogy a tanács szabadságot kapott és azt meg is fogja kapni, hogy a „jó rendtartást”, akár erőszakkal, bár a törvény keretein belül megtartassa.

A földesúri joghatóság úgy telepedett a város hétköznapjaira, hogy statumai meghatározták a lakosság jogait és kötelességeit, s a földesúr parancsainak közvetítője és szószólója éppen a magisztratus lett. Ez egy bizonyos fajta szabadságot adott: másfajta önállóság, mint a földesúri hatalom árnyékában meghúzódó elképzelhetetlen, annak érdekeit képviselő helyi hatalom volt és lehetett csak életképes. Életképességét nem pusztán huzamos ideig tartó fönmaradása bizonyítja, hanem az is, hogy képes volt gyarapítani nemcsak a saját, hanem a közösség vagyonát is, és egészen a földesuraktól való függés megszakításáig vitte a dolgot, még akkor is, ha a városi társadalom egésze nem állt vezetői mellé.

128. uo. 212. Bohus János jelentése.

129. IVÁNYOSI-SZABÓ: 1989. 218.

Kecskemét magisztrátusa minden időben jól látta, hogy „Kecskemét varosságának boldogulása és meg maradása egyedül a földes uraságoknak jó indulatu akarattyan fundaltatik, és azért ingadozó fundamentumokon áll, mellyet nem egyéb hanem a magistratusnak a Földes Uraságokhoz való becsületes alkalmaztatása, szíves fogadása és azok jó szíveinek magához vonása erősíthet meg”.¹³⁰

Annak ellenére, hogy a senatus/magistratus legnagyobb része nemesekből állt,¹³¹ a földesúr irányában jobbágyként¹³² viselkedett, míg a város lakossága felé maga volt a földesúr: „A kecskeméti népnek söpreje közül sokan, kivált kik nemesi praerogativával dicsekszenek... a Magisztratustul való függést meg nem ösmerik”, „ámbár földes úri jussai-val, mellyeket bír, végre vihetné, sőt a belső csendességnek meg tartása miatt köteleztetne is” a város tanácsa, hogy az ilyen népektől megtisztítsa lakhelyét.¹³³ E Janus arcú kettősség volt a legjellemzőbb Kecskemét önkormányzatára, így érte el, hogy élet- és működőképes maradhatott. Így válik érthetővé, hogy a magisztratus nem „áldozta fel a (helyi) nemesség adómentességének” a communitas anyagi érdekeit,¹³⁴ hisz önmagát, „földesúri jogait” sem akarta föláldozni.

130. BKML IV. 1501. a. Acta Comissionalia 1789. október 7.

131. RÉVÉSZ: 1956. 15.

132. A kecskeméti bíró, s tanács mint alázasos jobbágy fordul Koháryhoz. BBKL C-K. Pars. II. 4888-4889.

133. BKML IV. 1501. a. Acta Comissionalia. 1786. április 22.

134. RÉVÉSZ: 1956. 19.

MAGISZTRÁTUS ÉS ÚRISZÉK

Már a Koháryak kecskeméti fennhatósága kezdetén is és egészen az 1800-as évekig számtalanszor statutumba foglalták (úgy a földesurak, mint a városi tanács), hogy „idegeneket, jövevényeket” befogadni nem szabad senkinek, csak ha a magisztrátus jóváhagyja azt. Ennek egyrészt közbiztonsági szempontból volt óriási jelentősége, hogy ugyanis bűnözőket, kétes elemeket, gyanús személyeket senki ne rejtegesse, másrészt a szökött jobbágyok figyelésének eszköze is. Mulatságosnak tetsző ítélet is született ilyen ügyben, amikor mások okulására is olyan döntést hozott a városi tanács, hogy az engedély nélkül befogadott személyeket „a városból maga hátán egyenkint ki horgya” a bűnös.¹³⁵ Kegyetlenebbül büntették azt, aki bűnözőket rejtegetett: Kassai Jánosnét, ki egy tolvajt „lopott portékákkal együtt, statutum ellen házához fogatta s lappangatta” 10 korbácsütésre ítélte a tanács.¹³⁶ A „Csampai cigányt, ki egy kóborló és minden testimonium nélkül ide bújdosott cigant város statuma ellen be fogatta” áristomba zárták.¹³⁷ Ilyen ügyek büntetése egyébként 20 pálcaütés vagy 6 forint bírság volt,¹³⁸ de a magisztrátus, a számára kiszabott kereteken belül, kit–kit érdeme szerint büntetett meg.

Idegeneket nemcsak befogadni volt tilos, hanem a „jövevények” házat sem egykönnyen szerezhettek a városban. „Azon majsai ember ki... Varga András házát megvette... nem lévén tisztességes életéről való testimonialisa”, amíg ilyet nem szerez, „városba házat bírni és itt lakni megne engedtések”.¹³⁹ A jövevények és idegenek „feladása” egyébként

135. IVÁNYOSI-SZABÓ: 1989. 233., uő: 1986. 95. és 223.

136. BKML IV. 1504. a. 1755. szeptember 2.

137. uo. március 15. A cigányokra vonatkozó szabályt lásd IVÁNYOSI-SZABÓ: 1989. 226.

138. uo. 223.

139. BKML IV. 1504. a. 1755. május 13.

a tizedesek hivatali kötelességei közé tartozott,¹⁴⁰ de a „város békéjén” őrködő strázsamester is bármelyik házba bemehetett megvizsgálandó, hogy „valami jövevény hit nélkül” nem telepedett-e meg a városban.¹⁴¹

Egyértelműen és mindenkor a magisztrátus döntötte el, hogy kit fogad be avagy kit űz el a közösségből, s ha úgy ítélte meg, nem hoz hasznot valaki, könyörtelenül kitették a szűrét. A tanács úgy határozott, hogy „némely görög kereskedőket, akiknek boltja üres”, így nem élhetnek másból, mint törvényteleniségből, elűzi a városból.¹⁴² Nem csak „gyanus” személyeket tanácsoltak el, hanem pl. „Tót András halasi születésű csizmadia legényt”, aki bár mesterségét 5 esztendeig Kecskeméten gyakorolta, felszabadulván polgárjogot kért, nem kapta meg, lévén a városban elég csizmadia: menjen oda, ahol született.¹⁴³ Még az sem volt elegendő, ha valaki „helybéli leányt” vett feleségül, ha „közön­ séges árendás” volt.¹⁴⁴ Ha viszont olyan ember kérte bebocsáttatását, akinek szakértelmére szükség volt, befogadták, így pl. „Esser Károly kőrösi okleveles patikus” azért kapott polgárjogot, mert a városnak szüksége volt még egy patikára.¹⁴⁵

Tulajdonképpen a jobbágyi állapotúak röghöz kötése és a 18. száza­ deleji — a közbiztonság szempontjából bizonytalan viszonyok, nemkülönben bizonyos gazdasági érdekek következtében a mezőváros társadalma bizonyos fokig bezárult. Kialakult a „várost tartó emberek”,¹⁴⁶ a „törzsökös gazdák (elég széles) rétege, akik nem nemesi voltakra voltak elsősorban büszkék, hiszen köztük nem nemesek is föllelhetők, hanem arra, hogy Kecskeméten születtek, sőt már apáik, nagyapáik is ott látták meg a napvilágot. Az idegeneket, a jövevényeket gyanúval fogad­ ták, s szigorú vizsgálat után döntöttek arról, egyáltalán érdemesek-e arra, hogy Kecskemét polgárai legyenek.¹⁴⁷

140. uo. IV. 1501. a. Acta Commissionalia. Tizedesek instrukciója.

141. uo. A strázsamester instrukciója.

142. uo. IV. 1504. a. 1754. december 30.

143. uo. 1808. február 22.

144. uo. 1756. február 15.

145. uo. 1808. február 19.

146. uo. IV. 1501. a. Acta Commissionalia. 1786. november 6. A magisztrátus beadványa az úriszékhez.

147. Vö RÉVÉSZ: 1956. 141. sz. jegyzet. A nyomaiban napjainkban is föllelhető, „gyütt-mönt” idegent gyanúval fogadó alföldi-mezővárosi szemlélet gyökerei az 1700-as évekre nyúlnak.

A város lakosságának szigorú erkölcsi szabályokat írt elő a magisztratus. Számtalan tanácsi ítélet büntette meg a káromkodókat, paráznákat, tolvajokat, akik nem csak világi, hanem főképpen egyházi parancsok ellen vétettek.

1678-ban 100 pálcákkal büntették azt, aki „adtával” káromkodott,¹⁴⁸ 1751-ben először 30, másodszor 50 pálcát, harmadszor vasra veretést kellett elszenvednie a szitkozódó, csúnya beszédével botrányt okozó személynek.¹⁴⁹ „Bojári Istvánné mivel férjét nem böcsüli, sött mocskolja, másokat is fertelmesül baromlani tapasztaltatott” korbácsot kapott. Kojnoky Iлона Stingányi(?) uramat feleségével együtt, még a templomban is csúnyául, „mindennek hallatára kurafinak és kurvának” mondta, 20 korbácsot szenvedett.¹⁵⁰ A szitkozódó, káromkodó még a 19. század elején is testi fényítéssel (15 pálcá) bünhődött.¹⁵¹ Ez összhangban állt a vármegye előírásaival, „Garabó nevű”, Kis András gulyása, mivel káromkodott, a „nemes vármegye statutuma szerint is” 50 pálcára ítéltetett a tanács által.¹⁵²

Különösen tiltották, hogy valaki a bírák előtt szitkozódjék,¹⁵³ illetve őket mocskolja. Szücs Iлона, amiért azt mondta, hogy „az bírák urak a szegénység bőrit le nyúzzák” a városi bitófánál 20 korbácsütést kapott,¹⁵⁴ s ugyanúgy védelem illette a tisztségviselőket. Fodor Gergely és Mikó Gergely, midőn Nagy Ferenc tizedes ökröt kért tőlük a forspont-hoz, „eba lelke tizedesse csak bosszansagbul viszed el az ökrömet” szavakkal a „magisztrátusi autoritast mellyel a tizedesek város dolga-bul parancsolni,szoktak... megsérteni merészelték”, deresre húzva, 15–15 pálcát kaptak.¹⁵⁵

Ugyancsak éberren vigyázta a magisztrátus, hogy a két legnagyobb felekezet (katolikus — református) közti békesség ne bomoljék föl, holmi káromkodó–szitkozódó hibájából. Amikor Braderics László, Egy-

148. IVÁNYOSI-SZABÓ: 1986. 94.

149. uő: 1989. 223.

150. BKML IV. 1504. a. 1755. május 30., 1756. július 7.

151. uo. 1808. február 26.

152. uo. 1755. május 13.

153. uo. 1756. január 27.

154. uo. 1755. március 24.

155. uo.

házi István borbély legénye nyilvánosan a „calvinista ember lelkét” káromolta, nemcsak a káromkodónak járó pálcázást kapta meg, hanem a város közönsége előtt még meg is szégyenítették, mert szavaival „az Helvetica Confession levő lakosokat” sértette meg, sőt a „két rész közt régen fen álló harmoniát is bontogatvan és így éppen contra publicum oppidi statutum vétkezvén” súlyosabb bünt követett el.¹⁵⁶

A visszaeső káromkodókat még szigorúbban büntette a magisztrátus. Lénárt Andrást például, aki már többször vétkezett, „most is a szomszédait fertelmesen szidta, 75 pálcát kap a plingernél a deresben” másoknak is okulására.¹⁵⁷ Azután, ha valakinek a többszöri büntetés sem használt, s „illetlenül káromkodni szinte szokásául vette... vasra verettetik, s az uraság törvény székire fel adattatik”.¹⁵⁸ Mindenki így járt, aki „sok gonosz torsalkodásba tapasztaltatott”.¹⁵⁹

A tanácsi bíraskodás jogköre a paráználkodó, házasságtörő személyek megbüntetésére is kiterjedt, s az ilyeneket testi fenyítéssel vagy a városból való kitiltással torolták meg, illetve pénzbírságot fizettettek.

Novak Maris „mivel itten már két fattyat vetett, ura sohase volt, ma is szopos gyermeke karján vagyon, gyalázatosan ugyan (de ütés, verés nélkül) ki kísértetett”, a városba visszajönni ne merészeljen, különben keményen megkorbácsoltatik.¹⁶⁰ Szabó János „házas személy, ki ezen Marissal házasságot tört”, 20 forintot fizessen.¹⁶¹ „Döme betyár ki már ezelőtt Karmasin nevű kurvával két ízben gonoszul élt, 2 gyermeke is született”, most már a harmadik gyermek is világra jött, s mert úgy látszik a gonosz együttélésen nem akar változtatni, „árestáltatott és 60 korbácsot vett”.¹⁶² Karmasin pedig, ha „kikel a gyerekágybul”, távozzék a városból.¹⁶³ A törvénytelen együttélést soha nem tűrték, jó 50 esztendővel később is megtorolták azt, bár finomabban: Izsó István és Réti Ilona „régén hitetlenül” élnek együtt, sőt már gyermeket várnak, „mind ketten meg aristaltattak”. Mivel a felek mindketten szabad

156. uo. 1755. május 13.

157. uo.

158. uo. 1755. április 30.

159. uo.

160. uo. 1755. május 27.

161. uo. május 30.

162. uo. június 4.

163. uo. június 5.

emberek, házasodjanak össze 15 napon belül, ha nem, mint „parázna és botránkoztató személyek megbüntettetnek”.¹⁶⁴ A gyermeket váró asszonyt 50 évvel korábban is feleségül kellett venni: Nehéz Ferenc már tavaly paráznalkodott, meg is büntették, most ismét ugyan azon „rosszal paráznalkodván és nehézkessé ejtven” 20 komisz palcát szenvedjen és kötelezze magát, hogy a „rosszat feleségül magához veszi.”¹⁶⁵ Nem tűrte el a helyi erkölcs a férjes asszonyok, özvegyek helytelen magaviseletét sem. Csillag Kata „Komarombul bujdosott özvegyvel gyanus conversatioban élő Bott György iffjú legény” a városbul örökre kitiltatott,¹⁶⁶ természetesen az özvegyvel együtt. „Sánta Dorkó ispótyában lévő Vak István koldus felesége egy ifjú legénnyel paráznaságba tapasztaltatott”, a legény 40, Dorkó, koros volta miatt csak 20 korbácsot kapott, de hogy „fertelmes életével tovább a népet itten ne botránkoztassa, proscribáltatott, férje is utána igazíttatván”¹⁶⁷ 1808-ban inkább magánügyként kezelték az ilyen esetet: Vrasda Pál világtalan koldusnak felesége Csala Anna „megtörvén nyomorult férje éránt tartozó hűségét”, egy katonától teherbe esett, ám mivel a férj megbocsátott, a tanács csak annyit ítélt: férje iránt legyen hűséges az asszony, hogy „ballépése elfelejtődjék”¹⁶⁸

1692-ben a házasságtörést halállal büntették: „Koch Tamás betsületes első hitves társát” elhagyta, „ezért ezen... vétkéért itiltük fővétele-re... gróf Koháry István urunk eő nagysága ajánlatára”.¹⁶⁹ 1717-ben a paráznákat az úriszék elé citálták, a malefactorok közé sorolva e bünt elkövetőket. A „malefactorok revisiójára” egy kecskeméti rab vár, „az ki az angyaval paraznalkodott”. Ugyancsak az úriszék elé került a szolgálólánnyal paráznalkodott béreslegény miatt Lázár János, mert a béreslegény elszökött, így a gazdának kellett a 24 forint „bika pénzt” lefizetnie.¹⁷⁰ Kecskeméti Erdélyi Mihály pedig azért könyörgött Koháry-

164. uo. 1808. február 15.

165. uo. 1755. szeptember 2.

166. uo. március 7.

167. uo. július 1.

168. uo. 1808. február 15.

169. uo. 1692. május 5.

170. BBKL C–K. Pars. III. 393. 1717. január 25.

nak, hogy engedje el a 40 forint büntetést, amit az úriszék szabott ki a paráznaságba esett 15 éves feleségére.¹⁷¹ Az 1750-es évekre a büntetés már korántsem volt olyan szigorú, s a paráznak fölött a városi tanács ítélkezett első fokon. Úriszékre csak a súlyos esetek kerültek, így 1773-ban halálra ítélték egy pesti mészárosot, aki meg akart volna erőszakolni egy nőt, de rajtakapták, el akart menekülni és menekülés közben halálosan megsebesített egy őrt.¹⁷² Úriszék elé került az a parázna is, akit nem rettentett vissza a tanácsi ítélet, így Molnár Erzsók, akit kőrösi Kalocsa János eljegyzett (sőt vele éjszaka „levetkezve egy ágyban találtatott”), mégsem vette feleségül, s bár Erzsók már „mind két forumon abszolvált személy” ismét „feslett torsalkodásra hajlani kezdett, a városbul kitiltatott.”¹⁷³

Meg lehet figyelni, hogy a szoptatós vagy gyermekágyban fekvő anyákat megkímélték, legalább a súlyos testi fenyegetéstől megmenekültek. „Győry Panna fattya vetett kurva” két férfit is befogadott éjszakára, „nagy tilalma ellen az múlt törvényszéknek mivel már fattya vettségéért Gyulán érdemlett büntetését vette, innend az több... tetteiért ki küldetik kolompossan, korbáccsal ki kísértetvén, szoptatós gyerekre való nézve pedig az ütések” elmaradnak.¹⁷⁴ Egy özvegy „ambar többet érdemelne, mindazonáltal mivel még szoptatós” csak 12 korbácsot kap, azt is azért, mert az utca kapitányok intései sorozatosan leperegtek róla.¹⁷⁵

Érdekes még az az ítélet, amely a paráználkodó férfit a bírságpénz mellett 15 forint fizetésére kötelezi, hogy ugyanis a megesett személynek köteles azt adni a gyermek tartására, „az itt szokássá lett törvény szerint”.¹⁷⁶

A verekedő, garázdálkodó, túl hangosan mulatozó embereket is a tanács dolga volt kordában tartani. Orbán Mátyás mivel éjszakának idején, éjfél tájban, Lévai csárdájában kvartélyos katonákkal inni, s veszekedni merészelt, egyszerre három szabályt is megszegett: harango-

171. uo. 2127.

172. Szabó, kézirat.

173. BKML IV. 1504. a. 1755. február 8., március 15., április 12.

174. uo. 1756. július 6.

175. uo. január 27.

176. uo. 1754. december 30.

zás után a városban volt,¹⁷⁷ katonákkal társalkodott, verekedett; ezért a tanács 5 napi áristomra és 12 pálczautés elszენvedésére ítélte.¹⁷⁸ A nyilvános helyen garázdálkodót kemény büntetés várta, különösen, ha többször megfeledezett magáról: Apró János juhász azért kapott 50 korbács és 40 forint büntetést, mert már máskor is előfordult, hogy a csárda berendezését összetörte, káromkodott, gyújtogatott.¹⁷⁹ A saját házában, családjával garázda ember sem kerülte el a büntetést: Pintér János mivel feleségét „pogányhoz sem illendő kegyetlen veréssel illette, kínozta, taglotta és rongálta” 2 hétig legyen áristomba, kenyéren és vizen.¹⁸⁰ A garázdák, részegen verekedők általában 50 korbácsot kaptak, így Koncz István, ki a szőlőben részegen lövöldözött és egy embert ártatlanul „megvéresített”, sőt a puskáját is elkobozták.¹⁸¹ De 50 korbácsot kapott a felesége megveretése miatt bosszút álló juhász, mert a „gazdáját ütni merészelt”.¹⁸² A verekedő gazda megbüntetésének nincs nyoma a jegyzőkönyvben. A családi, kocsmai verekedések nem kerültek úriszékre, de ha már tolvajlással is tetézte valaki a garázdaságot, az uraság színe előtt kellett felelnie, így járt Forgó János juhász, ki verekedett és 20 juhot is ellopott.¹⁸³

A tolvajokat vasra verve, áristomba zárták, ma úgy mondanánk vizsgálati fogságba helyezték. Borbély Boldizsárné, nemkülönben egy Dömötör nevű görög is, akik a tolvajlásban társak voltak, addig tartasanak vasban és áristomban, ameddig „az Uraságh által erántuk... dispositio” nem érkezik.¹⁸⁴ Éles különbséget tettek a lopás és tolvajlás között, az előbbieket a magisztrátus is, az utóbbiakat pedig csak az úriszék ítélhette el. A visszaeső tolvajt a tanács „ismét vasra és tömlöcre nem ítélte”, inkább kikergette a városból, ha visszajönne, ügye már az úriszékre bocsáttatik. Akik loptak, nem úszták meg súlyos testi fenyítés nélkül (30 korbács), s a városból is kikergették az olyanokat. A szoptató anyát, ha lopott sem zárták „hideg árestumba”, hanem „ki

177. IVÁNYOSI-SZABÓ: 1989. 226.

178. BKML IV. 1504. a. 1755. április 11.

179. uo. szeptember 6.

180. uo. június 29.

181. uo. augusztus 3.

182. uo.

183. uo. 1808. február 26.

184. uo. 1754. december 14.

fog köttetni, lopott portékák feje fölött”, s mindenki okulására a 30 korbácsot is el kellett szenvednie.¹⁸⁵

A közrend és közerkölcsök védelme a magisztratus hatáskörébe tartozott, megbüntette azt, aki vétett a statutumok és a szokások ellen, üldözte a másokat becstelenítő vagy károkat okozó személyeket. Érdekes, hogy boszorkánypörökkel nem találkoztam, de talán magyarázza ezt a tanácsi ítélet, amelyik leszögezi: aki másra „boszorkányt mond, víz alul szabadultnak becstelenítvén”, 40 pálca büntetést érdemel.¹⁸⁶

Az apróbb pénzbeli tartozások behajtása és általában, a magánszemélyek közti adósságbéli viták a városi tanácshoz tartoztak, az úriszék csak ritkán foglalkozott ilyen ügyekkel.¹⁸⁷ Ellenben a magisztratus előtt gyakran megjelentek pénzüket követelők, így a következő ügyben, amely azt is jelzi, hogy a magánéleti szférát gyakorlatilag nem ismerték el, ahogyan ezt már az erkölcsöket érintő ítéletekből is nyilvánvaló. Balog János nem elsősorban azért kapott iszonyúan kemény büntetést (50 korbácsot), mert édesapjának nem adta vissza a hat forintokat, amivel tartozott, hanem mert azt merészelte mondani: „csinálok atta teremtette... most verj meg, eleget vertél gyermek koromba de nem engedem már magamat.”¹⁸⁸

A kecskeméti statutumok szigorúan tiltották, hogy házat építsenek a lakosok a tanács jóváhagyása nélkül, a városon kívüli építkezéseket is büntették: az engedély nélkül épült viskókat le is romboltatták.¹⁸⁹ 1808-ban is csak engedéllyel lehetett építkezni.¹⁹⁰ Gazdasági okai voltak elsősorban, hogy nem engedték szaporítani a házakat, elutasították „Fogarassi Imre és több circa 20 sellér emberek” kérelmét, kik a városon kívül házaknak való helyet akartak volna. Ezt úgy indokolták, hogy a „sok szegény és nem adózható emberektől, ha az instansoknak kedvek vagyon elég házakat vehetnek.”¹⁹¹

185. uo. 1755. szeptember 28.

186. uo. június 17.

187. uo. IV. 1517. a. 1760.

188. uo. IV. 1504. a. 1755. április 21.

189. uo. március 4.

190. uo. 1808. február 27.

191. uo. 1755. április 29.

Számos olyan, szintén a város gazdaságát érintő ügy fordult meg a magisztratus előtt, amely az „alattomban árulni szokott bor vagy pálinka korcsma” miatt kavardott.¹⁹² A „Nyomáson s szőlők közt” engedély nélkül működtetett csárdákat leromboltatták, az engedetlenkedők hordóit felforgatták.¹⁹³ Szentkirályi Jánosnét már 7–8 ízben megbüntették „kurta korcsma árulásért” mindhiába, semmit nem javult, így négyszeres büntetéspénzt (24 ft) fizettettek vele, s megígérték, ha még egyszer „tapasztaltatik, mint város publicumát károsító, magistratushoz engedetlen és jobbulhatatlannak a régi praxis szerént háza elvonattasék”.¹⁹⁴

Még ennél is több gondot okoztak a Kecskeméten oly gyakori tüzesetek, amelyeknek megelőzésére számtalan rendszabály született (rossz kémény megjavítandó, istálló vagy nádfal körül pipázni tilos stb),¹⁹⁵ a szándékosan gyújtogatók vagy gondatlanok pedig az úriszék előtt feleltek: „Valaki gondviseletlenségiből gyuladás támad, vagy tüzes pernyének kiöntése reá bizonyosodik, megáristáltatván úri törvényszékre fog tartatni”.¹⁹⁶ 1755-ben azt is előírták, hogy tűzoltáshoz mindenki köteles a házánál vizet tartani hordóban vagy más nagyobb edényben.¹⁹⁷ Sőt, tüzi őrzőkat is szerveztek, tizedenként 16 emberrel őrködtek éjszakánként a tizedesek és kapitányok, hogy megelőzhessék a bajt.¹⁹⁸ Az úriszéki vizsgálat során — lévén a szándékos gyújtogatók büntény — kegyetlen tortúrának vetették alá a bűnöst. 1736-ban például 9 helyen keletkezett tűz a városban, egy asszonyt gyújtogatáson rajtakapva tömlőbe zárták, s másokat is, akikre rávallott. Az úriszéken kiderítették, hogy „egy Tamás nevű itt lakos görög legény fogatta meg a gyújtogatásra... pénzt adván nekik”. A görög „kétszer volt kémény tortúrák alatt”, de nem vallott, attól félnek meghal, hát nem kínoztatják tovább.¹⁹⁹

192. IVÁNYOSI-SZABÓ: 1989. 225.

193. BKML IV. 1504. a. 1755. május 6.

194. uo. 1756. január 3.

195. IVÁNYOSI-SZABÓ: 1989. 221, 225.

196. uo.

197. BKML IV. 1504. a. 1755. május 6.

198. uo.

199. BBKL C–K. Pars. III. 407.

Míg a városi tanács hetente általában kétszer ülésezett,²⁰⁰ úriszéki törvénykezésre szükség szerint kerítették sort.²⁰¹ Előfordult, hogy maguk a kecskemétiak kérték mielőbbi lebonyolítását, mert a rabtartás (tehát a vizsgálati fogságban lévők eltartásának) költségeit a város viselte: „számos rabjainkon méltóztassék excellenciád törvényt tartani, kívántuk ezt alázatosan kérni, hogy költséges tartásuktól szabadulhasunk” — írják a kecskemétiak Koháryhoz 1755-ben.²⁰²

A Koháryak bírósága a mindenkori prefectusból, „öexcellenciája más tisztjeiből”, a kecskeméti bíró, s esküdtekből, valamint 2 vármegyei emberből (az illetékes judlium és jurassor) állt össze.²⁰³ Az úriszék „civilis és malefactoris causá”-kat tárgyalt.²⁰⁴ Hatásköre széles volt, lévén, hogy a tanácsi ítéletek fellebbezési fóruma egyrészt, másrészt bizonyos, a földesúri joghatóságából fakadó hatáskörökben csak az úriszék volt illetékes.

Ha a „civilis causá”-kat nézzük, leggyakoribb és leglényegesebb a végrendeletek végrehajtásában vitt szerepe, ami az ún. „caducitások” dolgát érintette, hisz az örökösök vagy végrendelet nélkül elhaltak vagyona a földesurat illette. A testamentumokra egyébként a magistratus is figyelt: „Kiki testamentumát a magistratus által kibocsátandó emberek előtt tegye, kiknek köteleességek lészen a megirt testamentumot a város levelei közé, ha úgy tetszik pecsét alatt betéttetni, hogy innét valakinek ahoz jussa lészen, párban vissza vehesse, és a tapasztalt mesterségek²⁰⁵ is eltávoztassanak”.²⁰⁶ Az örökségek ügye, ha végrendelet is, örökös is volt, első fokon a magisztratus hatáskörébe tartozott, ha a felek az első fórumot kihagyva, azonnal az úriszékhez fordultak, visszarendelték őket a magisztratus elé, de azt is meg lehet figyelni, hogy az örökséggel kapcsolatos fellebbezett ügyekben ritkán változtatták meg a tanács ítéleteit.²⁰⁷ Az örökösödés ügyében alakultak ki ugyan-

200. BKML IV. 1501. a. Acta Comissionalia. 1786.

201. Évente egyszer, de előfordult, három alkalommal is tartottak úriszéket Kecskeméten. BBKL C–K. Pars. II–III. Úriszéki jegyzőkönyvek.

202. uo. Pars. II. 4899.

203. Így volt az 1740–1760-as években is. uo. Pars. III. 469. és BKML IV. 1517. a.

204. BBKL C–K. Pars. III. 413.

205. mesterkedések — értelemben.

206. IVÁNYOSI-SZABÓ: 1989. 225.

207. BKML IV. 1517. a. 1732–1845 és BBKL C–K. Pars. II–III. jkv-k.

is a legrigorózusabb szabályok,²⁰⁸ amelyektől a magisztrátus nem tért el és ezeket az úriszék is tiszteletben tartotta. Főképpen akkor volt probléma, ha akár a család, akár az uraság megbízottja úgy értékelte, hogy a végrendelet fondorlattal született. Tihanyi Dániel írta 1736-ban Koháryhoz: Kecskeméten sok esetben a „papok maguknak tétetnek testamentumot az uraság kárára.” Ráadásul a „caducitásokat is eők adminisztrálták”, csak mióta „inspektor vétetett Kecskeméten az eő általa adminisztráltak”. Egy „különös úri szék... is kel rendelünk... és azon egyedül az caducitásokat” vegyük elő, hogy megszüntessük a „szabad legatio iránt való statútumot”.²⁰⁹

Ha özvegyek vagy árvák vagyonáról kellett ítélni, bár az úriszék gyakran foglalkozott ilyen ügyekkel, mégis az volt a gyakorlat, hogy a város és a tanács gondoskodott felőlük:²¹⁰ „az itt való magistratusnak léssen hatalma az említett özvegynek, s árváinak akar melly nével nevezendő s mennél előbb pénzre fordítható Dallos József javaiból 300 forintig executiot tenni”.²¹¹

Továbbra is a polgári ügyeknél maradvá, néhány egyedi vagy érdekes esetet sem haszon nélkül való megismerni. Először olyan ügyeket, amelyekben a magisztrátust vagy a tisztségviselőket vádoló „szegények” egyenesen az urasághoz fordultak. 1740-ben kérték a kecskeméti szegények Koháryt, hogy rendeljen el úriszéket, s vizsgálta meg Bán András tavalyi főbíró viselt dolgait, aki saját juhait a város szénájával eteti, s meghalt juhásza ökreit jogtalanul magánál tartja; Nagy Mihály második bíró a szebb, jobb karban lévő marhákat elhajtja, példa nélküli módon felcserélgeti az állatokat; Medgyes Mihály tizedes meg az „árvák javait” tartotta magánál, sőt egy borjút pecsenyének agyonlövetett.²¹² Koháry el is rendelte a visszaélések kivizsgálását, a saját emberét bízva meg vele. Azért érdekes az ügy, mert mutatja, hogy a lakosság is

208. Nagykőrös (már idézett) 1817-es Rendszabásában pontosan kimunkálták, Kecskeméten 1824-ben.

209. BBKL C–K. Pars. III. 432.

210. uo. 475.

211. BKML IV. 1517. a. 1758. november 28.

212. BBKL C–K. Pars. III. 465.

bizalmat érzett, s saját vezetőivel szemben olykor a földesúr igazságtevésében bízott.

Ugyanezért került közvetlenül Koháry elé Sass Imre exactor ügye 1750-ben, mert ugyanis amikor úriszéket tartottak Sass „jó budai borokat ivott” az archívumban és italos állapotban meghamisította az egyik ügyfél instanciáját, sőt a fogdába is levitette mondván „Jól van de mivel nem nemes asszony, úgy bánjon kiend velé mint paraszt asszonnyal.”²¹³

A céhek vagy idegen (görög) kereskedők általában az úriszék előtt jelentek meg panaszaikkal, így például 1735-ben a szücsök céhe megvádolta a tanácsot, hogy ugyanis szabadságukban korlátozva vannak, mert a kontárokat nem fékezi.²¹⁴ Amikor pedig a görög kereskedőket 13.000 Ft kár érte, s a helyi bíróságokkal ezt elismertetni nem tudták, a királyhoz fordultak, a „kecskeméti úriszék a vármegye törvényszékire utaltatott és azon görögöknek károk iránt Törvény kiszolgáltatott.”²¹⁵

Az úriszék sokszor küldte vissza az ügyfeleket a város tanácsa elé, ha azok az elsőfokú hatóságot megkerülték. Így jártak a piarista és ferences atyák, akik között valamiféle vizzály támadván az úriszékre mentek, de az ítélet — mindenfajta vizsgálat nélkül — úgy szólt: „instanciát a Városi Tanács első alkalmatossággal felvegye és ítéletet tévén” lehet csak fellebbezni. Akkor foglalkozik majd az úriszék vele.²¹⁶

Egyébként vallási viták, s villongások is kerültek úgy a magistratus, mint az úriszék elé. Sok panasz érkezett Koháryhoz is, amelyek főleg a katolikus felekezet és papjaik vallási türelmetlensége miatt íródtak. Így a kecskeméti tanács fölháborodva tájékoztatta Koháryt, hogy „gvardián atya két embert áristomba záratott”, az egyik csak jövevény, így az ő dolga nem is érdekes, de a másikat, egy asszonyt, azért fogatta el, mert református hitre tért. Az ilyen esetek — véli a tanács — a városi „jó harmóniát bontogatják”, s jót tenne Koháry, ha a katolikus egyház beavatkozási kísérleteit figyelemmel kísérné, mert a váci konzisztórium olyan határozatot hozott, amely „excommunicato-

213. uo. Pars. II. 585.

214. BKML IV. 1517. a. 1735. április 10.

215. BKML C-K. Pars. III. 421.

216. BKML IV. 1517. a. 1760. március 1.

val fenyegeti” azokat, akik Szegeden házasodnak, s református hitre áttértéket „katolikus examinalásra” becitálják.²¹⁷

1773-ban még úriszék döntött a plébános fizetéséről és a katolikus templom építésének helyéről,²¹⁸ 1808-ban a „nem egyesült görög ecclesianak közönsége” templomot akarván építeni, helykijelölés céljából a tanács senatorokból álló deputációt küldött ki, mert azt csak a „város által kijelölendő fundusra” lehet fölépíteni.²¹⁹

Végignézve egy, csak polgári pereket tárgyaló, 3 napig tartó úriszéki ülés jegyzőkönyvét, melyben 29 ügy szerepelt, föltűnő, hogy 13 esetben erősítették meg az elsőfokú ítéletet, 10 ügyfelet a városi tanácshoz utasítottak, hármat a korábbi úriszéki ítéletek elfogadására szólítottak föl, egyet a „megyei úri törvény szék fiscalissára bíztak”, eggyel azért nem foglalkoztak, mert „a kiralyi tábla sententiája által el végezve lévén, állapotja itten meg nem másoltathatik,” s csak egyetlen ügyben bíralták fölül a magisztratust. Érdemes dióhéjban megismerni az ügyet, mert ez is jelzi: a „civilis causák” dolgában a magisztrátus döntései voltak inkább mérvadóak. Történt, hogy Szántó Erzsébet Küllei József házastársa a tanács előtt panaszt tett Keresztúri Borbélyné ellen, hogy „ötet Szoboszlai Gergely nevű kurvájának hirdette volna”, s remélte, az őt becsmérő asszony büntetést fog kapni, de „ellenkező következtvén minnek utána 20 forintokkal maga a felperes Asszony megbüntettette... és az praedicator által az Ecclesiabul ki tiltattatott.” Az úriszék az „Ecclesiabul való kitiltást” találta túl szigorú büntetésnek, s megdorgálta az asszonyt, mert a „köz megbotránkoztatására okot adott.”²²⁰

Fontosabb feladata volt az úriszéknek a bűnüldözés, tehát a „malefactoris causak” elbírálása. Leggyakrabban marha, ökör, juh eltulajdonításában vétkes tolvajok fölött ítéleztek, amit nagyon súlyosan, halállal büntettek, főképpen a legnagyobb értéknek számító marha- és ökörlopást. Ezért kötél általi halál járt, 1732-ből, 1746-ból is van ilyen adat.²²¹ Halálra ítélték a gyilkosokat, így egy embernek ki feleségét megölte „feje vétetett”.²²² A beszámíthatatlan, ez esetben szellemi fo-

217. BBKL C–K. Pars. III. 623.

218. Szabó, kézirat.

219. BKML IV. 1504. a. 1808. február 15.

220. uo. 1517. a. 1760. március 1.

221. BBKL C–K. Pars. III. 413. és 432.

222. uo. 413.

gyatékos személy megúsza a halálbüntetést: „egy együgyű gyilkos, kit ingereltek deákok, egy deákot késsel által ütött, hoher által egész városon sópréltetett.” A kisebb értékű tolvajlásban vétkesek „megh bélogoztattanak”,²²³ mások „tortura után elbocsátattak”²²⁴ visszaeső garázdákat, verekedőket 1–2 év rabságra vagy katonaságra ítélték.²²⁵ S voltak olyanok is, akiket „érdemek szerint verettek”, „megpálcáztattak”. A házasságtörés súlyosabb esetei is úriszék elé kerültek, a gyakorta ilyen bűnbe esőket (adultera) fogták pörbe úriszék előtt. Érdekes az egyházi és világi hatóság kapcsolata a bűnüldözésben, ez utóbbi inkább mutatkozott elnézőnek. Foglár Imre számol be Kohárynak arról, hogy egy Kőrösön lakó 86 esztendő ember kinek a szóban forgó asszony már a nyolcadik felesége, fiatal lévén másokkal cimborált. Kecskeméten megfogták, de Foglár elhalasztotta a vizsgálatot, mert hátha az idős ember meghal időközben és „az asszony megszabadulhat”, mert az egyház büntetése, amitől retteg, szörnyűséges lenne, de „simpliciter absolválni” nem lehetne a törvény előtt.²²⁶ Más esetben arról hallunk, hogy bűnözők keresnek menedéket az egyháznál. Egy lólopáson kapott csikóslegény a „ferences atyákhoz futott asylumba”.²²⁷ Egyesek az igazságszolgáltatás elől menekültek az atyákhoz, mások az őket ért igazságtalanság miatt. Ez történt Timcsák Ignáccal, akit felesége állítólag meg akart volna mérgezni, de rajtakapták, ám a kecskeméti bíró igazságtalanul a férjet is meg akarta korbácsoltatni, aki az atyákhoz menekült. Az asszonyt 4 hónapi börtönre ítélte az úriszék. A férj hiába indított pört a kecskeméti bíró ellen, igazságtalan megveretése miatt a váci prépostnál, semmit el nem ért.²²⁸

Úgy tűnik, hogy úgy a polgári-igazgatási ügyekben, mint a bűnüldözésben jó és hatékony kapcsolat alakult ki a magisztratus és az úriszék között. Egyetlen olyan adatot sem találtam, amely hatásköri

223. uo. 432.

224. uo. 413.

225. uo. 413, 432.

226. uo. 413.

227. uo. 432.

228. SZABÓ, kézirat. Itt mondok köszönetet dr. Szabó Attila kollégámnak, aki kéziratban lévő munkáját rendelkezésemre bocsátotta.

villongásra utalhatott volna. Említésre méltó még az is, hogy tulajdonképpen a nemesi vármegye is bekapcsolódott a helyi (úriszéki) hatalom működtetésébe, lévén képviselői mindig résztvettek az ítéletek meghozatalában. E kapcsolatok tehát akár felhőtlennek is tűnhetnek, nem így a lakosság egy része és a magisztrátus között lévők.

TÁRSADALMI ELLENTÉTEK – EGY BIZOTTSÁGI VIZSGÁLAT TÜKRÉBEN

1786. októberében királyi vizsgálóbizottság érkezett Kecskemétre, hogy a végére járjon mindazon vádaknak, amelyeket „némely kecskeméti lakosok” német nyelvű instanciában foglalva juttattak el II. Józsefhez. A bizottság október 26-án maga elé idéztette a városi magisztrátust, ismertette a fölhozott kifogásokat és természetesen lehetőséget adott arra, hogy az összes vád alól tisztázhassa magát a város tanácsa. A vizsgálat időtartama alatt több száz oldalt kitevő jegyzőkönyvhalmaz született.²²⁹ Ezekből a város korabeli hangulatát, a helyi társadalomban feszülő ellentétek sorát, azok valós okait is rekonstruálni lehet.

Ennek érdekében is szükséges a vádak nagy részletességgel ismertetni, még akkor is, ha ezek 200 esztendő távlatából kicsinyes, gyakran személyeskedő és a lényegét tekintve alaptalan kifogásoknak minősíthetőek.

1. a városi kocsmáltatásból csak a szenátorok húznak hasznot, mást mint az ő boraikat nem lehet árusítani, büntetlenül „kurta kocsmákat” tartanak, ha egyszerű városlakó tesz ilyet, 12 forintokra büntetik, s a bírságpénz harmadán „két bíró,²³⁰ két notarius, perceptor, exactor, polgárok” osztozkodnak.

229. IV. 1501. a. Acta Commissionalia. 1786. október 15. – november 29. között zajlott a vizsgálatok első sorozata, majd 1787. április 8. – május 12. között a második, s csak 1792-ben zárult le.

230. Amint azt alább részletesen bemutatom, Kecskeméten a főbíró mellé 1818-tól főbíróhelyettes/második bírói funkciót is létrehoztak. 1786-ban a „két bíró” megnevezés a főbíró és a városgazdát jelentheti, minthogy a további felsorolásból őket már kihagyták. A négy legmagasabb rang a magisztrátuson belül a 18. század végén a főbíró, perceptor, exactor, városgazda.

2. az országos vásárok jövedelmeiből (amit a sáfár és a városgazda kezel) ajándékokat vesznek a főbb tisztségviselőknek, a plébános, a református lelkész, a templomszolgák is részesülnek abból, sőt a vásárokon beszedett pénz ellenőrizhetetlen, egyedül a városgazda gondjaira van bízva, ami a gyanúsításra eleve okot ad,

3. a piacok jövedelmeit az előbbiekhöz hasonló gondatlansággal kezelik, a helypénzt igazságtalanul vetik ki: az is 10 garast fizet, aki rendszeresen árul a piacon, az is, aki hetente egyszer jön egy-egy kocsi hallal, zöldséggel, ráadásul a helypénzekről nincs számadás.

4. a városi mézsárszék jövedelmei is ellenőrizhetetlenek, sőt a szenátorok „cédulára felhordatják a marhahúst” a saját konyhájukra,

5. a szegényekkel a Tisza parton több ezer kéve nádat vágattak, amit a tanácsbeliek fizetség nélkül elhordanak,

6. a katonaság ellátására szedett zab, kenyér, kvártélypénz nem számít bele az adóba, pedig a vármegye megtéríti azt,

7. a szenátorokra nem vonatkoznak a szabályrendeletek, amiért másokat büntetnek, azt maguk nem tartják be.

A felsoroltak fényében a magisztrátus tagjai hatalmukkal visszaélve, mintegy saját zsebre dolgoznak, a helyi törvényeket büntetlenül áthágják, ráadásul „22–24-en is vagynak”, fizetésük az „officiálisokéval” együtt évente ezer forintra is fölmegey. A legjobb minőségű bérelt földekbe egymást ültetik, a számadások, összeírások elkészítésekor késnek, csalnak, mindenképpen a saját hasznukat keresik, megrövidítik a communitast és a vármegyét is.

A vádakat tartalmazó levelet 9 kecskeméti polgár írta alá,²³¹ hogy a következő napon folytatott vizsgálat során azután még újabbakkal álljon elő. Ezek már a földesúri birtokrészek jogtalan eladásáról, dézsma-szedésről, a város javaiból vett, vissza soha nem adott kölcsönökről (köleskása, oltott mész, városi lovak) szólnak, továbbá arról, hogy az örökösök nélkül elhaltak javait olcsó pénzen megszerzik, a városi kötelező munka (egy hétig tartó kaszálás, szénagyűjtés, erdőtisztogatás) kivetésekor nem a szabályrendeletek szerint járnak el, az úriszéki ítéleteket, ha testi fenyítésről szólnak, pénzzel megváltani engedik, de a

231. Név szerint: Váradi István, Ország János, hodosi Karátsony Ádám, Deáky Benjámin, Kovács István, Német Ferenc, Brada Tamás, Farkas István és Palaskári János. uo. 81–98. folio.

befolyó összegről el nem számolnak, jogtalanul adót szednek. Még a szegényeken is behajtják a 3 forintokat ugyanakkor nagygazdák sokszor nem fizetnek javaik szerint.

Igazságtalanságok, visszaélések, csalások és jogtalanságok bölcsője a magisztrátus, hiszen „Atya a fiával, az Ipa két Vejével, a másik is Vejivel, Nászsza Násssával, Testvér Báttya Eötsivel és így többnyire a Tanács mind Rokonságot tart, és így valamint magunknak tetszik úgy cselekszenek.”²³²

Első olvasatra szinte mellbevágó a vádaskodások sorozatából föltörő dühödtebb indulatok ereje, a hatalomból kiszorultak, talán információhiányból is fakadó – igazságot, törvényt, tisztességet hiányoló kifogásai. E kifogások ráadásul elsősorban a szegényebb sorsú, kevésbé tehető rétegek érdekeinek védelmébe burkolva jelennek meg.²³³

Ha azonban a vádaskodók személyére is kiterjesztjük vizsgálódásainkat kiderül, közülük egynek²³⁴ már korábban súlyos, személyes konfliktusa volt a magisztrátussal, olyannyira, hogy 1786. április 22-i levelében azt kéri a városi tanács Koháry úriszékétől, mivel „sokan, kivált kik Nemesi Praerogatívával dicsekednek... nem csak a Magistratustul való függést meg nem ismerik, hanem azt rútol Káromollyák, Szidgyák, és becsstelenítik, mely vakmerő cselekedettel a Város népeit is annyira bősztítik, hogy a leg főb Parancsolatot sem akarják már sokan végben vinni, sőt az Contributio fizetésben is gántoskodnak, hogy az illetén személlyektül a város megtisztittasson... Nevezetessen pedig Ország Jánosnak és Látos Imrének a városbul való ki parancsolását kéri.”²³⁵ A magisztrátus azzal indokolta kérését, hogy adót nem hajlandók fizetni, izgatják, erre bujtogatják a városlakókat, lövöldöznek a város emberei-re, kurta kocsmát tartanak.

Még közelebb visz a valósághoz, ha végigböngésszük a vizsgálóbiztosokhoz, 1786. november 25-én, a „kecskeméti nemesek közönsége” által eljuttatott újabb beadványt. Ebben előadták, hogy maguk nem

232. uo. 103. folio.

233. uo. 97. folio.

234. Zombory Dániel nemesi jegyzékében 6 név szerepel az aláírók közül. Ország János neve is, akit már korábban kiutasított Kecskemétről, illetve be sem fogadott a magisztrátus. ZOMBORY: 1938/40.

235. BKML IV. 1504. f. 1786. április 22.

„újítók, sem új zenebona indítók”, hanem jogaikat, mégpedig nemesi előjogaikat követelő személyek, hiszen e jogokat őseik is bírták, miképpen azt PPS vármegye, 1689. május 18-án, Budán kibocsátott határozata ékesen bizonyítja.²³⁶ Nem kívánnak többet, szól az érvelés, csak annyit: Kecskemét város tanácsa ne tarthassa és kényszeríthesse a „parasztokénál is rosszabb sorban” a városban élő nemeseket. A békeség föltétele pedig az volna, hogy törölje el a sérelmes adókat, és a magisztrátus, amelyben nem nemesek is vannak, ne ítélkezessen fölöttük.²³⁷ Egyértelműen politikai–jogi, mondhatni elvi síkra terelődtek tehát a kifogások, amelyek korábban a magisztrátus tagjainak feddhetetlenségét, becsületességét kérdőjelezték meg csupán.

Természetesen nem hagyhatók itt sem figyelmen kívül a gazdasági szempontok, hisz a nemesi előjogok semmibevétele anyagi veszteséget is előidéz minden közvetlenül érintett számára. Mégis azt kell mondani: az ellentét elsősorban hatalmi–politikai jellegű az elégedetlen nemesség és egy annál jóval szélesebb réteg, a communitas, vagyis a „népnek eleje” érdekében tevékenykedő városi tanács között. Az érdekellentét, ahogyan mondani szokás, a jéghegy csúcsa csak, amely nem igazán szól a vagyoni különbségekből fakadó — Kecskeméten is jelen volt — társadalmi feszültségekről. Ezek azonban mégsem lehettek itt meghatározóak, hiszen bármennyire is igyekezett a nemesség a szegénység szószólójaként föllépni, mozgólódásában a város társadalmában sem talált híve-

236. PPS vármegye 1689. május 18-i közgyűlésének határozatai között nem szerepel a kecskeméti nemesek privilégiuma. vö. BOROSY: 1984. 79–80.

237. A nemesek azt is sérelmezték, hogy személyük után 3 forintot, „titulo incolationis” még 2 forintot is fizetniük kell, pedig „sem zsidók, sem cigányok nem vagyunk”. Úgy fizetteti velük a magisztrátus a „városi közterheket”, mint a paraszttal, jóllehet ők rangjuk szerint csak taxa- és királyi adó fizetésére kötelezhetőek. A katonaság beszállásolása miatti terheket is viselniük kell a nemesi lét „legnagyobb sérelmére”. S ami mindennél fölháborítóbb, a magisztrátus áristomba, börtönbe zárathatja, megpálcáztathatja Kecskeméten a nemes embert, ítélkezhet fölötte, hatalmaskodhat rajta. BKLM IV. 1501. a. Acta Commissionalia 59–62. folio.

ket, miképpen a vármegye sem, de még a királyi hatalom sem állt mellé.²³⁸

A polgárosodás megindulásának folyamatában követelésein már eleve túlhaladott az idő: amit nem tudott elérni a század elején, arra hiába áhítozott az 1780-as évek végén. A magisztrátus érveléséből, a vádaskodásokra adott „Feleleté”-ből az okokra is fény derül.²³⁹ Kecskemét város lakossága, legalábbis annak döntő többsége, nem állt a feljelentők mellé, hiszen még csásbítással sem sorakoztathatták maguk mellé csak a „városnak 50. részét.” Akciójuk sikertelen maradt, hiszen a lakosság tisztában volt annak vitathatatlan előnyeivel, hogy urbarialis szolgáltatások, kilenced, tized nem terheli, terményeit eladhatja, „egy szóval a mivel Urbárium szerint köteles volna, nem cselekszi.”²⁴⁰

A legfontosabb érv tehát, ami a magisztrátus tevékenysége mellett szólt, a mezővárosi jogok és privilégiumok védelme, ami a helyi társadalom döntő többségének érdekeit is szolgálta. A bizottsági vizsgálat jegyzőkönyveiből részleteiben is megismerhetjük e tevékenységet, árnyoldalaival együtt. A magisztrátus hatásköre a 18. század folyamán nem változott, tagjainak száma állandósult.²⁴¹ A szabad királyi városokban kialakult gyakorlat, hogy ugyanis azokban „a’ Számadásoknak terhe alatt lévő hivatalokat a’ Senatorok nem viselik, hanem csak a pörököt és Város dolgait intézik és mellettek 60. vagy 100 férfiak a’ külső Tanácsban vagynak” Kecskeméten nem valósult meg.

Speciális helyzet alakult ki, ebből fakadóan a szenátorokat úgy válogatták meg és úgy készítették föl, hogy aki közjük került, „a Bírói

238. Ami a város lakosságának vagyoni helyzetét illeti, Iványosi-Szabó Tibor kutatási eredményeit kell bizonyítékkul hozni, eszerint „a gazdák és zsellérek aránya 1757-től alig módosult... a kétharmad-egyharmad arány csaknem állandósult. Tekintettel arra, hogy a háztartások száma igen nagy mértékben megnőtt, a csaknem változatlan arányok mögött látnunk kell azt, hogy a gazdák száma időközben kb. ötszörösére amelkedett”. Szó sincs tehát tömeges szegényedésről, de arról sem, hogy „nagygazda” túlsúly alakult volna ki Kecskemét társadalmában. IVÁNYOSI-SZABÓ: 1991. 115–116.

239. BKML IV. 1501. a. Acta Commissionalia, 81–117. folio. A magisztrátus felelete.

240. uo. 106. folio.

241. uo. 92. folio.

hivatalt el viselhesse.”²⁴² A vallási különbözőségek kiegyenlítése miatt református és katolikus hiten lévő szenátorokra egyaránt szükség volt, sőt ugyanaz a személy két évenként sem viselhetett főbírói hivatalt, mi több „ki egyszer a Feő Bírói hivatalt el éri többé számadói hivatalra nem kényszerítetik”, ezért természetes, hogy nagyobb létszámú tanácstestületre volt szükség itt, mint a királyi városokban.²⁴³ Indokolta ezt még a feladatok sokrétősége, mert hiszen a lakosságot érintő valamennyi ügyes-bajos dologban a magisztrátus járt el, s különösen sok gondot okozott az „individualis birtokok” körüli problémák megoldása. A szántás-vetésből, marhatartásból élő lakosságot egyedül a város földjeiből eltartani képtelenség lett volna, a mindenkori magisztrátus legnagyobb gondja új puszták, földbérlemények megszerzése volt.²⁴⁴ Ha tehát végig-gondoljuk a magisztrátus szakszerűségét, hozzáértést követelő feladatkörét, s számításba vesszük, hogy 1786-ban csaknem 22.000 lelket számlált Kecskemét lakossága, az irányító szerepet vállalók számát igazán nem sokallhatjuk.²⁴⁵

Munkájukért fizetség természetesen járt, bár illetményük mértéke pontosan nem volt megszabva. Készpénzbeli fizetésük 100 tallért tett ki évente, ami fix összeg volt, ám ehhez jött a különféle, szokásjogokból alakult kedvezmények sora.²⁴⁶ Éppen ezek az egész pontosan meg nem szabott kedvezmények adtak okot a vádaskodásra, ugyanakkor a visszaélések lehetőségét is magukban hordozták. Kedvezményes bormérés lehetőségét kapták, azaz a szenátorok borait magasabb áron vették meg

242. Ez alatt azt kell érteni, hogy valamennyi szenátori rangot elérő személy szakfeladatok ellátására is alkalmas legyen: jogi, közigazgatási, pénzügyi, közgazdasági ismeretek birtokában. A tanács „szakszerűsödésének” folyamata nem egyedi jelenség. Vácott pl. nem vagy csak elvétve volt rezsort nélküli szenátor a tanácsban. SÁPI: 1983. 216–217.

243. BKML IV. 1501. a. Acta Commissionalia. 93. folio. Sajnos a helytörténeti irodalom nem foglalkozott a magisztrátusok létszámviszonyaival, így nem lehet tudni, hogy a 20–24 szenátor kecskeméti specialitás-e. Mindentűt 12 fős „belső tanácsról” beszélnek, pontos datálás nélkül.

244. „...se Tengerünk, s folyó vizünk, se Fábrikáink, se egyéb pénzt fogó alkotmányaink nintsenek.” uo. 94. folio.

245. Maga a magisztrátus úgy ítélte meg, hogy a „Tanácsbeliek mostani száma, nem tsak nem sok, hanem kevés is, annyival inkább, hogy mostan... a föld mérésében is kell foglalatoskodni.” uo.

246. uo. 82. és 88. folio.

a városi pénzekből, mint az egyszerű városlakókét.²⁴⁷ Tulajdonképpen ez az egyetlen „szabályozott” kedvezmény, a többi ennél jóval ellenőrizhetetlenebb volt. Kiderült a vizsgálat során, hogy hol egy keszkenő, máskor 1–1 bárány, szappan, néhány kéve nád, kiküldetés esetén élelem, szüretkor hordóabroncs, kötözővessző stb. „járt” konvencióba a szenátoroknak és a város magasabb rangú officialisainak egyaránt.²⁴⁸ Azt lehet tehát mondani, hogy a kialakult rendszer egyik gyöngé pontjára éreztek és láttak rá a beadvány készítői.

Ugyancsak gyöngé pontnak minősíthető a szenátorok kiválasztásának rendszere, hogy ugyanis maga a tanács döntötte el, ki lehet új tag, sőt a jelölésekről is maguk döntöttek. Ezt semmiképpen sem lehet demokratikus szisztémának minősíteni, különösen nem, ha tekintetbe vesszük a rokoni szálakat, amelyek a magisztrátus tagjait egymáshoz kötötték. Maga a tanács sem tudott védekezni e vád valódisága ellen, mégis jellemző reagálása, amely a helyi társadalomban lévő, a nemesvárosi polgár ellentétben túlmutató, újabb feszültségre is rávilágít.

Leszögezük, hogy a lelkiismeret szava, a templomban letett hűségeskü a magisztrátus tagjai számára szent dolog, nagyobb erejű, mint a sógorság, a rokonság, a komaság. Nincs arról szó — írják —, hogy a szenátorok „fogvatkozás” nélkül való emberek volnának, ám „az Intersentianak mocskát” bennük soha senki fellelni nem tudja. „Ide járul az is, hogy még eddig azok választattak Tanácsbelieknek, a’ kik nem csak az Gazdaság folytatásában forgottak, józan életet éltek, hanem magokat mind Tudományokra, mind experientziajokra nézve másoktól különböztették. Ezek pedig Leg inkább a Régi törökös Familiák között, kiknek ősei is viselték a’ köz terheket, találatnak fel, következendőképpen sok jó Familiákhoz Rokonságok vagyon. Nem lehet tehát ezeket azért, hogy az Eleik is mindenkor Várost tartó emberek voltak, tetemes Szolgálatokat tettek, magokat példásan viselték, Szorgalmatos fáradozásaik utánn tudományokat szerzetek a Tanácsbeli hivatalban való helyheztetéstől ki Zárni és helyettek Idegeneket, Gazdasághoz nem

247. A bormérésre vonatkozó kedvezményt vármegyei és földesúri statutumok szabályozták, 1783 óta 89 akó bort adhattak el a városnak sajátjaikból, 30 krajcárral magasabb áron, mint a napi ár volt. uo. 83. folio.

248. uo. 83, 88–89, 95, 99. folio.

értőket... fel választani, annyival inkább, hogy azon kívül is a ki valamely Causán Interessatusnak Lattzatik, a' midőn fel vétetik a Tanácsgyűlésében nem szokott jelen lenni.”²⁴⁹

Az idegeneket, jövevényeket gyanuval fogadó szemlélet megnyilvánulásával is találkozunk itt, miképpen a magisztrátus a vizsgálat megindíttatását is s „jövevények és tegnapi emberek” áskálódásának minősítette, akik „nem tudják mit fessegetnek.”²⁵⁰

Nyomatékosan hangsúlyozni kell, hogy esetünkben a „jövevények és tegnapi emberek” a Kecskemétre a 18. század második felében beköltözött nemesek.²⁵¹ Ha tekintetbe vesszük, hogy a szenátorokat, főbírókat adó családok, tehát a vezető elit döntő többsége is nemesi rangú volt, e két síkon is megjelent társadalmi ellentét végülis a hatalomban lévő, jórészt tehetősebb, és az abból kiszorult, főképpen armalis nemesiség ellentéte,²⁵² ha jobban tetszik, hatalmi harca. Azt, hogy ez utóbbi társadalmi támogatást nem kapott, éppen a polgárosodás előrehaladása magyarázhatja, azaz a város lakosságának érdeke a közteherviselés, a mentességek körének kisebbitése, nem pedig a nemesi előjogok védelme volt, ami pedig lényegében a vádaskodók végső céljának látszik.

Mindazonáltal a dolog nem ilyen egyszerű, hiszen éppen a szenátorok választásának antidemokratikus módszerét is megkérdőjelezték. Éppen ez tette lehetővé ugyanis, hogy a szenátorok szűk körből kerüljenek ki, gyakorta 1 családból 2–3 személy is tagja volt ugyanabban az időszakban a magisztrátusnak.²⁵³ A helyi hatalom legfelső régióiba került családok uralták az önkormányzatot, gyakorlatilag ellenőrizhetetlenül kerültek tagjaik a legmagasabb posztokra. Legalábbis a lakosság döntő többsége, de még a „communitas eleje” sem, tehát a főbíróválasztók sem szólhattak bele a magisztrátus összetételébe. A vádaskodók követelték, „hogy ha az Bíró választásra convocaltanak az Városnak egy némely lakossai, szinte úgy szükséges, hogy a' Senátorok választása is az köznép akaratjával légyen, mivel minden senator mindég Bíró a'

249. uo. 103–104. folio.

250. uo. 97. folio.

251. vö. RÉVÉSZ: 1956.

252. uo. 17–18.

253. uo. 61. sz. jegyzet.

maga székiben.” Kívánalmuk ez esetben nem egyszerűen a nemesi előjogok érvényesítésére irányult.²⁵⁴

Kecskemét mezőváros önkormányzati rendszerének, mint tehát láthattuk, igen gyöngé pontja volt a megcsontosodott, megmerevedett szenátorválasztási szisztéma. Ennek következtében a lakosság számára a helyi hatalom ellenőrizhetetlenül működött. Ellenőrzést fölötté jórészt csak a Koháryak, kisebb mértékben a vármegye gyakorolt, akiket viszont bizonyára nem érdekelt sem egy–egy hússal, kenyérrel túlságosan megrakott tarisznya vagy egy–egy ajándékbárány, sőt az esetleg előfordult igazságtalan pálcázás, botozás, áristombüntetés sem.

Nem lettek volna kétlábon járó emberek a magisztrátus tagjai, ha ilyen–olyan anyagi előnyökhöz nem juttatták volna magukat. Ezt a „Felelet” is elismeri,²⁵⁵ csupán azt vitatja, hogy visszaélések, csalások és igazságtalanságok véghezvitele lenne tetteinek rugója, amit készséggel el is hihetünk. Apróbb visszaéléseiket a lakosság, ha nem is jó szemmel, de elnézte, egyéb lehetősége nem lévén, annál is inkább, mert szomszédainál, a jobbágyfalvak lakóinál sokkal szabadabban élt: földet szerezhetett, robotra nem hajtották, egyéni javakat gyűjthetett.

Amikor pedig a hatalomból kiszorult polgárok felszólaltak, törekvéseikkel a nemesi jogokat és privilégiumokat követelő szűk réteghez csapódtak, nem ismerték föl saját értékeiket. 1768-ban azért is keményen bírálták a magisztrátust, mert a „a’ Nemesek ellen való Processusra”²⁵⁶ költöttek tízezret... Ez ám a fájdalmas a’ contribuens népnek, hogy annyi pénz invesztáltatott a’ Pusztákban, és Városi részekben, és a’ mely Summát ki Szed a Tanáts hová teszik, törvényessen számot adni kötelesek.” Erősen keveredik itt a jogos követelés az értetlenséggel. Az adófizető tudni akarja, mire fordítják, hogyan használják föl befizetett forintjait — jogosan, legalábbis a polgári társadalom rendjében. Ha azonban hosszú távon megtérülő befektetéshez használnak föl nagyobb összegeket, csak azt látja: „megpompásodtak a’ Tanátsbéliek... nintsen a communitasnak haszna, és a Lakosok is a sok húzavonya

254. BKML IV. 1501. a. Acta Commisionalia, 76. folio.

255. uo. 85, 88, 90. folio.

256. Az egyes birtokrészek megszerzésére és a helyi nemességgel folytatott örökös jogvitákra gondolnak.

büntetés végett igen Szegényednek.”²⁵⁷ Érdekes azonban és sokat sejtető, hogy éppen a „Lakosok” maradtak csöndben, éppen ők nem emelték föl szavukat.

Mindent összevetve túlzott leegyszerűsítés a Kecskemét társadalmában föllelhető feszültségeket a (beköltözött) nemesség és a városi polgárság közti ellentétként kezelni. Ilyen ellentét és feszültség vitathatatlanul létezett a 18. század végén, de ebben burkoltan föllelhető a helyi hatalomból teljesen kirekesztett adófizető polgárok elégedetlenségére utaló jelek is. Ez utóbbiak nem tudták érdekeiket egyértelműen és olyan pontosan megfogalmazni, hogy megmozgathatták volna a népesség nagyobbik részét, követeléseikkel a nemesi előjogokért szót emelő — leáldozóban lévő — csekély vagyonnal rendelkező, tanulatlan nemességhez csapódtak. Nem volt és nem lehetett ekkor még az elégedetlen, csupán a tanácsbeliek „megpompásodását” látó, a szenátorválasztás megmerevedett formáját kifogásoló néhány személy mögött társadalmi bázis. Egyrészt azért, mert az adófizetés kecskeméti rendje alapvetően megfelelt a közteherviselés követelményeinek, másrészt a frissen megszerzett (zálogba vett) vagy megváltott földekből a város polgársága tisztességgel részesült,²⁵⁸ harmadrészt, de nem utolsó sorban az „elszegényedés” nem érintett nagyobb tömegeket és nem volt drasztikus.²⁵⁹ Eppen a társadalmi bázis hiánya miatt nem termelődött és nem is termelődhetett ki vezéregyéniség, a háttérbe szorítottak szószólója, aki kifejezésre juttathatta az elsikkadó érdekeket.

Végeredményben a magisztrátus törekvései és a hatalom gyakorlásának mindennapi menete megfelelt a városi polgárságnak, azaz a városlakók nagy többségének és elégedett volt azzal a legnagyobb földesúr, Koháry is.

Ennek bizonyossága, hogy végeredményben sem „alulról”, sem „fölülről” nem gyakorolt senki akkora nyomást a városra, illetve annak vezető rétegére, amely szétfeszítette volna a kialakult rendszer kereteit. Az 1786-os vizsgálat ellenére minden maradt a régiben, ami egyúttal

257. A szegényedés alatt itt azt kell érteni, hogy a büntetésként jogtalanul beszedett forintok a szenátorokat gazdagítják, a megbüntetteket szegényítik.

258. IVÁNYOSI-SZABÓ: 1989. 262–263.

259. uo. 318.

azt is jelenti, hogy II. Józsefnek a közigazgatás reformját célzó rendelkezései²⁶⁰ sem tudtak behatolni a helyi társadalom mélyébe. Pedig a magisztrátussal elégedetlenkedők a királyi rendeleteket is ismerték, sőt föl is használták érveik között. Bizonyíték erre a Kecskemétre benősült, ám a polgárjogért ennek ellenére eredménytelenül folyamodó Szentgyörgyvölgyi Szabó Ferenc nemes, 1786. november 3-án, a királyi commissiohoz írt levele: „eő felségének egész országlásában a magistratusoknak meg vizsgálattása eránt ki adott kegyelmes parantsolatjából... olvastuk, hogy... minden Helységben az ő superioritassok által tam quo ad mores, quam quo ad Doctrinam megvizgáltassanak...”²⁶¹ Egyébként ő volt az, aki követeléseiben a legmesszebbre ment, „az egész magistratust hivallyatul megfosztani sürgette.”²⁶²

A vizsgálat 1792-ben zárult le véglegesen, amikor is 13 szenátor és 12 „köz lakos” bevonásával „kibővített” úriszéki ülést tartottak, hogy „a’ Felsőnek a’ Commisionalis Actakra érkezett Kegyelmes Resolutioja, mely által némely dolgoknak el intézése ezen Tekintetes Üri Törvény Székre bizattatik,²⁶³ ...különösen meg kívánná a’ Város Gazdálkodása módjának jobb karban való helyheztesését.”²⁶⁴ Ennek érdekében már 1789-ben elrendelték, hogy lakosonkénti adónyilvántartást vezessenek be, mégpedig személyre szóló adókönyvecskék formájában.²⁶⁵ Ezzel áttekinthetőbb, ellenőrizhetővé válhatott a befolyt összeg, amelynek felhasználásáról szóló számadások szigorúbb és gyorsabb ellenőrzését is előírták. A szenátorokat minden vád alól felmentették, ami a hatalommal való visszaélésre vagy anyagi előnyök kicsikarására vonatkozott, mert „bár az egész népet felkorbácsolta az indulat”, hiszen dobszó által hirdették ki a városban, hogy a magisztrátus ellen panaszkodni lehet, „semmi vétkes cselekedet sem találtatott.”²⁶⁶ Mégis a dolgoknak — ebben a régióban — megszokott rendjében bűnbakokat találtak: a ki-

260. HAJDU: 1983. 204–205.

261. BKML IV. 1501. a. Acta Commissionalia. 471. folio.

262. uo. A magisztrátus felelete.

263. A magisztrátus már 1786-ban is kérte, hogy a lakosokkal kiobbant viszályban ne királyi vizsgálóbizottság, hanem az úriszék folytasson vizsgálatot, és tegyen rendet. Ez újabb bizonyítéka, hogy a városi, elégedetlen nemességgel szemben legfőbb támasz a földesúr volt. BKML IV. 1501. c. 1792.

264. uo.

265. uo. IV. 1501. a. Acta Commissionalia. 725–727. folio.

266. uo. 1789. október 9.

sebb beosztású tisztségveselőkre, tizedesekre, polgárookra pénzbírságot vetettek ki, a „kicsikart munkák, bárányok, sajtok, vajak” miatt, mert „ezeket minden engedelem nélkül facsarták ki a lakosoktól.”²⁶⁷ Anyagi hátrányt így nem szenvedett egyetlen szenátor sem, de érdekes, hogy ami eddig nem volt szokásban, bírói ítéleteikért ezután büntetőjogi felelősséggel tartoztak: „mind a politika, mind a criminalis büntetések erant a magistratus utasítatik az sanctio criminalisra.”²⁶⁸

267. uo. IV. 1501. c. Resolutiok. 1792. Zichy Ferenc jelentése.

268. uo. A királyi vizsgálóbizottság több napos kecskeméti tartózkodásának költségeit(215 Ft 8 krajcárt) is a város pénztára fizette ki.

ELECTA COMMUNITAS

Minthogy az 1786-os királyi commissio vizsgálata nyomán 1792-ben hozott határozatok semmiféle változást nem eredményeztek a magisztrátusi hatalom gyakorlásában, sem a szenátori rang megszerzésében, a társadalmi feszültségek az ezt követő időszakban nemcsak konzerválódtak, hanem tovább növekedtek.

Nem segített ezen lényegében az sem, hogy 1795 tájékán²⁶⁹ erőteljesen kibővült a városi „hivatalnokok” létszáma: tizedenként a tanács 5 esküdtet választott.²⁷⁰ Feltehető, hogy valamennyi tizedben 5–5 esküdt volt, tehát legalább 50 fős testület jött létre. Feladatuk a mindennapi problémák, kisebb–nagyobb gondok intézése volt: kihirdetése a királyi–vármegyei–helyi rendeleteknek, a lakosítással kapcsolatos kérdésekben véleményt mondtak. Informálták a lakosságot is, a tanácsot is, így kísérelte meg a magisztrátus szélesebb alapokra helyezni hatalmát. Sőt mi több, 1811-ben²⁷¹ maga a tanács – úgy tűnik építve az 1795-ös kezdeményekre – alakította meg, hozta létre az „Electa Communitas”

269. Azért ilyen bizonytalan a fogalmazás, mert a Városi hírdetések jegyzőkönyve c. sorozat kötetei 1795-től maradtak meg, korábbi adatot viszont nem találtam. 1795-ben biztosan működtek a „tized előjáróinak felválasztott esküdtek”, de lehet, hogy már előbb is voltak ilyenek. Ez a rendszer emlékeztet a 18. századeleji szisztémára, amikor még élt az esküdti szervezet. BKML IV. 1504. i. l. k. 1795–1813.
270. A hatodik tized esküdtjeit név szerint is ismerjük: Baumgartner Ferenc, Teleki Sámuel, Szántó Márton, Kun János, Bano Ferenc. uo. 1795. november 29.
271. Sajnos ismét csak másodlagos forrás áll rendelkezésünkre, uo. 1811. november 8. és PML nko IV. 38. a. 3. k. 147. folio. Cegléden a „hatvanas külső tanács” felállítására 1782-ben került sor, majd 1819-ben újra meg kellett szervezni. NOVÁK: 1982. 137. Vácutt a 18. században már létezett „külső tanács”, de a hatalom gyakorlásában nem játszott, csak „transmissionalis” szerepet, a reformkorban is. SAPI: 1983. 218. Nagykőrösön az 1817. évi „Rendszabás” szól a választott polgárokról. Az intézmény történetével azonban még adós a kutatás. PML nko Nagykőrös város zárt levéltára. 1817. Nagykőrös Rendszabása.

intézményét. Ez alatt azt kell érteni, hogy „minden tizedek a tizedbéli senator urak által ismét kisebb osztályokra szakasztattak és a tizedekben lakó electus urak között” felosztattak²⁷²

A hatalmasra duzzadt lakosság ügyeit a magisztrátus sem átlátni, sem elintézni nem volt már képes a századforduló tájékán, ezért esküdteknek, majd electusoknak nevezett hivatalviselők bevonásával kormányozta a várost. Nem azért, hogy bármiféle elégedetlenségnek engedve jöttányit is engedjen hatalmából. A magisztrátus hatásköre egyáltalán nem módosult, hatalmát nem osztotta meg sem az esküdtekkel, sem az electusokkal. Őket a magisztrátus választotta, bizonyára állásuk is tőlük függött, általuk a „népképviselőt” nemigen valósulhatott meg.

Az electusok feladatköre a következő volt: „a' Restauratiokon jelen voltak, valamint a Számadások Revizioján is... Az Electusok Kötelességei közé tartozott a Tűzre való felvigyázás, hogy ők a' Tizedben az Utczák tisztaságára felvigyázzanak, hogy holmi jövevény, és csavargó Embereket a' fel-vigyázások alá rendelt Lakosok Házaiknál meg ne Szenvedjenek”.²⁷³ A „Restauratiokon való részvétel” nem a szenátorok, hanem a tisztségviselők választásán való részvétel jogát jelentette, s az „Electusoknak a város belső dolgaiba... legkisebb bé folyásuk” sem volt.²⁷⁴

Míndez az 1822–23-ban lefolytatott újabb vizsgálat, ismét több száz oldalas jegyzőkönyveiben fogalmazódott meg. Kecskeméten kísértetiesen ismétlődtek az események, 1786 után 37 esztendővel az elégedetlenkedőknek egy újabb generációja kért királyi vizsgálatot a magisztrátus ellen.²⁷⁵ A vizsgálatot kérő „Nemes Kováts István, Hajagos

272. Ez a rendszer viszont a pars-tized beosztásra emlékeztet, ami szintén a 18. század elején volt életben. A közigazgatási beosztás megváltoztatása, vagyis a korábbi szisztémákhoz való visszatérés bizonyíték arra, hogy egyrészt a földesúri befolyás megakadályozta a korábbi rendszer kiteljesedését, viszont nem tudta meggátolni az ahhoz történő visszatérést. Ez az önkormányzat viszonylagos önigazgatási szabadságát is jelzi. BKML IV. 1504. i. 1. k. 1705–1813.

273. PML nko. IV. 38. a. 3. k. 147. folio.

274. uo. 418. folio.

275. PML nko IV. 38. a. 1–3. k. „Jegyzőkönyve azonn Deputationak, melly egynémel Ketskeméthi Lakosok által az adózó nép nevében a helybeli Tanáts némely visszaélései miatt... a Tekintetes Nemes Vármege által... kiküldetett...”

Josef, Bentsik László és még... 13 társaik²⁷⁶ 4 pontban fogalmazták meg vádjaikat:

1. A közjövödelmeket rosszul kezeli,
2. A zálogos és árendált pusztákat, illetve az adókat a szegények kárára osztja, veti ki,
3. A tanácsbeliek „szoros atyafiságos nexusban állanak” egymással,
4. A tanács „határtalan birodalmat gyakorol” a lakosokon.²⁷⁷

Itt nincs már szó, mint 1786-ban, nemesi előjogokról, sem adófizetési mentességek követeléséről, és arról sem, hogy sérelmezték volna a vizsgálatot szorgalmazók a magisztrátus joghatóságát, amellyel fölötük ítélkezett. Igaz ugyan, a 16 „feljelentőből” öt izgága, káros szándékú ember, sőt egy olyan is volt, aki hűtelenül kezelte a közösség vagyonát, többségük viszont olyan megalapozott kifogásokkal állt elő, amelyeket orvosolni kellett: változtatni a város igazgatásának megcsontosodott rendszerén.

Már előljáróban le kell szögezni: a változtatás, bár társadalmi nyomásra történt, mégsem belső fejlődés eredménye volt, hanem a vizsgálat nyomán kiadott vármegyei határozat következménye. Ez a körülmény gyakorlatilag megpecsételte az 1822-ben megszervezett Electa Communitas és a magisztrátus egymáshoz való viszonyát, amelyet huzamos ideig az örökös torzsalkodás, hatásköri villongás, egyet nem értés jellemezett.

Már a vizsgálat is azzal kezdődött, hogy az újabb és újabb „meghasonlások és rendetlenségek” csírájában elfojtassanak, a deputáció²⁷⁸ elrendelte: „az Electa Communitas, mely minden bé vett szokás és jó

276. Ismét csak nemesek a feljelentők között. Néhányukat jellemez is a jegyzőkönyv: „Nemes szokolai Hartó János, halasi Boros János, Kováts Istvány, a' ki Philosophus nevezet alatt esmeretes és nemes Ország János... inkább nyughatatlanságra és zavarodásra, mint valóságos sérelem orvoslására szolgálnak fundamentumúl”. Egy másik aláíróról, Bentsik Lászlóról viszont azt látták bizonyítva, hogy városgazda létére tolvajlásban tapasztatott, s a magisztrátus hivatalból vizsgálatot indított ellene, ő tehát bosszút forralt volna a tanács ellen. uo. 3. k. 175, 177. folio és BKML IV. 1503. a. 3. folio.

277. PML nko IV. 38. a. 3. k. 6, 64, 116, 121. folio.

278. A deputációban a vármegye illetékesei (alispán, szolgabíró, fiscalis, esküdtek) mellett Koháry plenipotenciárusa is helyet kapott. uo. 1. k. 1–3. folio.

rendnek ellenében egyedül a belső Tanács által választott, újjonnan választasson... ennek következtetésében Hetven Tagokból álló Electa Communitas felállítottott.”²⁷⁹ Azért volt erre szükség már a vizsgálat megkezdésekor, mert a deputáció úgy ítélte meg, hogy „a Népek Képviselője mindenkor az Electa Communitas”, a beadvány pedig a közönség nevében íródott, logikus tehát annak képviselőit azon melegében tájékoztatni és bevonni a vizsgálódásokba.²⁸⁰

A választásról az Electa Communitas jegyzőkönyve részletesen megemlékezik. Úgy történt, hogy 5 esküdt által minden tizedben gyűlést hívtak össze, ahol 10–10, összesen 100 jelöltet állítottak, akik maguk közül választották meg a 70 tagú testületet. 34–34 katolikus, illetve református, 1 evangélikus hiten lévő tag mellett a kereskedők, „azaz az Ó Hitű Görögök közül” is választottak 1 személyt.²⁸¹

Itt meg kell állni egy pillanatra, hiszen társadalomtörténeti szempontból figyelemreméltó tény, hogy a 18. században mérvadó református és katolikus vallásúak mellett már a politizálásban is helyet kapott (igaz, igen csekély mértékben) két másik felekezet képviselője a 19. század elején. S ami ennél is figyelemreméltóbb, a mai kifejezéssel élve „szakami” érdekképviselet is helyet követelt magának, ráadásul éppen a kereskedők voltak képesek egy szavazathoz jutni. Ezek a tények a helyi társadalom vallási átrétegződését éppúgy jelzik, mint annak a polgári fejlődés irányába mutató átalakulását.

Az Electa Communitas „Elöl-ülője... Senator Nemes Szeles József” úr lett,²⁸² akit már a 70 megválasztott electus emelt a vezető posztra.

279. Mivel azonban a 70 tagú testületbe rokonok kerültek, sőt „erkölcstelenségekről” ismert személyek, ezért új választást kellett tartani. A deputáció által megszerkesztett esküformulát többen nem fogadták el, erre azután a vármegye kötelezte az electusokat, így a „hit letétel” is megtörtént. A tényekhez tartozik, hogy a „feljelentők” többnyire az Electusok közé kerültek. uo. 3. k. 4. folio és BKML IV. 1503. a. 1–4. folio.

280. Csak zárójelben, de föl kell hívni a figyelmet PPS vármegye tisztviselőinek előremutató állásfoglalására. A deputáció tagjai név szerint: Bárczai Pál első alispán, Jeszenszky Mihály első alispán, Dubrovitzky Antal, Tallián István, Szelezky Antal táblabírák, Muzslai István fiscalis, Kubinyi Ferenc notarius, Dubrovitzky Simeon alszolgabíró, Szalai József esküdt. uo. 4. folio.

281. uo. 2. folio.

282. Természetesen szenátorságától automatikusan megvált. uo. 1504. a. 1826. jegyzőkönyv-fogalmazvány.

Nemes és szenátor, aki ráadsul húsz esztendeje a városnak „majd minden Hivatalait” viselte, lett a választott polgárság vezetője,²⁸³ amely tény jelzi egyrészt, hogy a kecskeméti polgárok rangos, vagyonos, befolyásos és nem utolsó sorban az ügyek vitelében járatos emberben bíztak meg. Ugyanakkor jelzi azt is, a magisztrátus már nem egységes, hiszen egy szenátor tagja hajlandó volt élére állani egy másik hatalmi csoportosulásnak, amely jogokat követelt, betekintést a vezetésbe, azaz egy szeletet kívánt a hatalomból. A magisztrátus egységének megbomlása a vizsgálat során abból is kiderült, hogy volt nem egy olyan szenátor, aki a magisztrátus ellen vallott, elsősorban a város készpénzben befolyt jövedelmeinek kezelése miatt emelt kifogásokat, nevezetesen a város pénztára egyszer–egyszer kölcsönkasszája volt a magasabb rangú tisztviselőknek.²⁸⁴ A jobbító szándék tehát „belülről” is feszegette a magisztrátust, bár ezek mögött hatalmi ambíciók is megjelenhettek. Mindenesetre úgy ítélem meg, hogy a hatalmi elit némely felvilágosultabb tagjai úgy látták: cselekvési teret kell adni a városi lakosság egy szélesebb rétegének, az adófizetőket be kell vonni bizonyos mértékben a helyi politizálásba. Ehhez a felismeréshez bizonyára — nem lehet elégszer hangsúlyozni — a polgárosodási folyamat előrehaladása segítette a modernül gondolkodókat, akik a magisztrátus szinte egyedülvaló hatamát mint a földesúri függés megvalósulását látták. Ez így is volt, mert a 18. század folyamán a magisztrátus földesúri jogokat szerzett és e jogokat bizonyos — az úriszék állította — korlátok között, de gyakorolta is, ami abban az időszakban az önkormányzat egyetlen lehetséges túlélését, sőt belső fejlődést eredményező lehetősége volt. A 19. század elejére azonban ez anakronisztikussá vált: a magisztrátus a régi formájában túlélte önmagát. Ha Kecskemét élni akart, le kellett ráznia földesurait és nem egyedül a valódiakat, hanem ezt a szervezetet is, amely éppen a földesúri függés okán, maga is földesúrként viselkedett.

Kecskemét város — mondhatjuk — első szervezési szabályrendelete, amelyet a vármegye tisztségviselői fogalmaztak meg, s amely az *Electa Communitas* és a tanács között „meg kívánható correlatiot ille-

283. uo. IV. 1503. a. 3. folio.

284. PML nko IV. 38. a. 2. k. 1822. szeptember 9.

ti”,²⁸⁵ egyértelműen alátámasztja a magisztrátus földesúri jogokat ambicionáló hatalmát, hatalmi igényét. A hatáskörök szétválasztásáról, indoklásukról szóló forrás nemcsak hivataltörténeti szempontok miatt szorul bővebb elemzésre, hanem fontos kortörténeti dokumentum volta miatt is, amelynek nem egy pontja a reformkor szellemét idézi.

„Minekutánna Kecskeméth Mező Városa által meg szerzett Birto-
kok az egész Közönség nevében, és annak pénzével Szerezettek meg és
arra a’ birtokkal össze kaptsolva lévő Földes Úri Jussok gyakorlása is
ruháztatott által, természetesen következik, hogy... a’ Földes Úri Jusso-
kat az egész Communitás repraesentálja: Mellynél fogva meg nem
állhat a’... Városi Tanátsnak azon okoskodása, melly Szerént némelly
Jussoknak, és Szabadságoknak, mellyeket a’ Földes Úri hatalomból
következtet, gyakorlását egyedül magára ruházza, s azokat, mint a’
Földes Úri Jussok képzeltt Repraesentánsa, ki rekesztőleg, tovább is
gyakorolni kívánja; minthogy a’ Magistratus, mint a’ Közönség Elöljá-
rója ezen Jussoknak egyedül tsak fenntartójának, s gondviselőjének
tekintethetik.²⁸⁶

Ebből fakadóan az Electa Communitas véleményét kikérni, s meg-
hallgatásával köteles dönteni a magisztrátus a következő ügyekben:

— téglá- és cserépegézésre „titulo juris terragii be fizetendő Taxa”
összege,

— a „folyó Homok terjedésének megakadályoztatására” tett intéz-
kedések, jelesen a homokos terek szétszótása,

— házhelyek és fundusok kiosztása a magisztrátus dolga, de azok
árát az Electa Communitással együtt szabja meg,

— városi szabályrendelet, amely a „belső fundusokra fent álló örö-
kös adás, és vevés” dolgait érinti a vármegye és az úriszék nélkül nem
hozható, kisebb horderejű ügyekről szóló szabályrendelet pedig csak az
Electa Communitas egyetértésével,

285. uo. 3. k. 149–167. folio. A forrását teljes terjedelmében közlöm a kötet függelékében,
betűhív másolatban.

286. uo. 149. folio.

— új földek csak az Electa Communitas egyetértésével (beleértve a föld „classificatioját”, árát, a kiosztás módját) adhatók el, sőt a végrehajtáskor is jelen legyen két electus,

— tisztviselőválasztás, ide értve a főbíró és szenátorválasztást is,

— a város gazdálkodásának módjáról, szerzeményeiről, az adók felosztásáról, s „minden néven nevezendő” számadások elfogadásáról.²⁸⁷

A felsorolt jogkörök a városi igazgatás, gazdálkodás fölött kiterjedt befolyáshoz juttatta a választott közönséget, megteremtve azt a fórumot, amely törvényes keretek között ellenőrizheti, sőt ellenőrizni köteles a magisztrátus hatalmát.

Fontos itt megjegyezni, mert egyértelmű bizonyíték, hogy főképpen a kialakult magántulajdonok védelme érdekében az esetleg eddig kielégítetlen, de most hatalomhoz jutott réteg vagyongyűjtő étvágyát kordában tartásuk, úgy rendelkeztek: „A Lakosok birtokokban lévő akár mely fekvő Javaknak el vétele, vagy el ítézésére nézve” az Electa Communitas semmiféle jogkört, még véleményező hatáskört sem kapott.²⁸⁸ Csúpan a majdan megszerzendő földek szétoztása körüli munkálatokba folyhatott bele. Az új szabályozás tehát nem kísérelte meg a vagyoni viszonyok átformálását, abban csak bizonyos fokozatosságot helyezett kilátásba, azaz a reformok híve volt, még akkor is, ha ezek némely pontokon elég drasztikusnak tűnnek.

Leglátványosabb változás a szenátorok és hivatalviselők választási rendszerének átformálásában jutott kifejezésre, mert megszüntette azt az évszázados szokást, hogy a szenátorok maguk döntsének, ha szüksé-

287. uo. 150–153. folio. A hatásköri lista készítői megjegyzik, hogy a Püspök–Vác városi választott polgárság — úriszék által kiadott —, valamint Pest szabad királyi város electa communitasa — az uralkodó által szentesített — szabályrendeletei szolgáltatták mintát e statutumhoz, olyan körülmények között, hogy Kecskemét nem volt szabad királyi város. Nyomatékosan hangsúlyozni kell továbbá, hogy nem a szomszédos Nagykőrös vagy Cegléd rendtartásait vették mintául, sőt, amikor a bíraskodási jogkőről szólnak, Kalocsát említik, mint Kecskeméhez hasonlító „uradalmat”. A korabeliek, legalábbis a 19. század elején nem láttak meghatározó fejlődésbeli azonosságokat a „három városban”. Vö. Novák, 1989. 3.

288. uo. 151. folio.

ges a magisztrátus kibővítése. Mégis, ebben a kérdésben is a fokozatoság szempontjai jutottak kifejezésre: senkit nem küldtek el, új szenátorválasztásokat sem írtak ki, csak megszüntették a teendőket üresedés esetére, és a magisztrátus létszámát 12 főben maximálták.²⁸⁹

Ami pedig az „Electa Communitas egyes Tagjainak jövődjére nézve való választását illeti, ha vagy halál, vagy más okokból héjjánosság történe, akkoron a' ki lépett, vagy meg holt Individuumok helyett más alkalmas Individuumok... fognak candidáltatni, a' választás pedig a' Fő Szószóllónak elől üllése alatt az Electa Communitas által... fog meg történni.”²⁹⁰ A jelölések módjáról is intézkedtek, vagyis a „candidáló juss” a Tanácsot és az Electa Communitást együtt, mint az egész közönség képviselőjét megilleti, ugyanakkor megtartották a régi szokást: reformátusok közül a katolikusok jelölnek, és fordítva. Ahány katolikus/református tanácsstag lesz a jelölők között, ugyanannyi, ugyanolyan vallású electus is (akiket az Electa Communitas küld ki) vesz részt a jelölésben és közösen döntenek 3 jelölt személyéről.²⁹¹ Közülük „egyedül az Electa Communitas által, a' Tanács ki-rekesztésével, a kit ezen juss nem illet, mellyről külömben is... írásbeli ki nyilatkoztatásában már le is mondott, a' többség votumával egy ki választason, azzal a hozzá adással, mindazonáltal, hogy azon Electusok, a kik a Candidatiokban bé folytak, a ki választásban részt nem vehetnek.”²⁹²

Fontos megjegyezni, hogy az electusok számára, fizetés gyanánt bizonyos kedvezményeket is kilátásba helyezett a rendelkezés. Ezt a következőképpen indokolták: „ezeknek ugyan rendes fizetések a Szabad Királyi Városokban fent álló szokás szerént nem szokott lenni”, ám „a közönség javainak elő mozdításában való fáradságok és tulajdon dolgaiknak lehető el mulasztása fejében” a katonatartási kötelezettség alól felmentetnek, ha egy házzal bírnának.²⁹³

I. Ferenc 1830-ban adatta ki „Ketskemét Mező Várossa Választott Polgárjainak szoros megtartás, és hozzá alkalmaztatás végett zsinór

289. uo. 155–156. folio.

290. uo. 158. folio.

291. uo. 156. folio. A jelölésnek itt meghatározott módját minden tisztségviselő-választás alkalmával követni kellett.

292. uo.

293. uo. 164. folio.

mértékül szolgáló... Kegyelmes Rendelése következtében az ennek végre hajtásában munkálódó Kiküldöttség által kidolgozott Utasítást.”²⁹⁴

Már az utasítás megjelenésének, kiadásának pusztá ténye is jelzi: 8 esztendő alatt nem sikerült kivívni az Electa Communitasnak, hogy jogait valójában gyakorolja, hatásköre szerint eljárjon, azaz ténylegesen befolyásolja a város igazgatását. A „zsinórmérték” lényegében sem nem több, sem nem kevesebb, mint a vármegyei tisztségviselők által 1822–23-ban megfogalmazott rendelkező ajánlás. Ebben csupán annyi a változás, hogy 70 helyett 100 tag (tizedenként 10 személy)²⁹⁵ megválasztását írja elő, bár figyelemreméltó a kikötés: közülük „a’ Helybeli Nemesek, a’ Kereskedők, és Mester–Emberek, ha a’ Népnek különben hozzájuk bizodalma vagyon, ki nem rekesztethetnek.”²⁹⁶ Előírja továbbá, hogy a „Szószólló... sem a’ Választott Községnek Tagjaival, sem a’ Tanácsnak akár minemű Tagjával a negyedik Gráduisig való vérségbeli Atyafiságos, vagy Sógorságbeli öszveköttetésbe nem” állhat.²⁹⁷ Az electus–választást az illetékes alispán felügyelet alá helyezi, de a választott polgárság jogköre változatlan maradt, vagyis „felállításának legfőbb tzélja az vala, hogy a’ Lakosok a’ közönséges haszonnak, és Jövedelmeknek miképpen leendő gyarapítások eránt való Tanátskozásban, ezen Képviselői által részt vehessenek.” Végrehajtó hatalma továbbra sem volt az Electa Communitasnak, de ha a közös határozatok végrehajtása körül viták lennének, ez esetben fellebbezhet az úriszékhez vagy a nemes vármegyéhez.²⁹⁸

Márpedig vitás esetek bőséggel akadtak, 1830 előtt is, s azután is. Néhányat ezek közül érdemes megismerni, hiszen nem elsősorban csak a hatalomért való harc, hanem a polgári demokráciáért is folyó küzdelem tükröződik azokban.

Már 1824-ben beadvánnyal fordult a város választott közönsége a „nemes tanácshoz”, amelynek előzménye az a durva jelenet volt, hogy egy Tomo Imre nevű választott polgárt, amikor hivatalos ügyben a

294. BKML IV. 1501. c. 1830. sz. n.

295. uo. 1. pont. A választott közönség belső „elrendeltetéséről”.

296. uo. 2. pont.

297. uo. 4. pont.

298. uo. 7. pont.

magisztrátus színe elé akart volna menni „Fő Bíró úr által tsak azért, hogy a Tanács Gyűlésébe jelentés nélkül be mert menni, mind Ő mind az egész Communitas, nem tsak kedvetlen szavakkal meg támattatott, hanem az ajton álló Polgár bé tsengettetvén, ez is meg pirongettatott, Miért hogy a be menni akaró Electust meg nem fogták, és le nem tartóztatták” (sic!).²⁹⁹ A beadvány — joggal és erőteljesen sérelmezi —, hogy a két testület egymásnak alárendelve nincsen, hiszen mindketten a közboldogság előmozdítása érdekében munkálódnak.

Semmit nem használt az electusok kesergése, hiszen 1825-ben már azt határozták el, hogy királyi döntéssel viszik kenyértörésre viszonyukat a magisztrátussal, amíg a rendelet meg nem érkezik, nem hajlandóak a tanácsüléseken részt venni. Teszik ezt azért, mert a közös megbeszéléseken hozott határozatok sorsa előttük ismeretlen marad, hiába tárgyalnak meg minden „Hites kötelességünk szerént reánk tartozó minde féle” ügyet, szócséplés az egész. Írásbeli információt követelnek, követelik, hogy az electusokat hívják meg minden olyan ügy tárgyalására, amelyben véleményező joggal bír a választott közönség.³⁰⁰

Ugyanitt azt is neheményezték, hogy a tanácsülési jegyzőkönyvekben rosszízű, sokszor bárdolatlan bejegyzések szerepelnek, amelyek az electusok tekintélyét lejáratják. Éppen emiatt is, igaz egy más alkalommal, de jegyzőkönyvbe foglalták az igazság kedvéért és az utókor számára azt az esetet, amikor Szeles József szószóló, több electus társaival elhagyta a tanácsstermet, amely ügyet a magisztrátus protokolluma úgy tárgyalt mintha az electusok türelmetlenül, tárgyalóképesség hiányában vonultak volna ki a gyűlésből.³⁰¹

Talán kicsinyeskedésnek, személyeskedésnek tűnnek ezek az esetek, mégis arról van szó: nem tudott gyümölcsöző munkakapcsolat kialakulni a két testület között. Sem szervezeti keretek nem jöttek létre, s a személyi feltételek sem voltak ehhez adottak. Tehát a magisztrátus féltékenyen őrizte hatalmát, az Electa Communitás pedig önmagá képtelen volt érvényesíteni jogait. A magisztrátus úgy ítélte meg, hogy az Electa Communitásnak csak „consultatio” joga van, s „a ki

299. BKML IV. 1504. c. III-97/1824.

300. uo. IV. 1503. a. 1825. 174. sz.

301. uo. 218. sz.

Consultál nem Kormányozhat”, erre egyedül a tanács jogosítottatott föl. A „Kormányzás nevezetet a Nemes Tanács úgy a’ mint eddig kívánnyá érteni és gyakorolni, hogy tudniillik csak az vétessen fogantba, a mit vagy maga egyedül végez, vagy a mi közös Consultatioinkból magának tették, mely ilyes Kormányozást eddig is...”, a Város nem kevés kárával, nevezetesen a Mult Esztendei Borok Manipulatiojokba tapasztaltunk.³⁰²

Nemcsak a mindennapi ügyekben való részvétel kapcsán, hanem a magisztrátus megválasztása (elhalt tagjainak kipótlása) körül sem alakult ki egyetértés. 1828-ban erről megint olyan hatalmas vita, egyet nem értés kavarodott, hogy az Electa Communitas a vármegyéhez fordult segítségért. Beadványából megtudjuk, hogy a tanács a megszokott módon, saját maga kívánt volna új tagokat fölvenni, annak ellenére: a magisztrátus létszáma ekkor — az 1822-ben meghatározott — 12 fő volt. Mégis, hivatkozva a „meghalmozott munkákra”, létszámát bővíteni akarta. Nem az Electa Communitas soraiból, ahogyan ez az új szervezési szisztéma értelmében kívánatos lenne, hanem a választott polgárság véleményének meghallgatása nélkül.³⁰³

Nem csoda, ha ilyen körülmények között, a már említett királyi rendelet újrafogalmazza az egyszer már kötelező érvényű szabályokat, amelyek a választott közönség jogkörét rögzítik. S az is természetesnek tűnik, hogy a királyi rendelet végrehajtása érdekében ismét deputáció³⁰⁴ szállt ki Kecskemétre: a helybeli választások szabály- és királyi rendeletek szerinti megszervezését és lebonyolítását ellenőrizendő.

Munkálkodását, 1830. október 27-én, azzal kezdte, hogy a „választott közönségnek némely tagjait, részént az egymás és a Tanácsbélielkel való Nexus végett, részént, hogy Számadás terhe alatt vagynak,³⁰⁵ Hivataljaiknak további folytatásául fel függesztette.” Majd minden tizedben népgyűlést tartottak, a tizedbeli jelöltek a lakosok kívánsága szerint listára vették, s róluk az Electa Communitas is, a tanács is véleményt mondott, s a meg nem felelő jelöltek helyett a választott

302. uo. IV. 1504. c. III-97/1824.

303. uo. IV. 1503. a. 1828. 182. sz.

304. uo. IV. 1504. a. 1830. november 20-i jkv. A deputáció ismét a vármegye illetékeseiből állt.

305. uo. vagyis mint szenátorok olyan hivatalt viselnek, amely számadásra kötelezett.

közönség újakat javasolt. Újabb vizsgálat után írták ki a választást, s a deputáció jelenlétében az Electa Communitas 100 tagját és annak szószólóját, Kolozsváry Istvánt megválasztották. Az így újonnan hivatalba lépett Electa Communitas választott főbíró, Bodogh Antal személyében. Mivel a magisztrátus létszámában üresedés nem volt, szenátorválasztásra sor nem került, megtörtént viszont az összes hivatalban a tisztújítás.³⁰⁶

Bár a viták, hatásköri villongások, egyenlenségekre utaló események adatait bőszéggel lehetne továbbra sorolni, ennyiből is nyilvánvaló, hogy a helyi politizálásból részt követelő adófizető lakosság és „választott közönsége” éppen a nemesi vármegye tisztviselőiben talált támaszt törekvéseihez. A nemesi vármegye, amelyet a „feudalizmus védőbástyájaként” szokás minősíteni, esetünkben lényegében már 1786-ban sem, méginkább 1822-ben és utána sem állt ki intézményesen a kecskeméti nemesek törekvései mellett, sőt 19. század első felében már inkább az Electa Communitas, mint a megcsontosodott, földesúri allűröket fölvetett magisztrátus mellett voksolt. Ennek a „voksolásnak” természetesen több összetevője van, szerepet játszik abban az a tény, hogy a kecskeméti nemesség egységesen föllépni soha nem volt képes,³⁰⁷ miképpen az is: a legnagyobb földesúr, Koháry érdekei ellen szólt minden nemesi immunitas, hiszen aki nem fogadta el a magisztrátus hatalmát, Koháryét is elutasította. A vármegye Kecskeméthez való viszonyában jelentős szerepet játszottak a mindenkori királyi hatalom elvárásai, amely elvárásoknak közvetítője éppen a vármegye volt. De éppen 1830-ban pontosan királyi leirat is rögzítette az Electa Communitas jogait, amelynek irányelveit már 1822-ben vármegyei tisztségviselők fogalmazták meg. Rendkívül fontosnak tartom e momentumot, hiszen azt

306. uo. 1830. november 20.

307. Annál meglepőbb, hogy NOVÁK: 1989. 30.(26. jegyzet) azt olvashatni, hogy „Kecskeméten is városi fennhatóság alól mentesítette magát a nemesség, létrehozva ott is a hadnagyszéket(Révész László, 1956.)”(sic!). Ezzel szemben Révész László miután fölsorol több települést, ahol a nemesi szervezkedést valóban siker koronázta (így Belső Szolnok vmben; Sarkadon, Huszton, Nagyszalontán stb.), így ír: „Végeláthatatlan viszály forrását zúdtotta volna a város(tudniillik Kecskemét) nyakára az a nemesi szervezet, amelyet az előljárók és a városi lakosság erélyes ellenállása sohasem engedett kialakulni”. Ezt még nyomatékosabban is kifejti: „annyi más várossal szemben Kecskeméten a... jó módú nemesség nem tudott külön nemesi községgé szervezkedni...” RÉVÉSZ: 1956, 10–11, 36–37.

jelzi: PPS vármegye tisztségviselői körében tért hódítottak a polgári átalakulást igenlő gondolatok, s ezeket Kecskemét esetében érvényesíteni is tudták. Pest–Pilis–Solt vármegye (hivatal)történetének — vétek számba menően elhanyagolt — föltárása súlyos adósság, hiszen modern publikációk, forrásközlések hiányában alapvető ismereteink sincsenek a „vezérmegye” 19. század eleji politikai tevékenységéről, hivatalnokairól, a polgári átalakulás előkészítésében játszott szerepükről. A kecskeméti viszonyokat vizsgálva mindenesetre az látszik, hogy a megyei közigazgatás meghatározó egyéniségei egyáltalán nem a „feudalizmus védőbástyái”, inkább reform gondolatának hívei és annak cselekvő részesei voltak.³⁰⁸

Többszöri vizsgálódásaik, utasításaik is eredményezték, hogy nehezen életre hívott Electa Communitas az 1830–40-es évek tájékán a helyi hatalmat valóban befolyásoló tényező lett, amely lényegesen serkentette a magisztrátust, az abban „tartósan helyet kapott, műveltebb és távolabbra is tekintő nemeseket” a polgári átalakulás felé.³⁰⁹ A vármegye oly sokszor negatívnak beállított beavatkozása éppen ellenkező előjelű volt, legalább ami az Electa Communitas kecskeméti megszervezését és működésének támogatását illeti.

308. PPS. vármegye történetével Borovszky óta Makkai László(1958) foglalkozott. Azt tudjuk, hogy a reformkorszak jónéhány vezéregyénisége éppen PPS vármegyei tisztviselő volt: Ráday Gedeon, Vay András, Szentkirályi Móric. (Magyarország története. 5. 691. o.) Pest megye „haladó köznemessége... leghivatottabb szónivője... Dubroviczky Simon” volt, aki Kecskeméten is dolgozott. MAKKAI: 1958. 156.

309. IVÁNYOSI-SZABÓ: 1991. 88–89. és RÉVÉSZ: 1956. 37.

TISZTSÉGEK — TISZTSÉGVISELŐK — HATÁSKÖRÖK A VÁROS ÚJ SZERVEZETÉBEN

Az 1790-es állapotokhoz képest 1822-ben jelentős közigazgatási változások történtek a városi szervezetben, amelyeknek leglátványosabb eseménye éppen az Electa Communitas megszervezése volt. Természetesen a változásokat bizonyos belső fejlődésbeli momentumok, a társadalomban felgyült feszültségek motiválták elsősorban, ezek tehát nem köthetők egy időponthoz.

Hasonló a helyzet, ha a magisztrátust alkotó szenátorok feladatköreit, a tisztségviselők számának változásait vizsgáljuk meg. Élesen szét kell azonban ez esetben választani a számbeli változásokat a hatásköröktől, mert a városi tanács joghatóságán, a mindennapi élet legalsóbb szintjeire is kiterjedt jogkörén, gyakorlatilag ellenőrizhetetlen hatalmán (ami elsősorban gerjesztette a társadalmi feszültségeket) a vármegyétől, majd a királytól jövő rendelkezések tudtak csak „részt” ütni.

Ahogy szaporodott a lakosság,³¹⁰ és gyarapodtak az árendált puszták, tehát nőtt a terület, egyre több feladattal kellett megbírkózni, szükségszerűen emelkedett a tisztségviselők létszáma, működésük pedig egyre hivatalosabbá vált. Különösen a fontosabb, elsősorban a gazdasági ügyeket intéző tisztségviselők esetében igaz ez, akik mellett már az 1790-es évek végén állandó irnokok is működtek.

Ha összehasonlítjuk a fizetett hivatalviselők 1792-es, 1825-ös és 1840-es listáját, a következő változásokat figyelhetjük meg.³¹¹

310. Az 1800-as évek közepén már 39834 fő volt Kecskemét lakosainak száma, a pusztákon élőkkel együtt, ami 1787-hez viszonyítva 76%-os növekedés. IVÁNYOSI-SZABÓ: 1991. 76.

311. BKML IV. 1504. c. IX-37/1831. és IX-115/1841.

1792	1825	1840
főbíró	főbíró	főbíró
—	főbíróhelyettes	második bíró
notarius	v. második bíró ³¹²	
—	notarius	főjegyző (2)
—	vice notarius	aljegyző
—	—	jegyzők (2)
—	fiscalis	tiszti főügyész
—	—	tiszti alügyész
—	—	tiszti ügyész
12 szenátor	12 szenátor	12 tanácsnok
perceptor	perceptor	számvevő
notarius (2)	notarius (2)	írnok (2)
—	—	főpénztárnok
adószedő	adószedő	adószedő
adószedő írnoka	adószedő írnoka	—
—	—	alpénztárnok
tutor (2)	tutor (2)	gyámatya (2)
—	—	régi tartozások
seborvos	seborvos	beszedője
borbély (2)	borbély (2)	rendes seborvos
—	—	tiszteletbeli orvos
phisicus	phisicus	seborvos
—	—	mérnök
—	—	erdő inspektor
—	—	sáfár
—	—	katonai biztos
—	—	katonai szállásozó
—	—	csendbiztos
—	—	őrmester

Több olyan hivatal is van, amelyet kihagytak az idézett fizetési jegyzékekből, mégis meg kell róluk emlékezni. Számos esküformula maradt meg, amelyek az adott tisztségviselő feladatkörét is bemutatják, mégpedig 1780-ból és 1819-ből. Ilyen a székbíró, a borbíró és a

312 Az itt szereplő második bíró nem azonos a 18. században perceptor/második bírónak nevezett tisztségviselővel. A főbíróhelyettes/második bíró hivatalt 1818-ban szervezték meg. Feladata a város gazdálkodásának szervezése és ellenőrzése volt. uo. III-79/1818. és IX-37/1831.

csapláros, akik a városi beneficiumok (hús- és bormérés, piacok, vásárok) jövedelmeit szedték be, s számoltak el azokról.³¹³ Minthogy 1822-ben a vizsgálat eredményeként kiadott szabályrendelet a város valamennyi beneficiumát árendába adni rendelte, a borbírói tisztségeket megszüntették. Feladatkörét, amelybe a mértékekre való felügyezés is tartozott, a főbíróhelyettes felügyelete alatt álló városgazda vette át.³¹⁴ Ennek fényében az is nyilvánvaló, hogy a székbírák funkciója már korábban megszűnt, s logikus azt gondolni: a húsmérés felügyelete is a városgazda hatásköre volt. Városgazdával már 1780-ban találkozni lehet, ő volt a város jövedelmeinek legfőbb őre, aki 1822 után a főbíróhelyettes felügyelete alá került. 1832-ben a városgazdai hivatalt megszüntették, egészen pontosan az október 28-án megválasztott városgazda novemberben már le is mondott, ezért a tanács maga választott, az electusok nélkül, egy a „Polgár Mester Úr segédjének” nevezett tisztségviselőt. A tanács akcióját úgy értékelte a választott közönség, hogy emígyen új hivatalt hozott volna létre, a régi megszüntetése árán.³¹⁵

Feltűnő a polgármester, sőt a polgármesteri hivatal említése 1832-ben, jóllehet ilyen funkció az 1840-es tisztségviselőket felsoroló jegyzéken nem szerepel. Ennek magyarázata az, hogy az 1818-ban szervezett főbíróhelyettesi funkció a polgármesterei ügykört jelentette: a' második bírót „Kecskeméti városában olyannak tekinthetni, mint a millyen a Királyi Városokban a' Polgár Mester.”³¹⁶ Ez esetben terminológiai bizonytalansággal állunk szemben, lévén, hogy polgármester csak a királyi városokban volt, az ugyanilyen hatáskörrel bíró tisztségviselőt Kecskeméten hol második bírónak, hol főbíróhelyettesnek, máskor pedig polgármesternek nevezték.

Az imént már idézett 1832-es forrás tanúsága szerint a „polgármesteri hivatal” a városgazdán kívül sáfárt is foglalkoztatott, aki a jövedelmek beszédésének volt a legfőbb felelőse.³¹⁷ Az 1830-as évekre magán a magisztrátuson belül is elkülönültek a szakigazgatás egyes szervei, s csíráiban megkezdődött a közigazgatás és bírászkodás funkcióinak szétválása, miközben az egyes hivatalok állandósultak, s nem

313. BKML IV. 1504. g. 1780. 9. 1.

314. BKML nko IV. 38. a. 3. k. 160. folio.

315. BKML IV. 1504. c. VII-44/1832.

316. PML nko IV. 38. a. 3. k. 159. folio.

317. BKML IV. 1504. c. VII-44/1832.

elsősorban egyes személyekhez inkább a feladatokhoz kötődtek. Mint láttuk, vita volt abban, hogy városgazdának, vagy segédszolgálati hivatalnak nevezzék a város javait kezelő tisztség viselőjét. Abban azonban megegyezett a tanács és az Electa Communitas véleménye, hogy e hivatalra — bárminek nevezzék is — szükség van.

Ha a korabeli fizetési jegyzékek (1792, 1825) szerinti rendben haladunk fölülről lefelé, a 19. század eleji hivatali ranglétra is előttünk áll, 1840-ben pedig az előbbiekhöz képest bizonyos módosulásokra kell felhívni a figyelmet.³¹⁸ A listák élén a főbíró foglal helyet, a legnagyobb hatalommal, felelősséggel és természetesen a legtöbb fizetéssel. Hatáskörének bizonyos mérvű csökkenése az 1822-es szervezési szabályrendelet előírásai szerint alakult, amelyet a megválasztásának rendjében életbe léptetett változtatások is jeleznek. Bár a rendelet leszögezi: „a helybeli környúlásokból származott, és eddig fentálló azon bé vett régi szokás, hogy a' Fő Bíró mindenkor az egész Nép által választott,³¹⁹ figyelmet érdemlene, minthogy azonban ezen Szokás az Electa Communitas alkotásával Szemlátomást ellenkezne: a' hoz képest a' Város Fő Bírájának, valamint a' többi Tisztviselőknék választását is tsupán az Electa Communitas hajthatja végre... A' Fő Bíróságra nézve még az volna véleménye a Deputationak, hogy ezen Hivatalra mindenkor azon Tanácsbeliek, még pedig minnyájon candidatusoknak tekintessenek, és választás alá bocsájtassanak, a' kik azon a' Valláson vagynak, mellyből a' Bíró választás következik”, nehogy az „alatt való, a felyebb való Elöljáróját candidálja.”³²⁰

Ugyanez vonatkozzék a második bíróra, vagyis e funkció viselőjét is a szenátorok közül kell választani. A második bíró volt az első számú főbíróhelyettes szükség esetén, de elsődleges feladata közigazgatási ezen belül is a gazdálkodással, pénzkezeléssel kapcsolatos hatáskörök.³²¹ A rendelkezésünkre álló notariusok, jegyzők jelentőségét a rangsorban elfoglalt harmadik helyük mellett fizetésük nagysága is jelzi:

318. Kecskemét hivatalnokainak 1792-ben megállapított, számát és az azóta történt változásokat mutató tabella. uo. IX-37/1831.

319. Az „egész” népet átlagosan 80 fő jelentette főbíróválasztásokon. A főbíró fizetése 1792-ben 250 forint, 6 öl fa, 1825-ben ugyanennyi volt. BKML IV. 1504. c. III-79/1818. és IX-37/1831.

320. PML nko IV. 38. a. 3. k. 157. folio.

321. Fizetése 200 forint és 3 öl fa. BKML IV. 1504. c. IX-37/1831.

már 1792-ben ugyanannyi volt a járandóságuk, mint a főbíróé, s 1818 után még a főléjük rendelt második bírót is megelőzték. A jegyzői apparátus dinamikus fejlődése az ott foglalkoztatottak látványos számbeli gyarapodása és az élén álló tisztségviselő nevének megváltozása, tehát a főjegyzői funkció 1840-re történt kialakulása ezen intézmény hivattalá válását jelzi. 1840-re ebben a főnök-beosztott viszony is egyértelműen kialakult, és a mindig is fontos írásbeli segédmunkát végző jegyzők önálló funkcióhoz jutottak, vagyis a jogalkalmazás területén elsőrangú szerepet játszottak. Kecskeméten 1840-ben a főjegyzői hivatalban foglalkoztatottak valamennyien jogvégezett emberek, „hites ügyvédek” voltak.³²²

Ugyanilyen változás figyelhető meg a „fiscalis” funkció fejlődésében. 1792-ben még nincs, 1805-ben szervezték azt meg.³²³ Feladata volt a „városnak jussait minden sérelmektől oltalmazni... az Árváknak és az adófizető népnek elnyomattatások ellen figyelmesnek lenni... minden minemű bűnben leledzőket, személyeikre és tetteikre való tekintet nélkül nyomozni a kinyomozottakat... a Bíróságnak... által adni...”³²⁴ 1840-ben már egy egész hivatal foglalkozott ezzel az ügykörrel, élén a tiszti főügyésszel, de sem ő, sem a két beosztott ügyész nem volt jogvégezett ember.

A 12 szenátor — akiről tudjuk, hogy számuk csak az 1830-as évek körül állapodott meg — alkotta a városi tanácsot. Ügykörét 1822-ben szabályozták először, vagyis gyakorlatilag csökkentették, merthízen a szinte teljhatalmú „földesúrból” a „Közönség Elöljárója” lett.³²⁵ Feladatköre az alábbiak szerint alakult:

- a „Külföldi Származásuaknak a’ Lakosok közzé való bé vétetése,”
- „a’ közbátorságra fel vigyázni”,
- „a’ hospitalitásnak gyakorlása.”
- a házhelyek és fundusok „individualis ki osztása”,

322. uo. IX-115/1841. A jegyzői hivatal fejlődése Vácott hasonló tendenciát mutat. SÁPI: 1983. 222-224.

323. BKML IV. 1504. c. IX-37/1831. Fizetése 100 forint, két öl fa.

324. uo. IV. 1504. g. Tiszti a fiscalisnak. é. n.

325. PML nko IV. 38. a. 3. k. 149. folio.

— a lakosok birtokában levő akármely fekvő javak „elvétele vagy elítéltetése.”³²⁶

A magisztrátus hatáskörét — eltekintve az alább tárgyalandó nem gazdasági-bíráskodás jogkörétől — éppen a javak „elvétele vagy elítéltetése” kapcsán írták le a legrészletesebben. Ilyen ítéleteket akkor hozhatott a tanács, ha valaki a „Földes Úri adót, és a Várost magányosan illető más Tartozásokat... meg nem adná, vagy a Köz Szolgáltatások alól magát ki vonná”,³²⁷ továbbá abban az esetben, ha valaki a tanyákon (szőlőkben) lakik, a katonaságnak lovat nem ad, ha kurta kocsmát tart. Ha bérlő vagy valamely beneficiumot élvező birtokából föld került vissza a magisztrátus joghatósága alá,³²⁸ ennek újraosztása „egyes egyedül a Városi Tanács” jogköre volt.³²⁹ Fontos még megjegyezni, hogy a magisztrátus elnevezést 1822-ben változtatták meg hivatalosan, ettől az időponttól neve „belső tanács”, amely 12+2 főből (főbíró és főbíróhelyettes) állt.³³⁰ Az 1840-ben tanácsnokoknak nevezett testületi tagok,³³¹ egy kivételével, „hites ügyvédek”, emellett négyen közülük „táblabírák” (Csongrád és Közép Szolnok megyékben), tehát ismét csak tanult, jogi tanulmányokat végzett, művelt emberek voltak. Ami azonban még ennél is figyelemreméltóbb, hogy a 12+2 fős belső tanács tagjai között (ez esetben az elhalt Ferenczy Györgyöt is számításba véve) csupán 6 személy nemesi rangú, tehát a tanácstagok több, mint fele (8) polgári származású, akik közül csak egynek nincs a neve mögött a „hites ügyvéd” rangjelző kifejezés, sőt Simonyi János „bölcsekedő s jogtudor” is volt. Maga a főbíró, Ladányi Sándor szintén hites ügyvéd és táblabíró, tehát nemes volt. A főbírói tisztt leggyakrabban ebben az időszakban is

326. uo.

327. Részletesen szabályozták az ilyen esetekben követendő eljárást: megintés, majd törvénybe idézés, végül a bizonyítási eljárás eredményes véghezvitele után kerülhetett sor executiora. Az elkobzott birtokot bírói zálogként kezelték egy évig, s ha vissza nem váltották, jött a „kótya-vetye”. Becsértékét a napi árakon kellett megállapítani. PML nko. IV. 38. a. 3. k. 154. folio.

328. Erre szintén adómehtagadás, bérleti díj ki nem fizetése esetén kerülhetett sor. uo.

329. uo. 149–151. folio.

330. uo. 161. folio.

331. Ekkor egy hely — elhalálozás miatt — üresedésben volt. Az 1838. október 19-én tartott tisztújítást követően elhunyt Ferenczy György helyét üresen hagyták az új választásokig, nem kooptáltak tagokat ilyen esetekben az electa communitas soraiba sem. BKML IV. 1504. c. IX-115/1841.

nemesi kézben volt, de ha —egy apró vargabetűt téve — megnézzük a többi főtisztviselő, tehát az 1840-ben a „Polgári előjáróknak” nevezett személyek származását, kiderül: az összesen 140 főt számláló előjáróság az adott pillanatban 138 betöltött állásában csupán 13 nemeset találunk. Legtöbbet tehát a tanácsnokok között, a legkevesebbet (2 személyt) a választott közönség soraiban.³³² Nem volt nemesi származék ekkor a főjegyző, a szószóló, a számvevő, s mint említettem a második bíró sem, hogy a legfontosabb tisztségeket soroljam.

Az adatok jelzik az 1820 után egyre látványosabban érvényesült tendenciát. Amikor a tisztségviselőválasztások a választott közönség és némileg a vármegye befolyása alá kerültek,³³³ a nemesi származásúak száma fokozatosan csökkent a megnövekedett létszámú helyi vezetésben. A városi polgárság jutott meghatározó szerephez, miközben a nemességnek azok a képviselői maradtak meg a helyi politizálás felső régióiban, akik tanult, jogvégzett emberek voltak.

A polgárság mind erőteljesebb szerepvállalásához hozzájárult az is, hogy 1835-ben a város megszabadult az úriszék, a földesúri inspektorkok, tehát a Koháryak gyámkodásától, s ettől kezdve valóban önállóan intézte belügyeit, a 140 fős vezetőtestületen keresztül. A helyi fejlődés irányát természetesen a kor szelleme és meghatározó folyamatai is megszabták: a polgári átalakulás előestéjén, a reformkorban vagyunk. A fejlődés sajátos, ugyanakkor magán viseli a középeurópai jellemzőket, hiszen nem tévedés azt állítani, hogy a város nemes vagy megnemesedett, vagyoni viszonyai miatt is tekintélyes vezetői indították el azokat a földvásárlási akciókat, amelyek lényegében a földesúri függőség megszüntetését eredményezték. Ennek érdekében is serkentették a városi lakosságot — vagyoni helyzetük mértékében — helyi felhasználásra kerülő adók fizetésére, gyakorlatilag a köztelherviselés kívánalmai szerint. Kecskeméten is a polgárosuló nemesség volt a fejlődés rugója, majd a 19. század elején, amikor éppen a saját tevékenysége következménye-

332. uo.

333. A már idézett 1822-es és 1830-as szervezési szabályrendeletek is előírták, hogy a tisztújító közgyűlések elnöke az illetékes alispán legyen, ami a tanácsülési jegyzőkönyvek tanúsága szerint meg is valósult. uo. IV. 1504. a. 1830. november 29. és számos restaurációs jegyzőkönyv.

képpen is új erők jelentkeztek a helyi politizálásban, jórészt kiszorult a hatalomból. Nem könnyen és nem egycsapásra, ahogyan ez már a belső tanács és a választott közönség hatásköri vitáiból kiderült.

A perceptor, akit a 18. században még a második legfontosabb hivatalnak tartottak, a 19. század elejére elvesztette korábbi jelentőségét, hiszen az 1840-es listán már a jegyzők, a fiscalisok sőt a szószóló is megelőzik. Az 1822-es szabályrendelet azon kívánalma, hogy 3 perceptor működjék (az egyik a „contributiot, és a Vármegye Domesticiját”, a másik az árendákat és a cenzust, a harmadik pedig „a Várost illető egyéb jövedelmeket szedi be és számolja el),³³⁴ nem valósult meg csupán a számvevőkhöz rendelt irnokok száma gyarapodott. 1840-ben köztük találjuk nemes Ferenczy Móric táblabírárt, Kecskemét város levéltárnokát és Hornyk(sic) János „pertárnokot”, aki várostörténészként is érdemeket szerzett.

Megvalósult ellenben az 1822-es szabályrendelet azon kikötése, hogy ugyanis szenátor nem lehet perceptor, mert a két tisztség összeférhetetlennek minősült. Az 1825-ös állapothoz képest a perceptor és exactor közé új tisztség (és hivatal) ékelődött, a főpénztárnoké, miközben a 18. század közepén még a harmadik legfontosabb tisztség, az exactor, már csak mint végrehajtó és nem irányító funkcióval rendelkezett. Tevékenységét, miképpen az árvák vagyonaát kezelő közgyámokét szigorúan szabályozták 1822-ben, és az electa communitas ellenőrzése alá helyezték.³³⁵

1822-ben állították föl a „leveles Tár Mester” funkciót, eladdig a mindenkori notariusok voltak felelősek a város levéltáráért. Az archivarius sem lehetett szenátor, ez a kikötés szintén a hatalom gyakorlásának ellenőrizhetőségét, az összefonódások megakadályozását célozta.³³⁶ Érdekes, hogy 1840-ben a számvevőség állományában találjuk a „pertárnokot”, aki ily módon a szószóló és nem a tanács igazgatása alatt állt.

1840-re bizonyos közigazgatási funkciók, ideértve a pénz- és adóigazgatást, az egészségügyet, a katonaság azon dolgait, amelyek a polgári lakosságot közvetlenül érintették, a közbiztonság szervezését, vala-

334. PML nko 38. a. 3. k. 162 folio.

335. uo. 163–164. folio és BKML 1504. c. IX–115/1841.

336. uo.

mint a városi építkezéseket, mai kifejezéssel élve a városfejlesztést a szószóló, tehát az electa communitas elvi irányítása alá helyezték, mert nem csupán rangsort jelent a felsorolásban, hogy ezen tisztségek viselői a szószóló után következnek.³³⁷ Emígyen legalábbis csíráiban megvalósult a közigazgatás és bíraskodás szétválasztása, mert míg a tanácsnokok bizonyos közigazgatási ügykörökben, elsősorban a földhasználat kérdéseiben önálló hatáskörrel bírtak, legfontosabb dolguk a bíraskodás, amibe viszont az electa communitas nem volt illetékes. Nem véletlen az sem ezért, hogy a tanácsnokok is, a főbíró is jogot végzett szakemberek voltak.

Ami a magisztrátus bíraskodási jogkörét illeti, 1822-ben a legtöbb kifogás amiatt merült föl, mert lévén elsőfokú bíróság, „de e felett az Uraság Székén is mind a Politiciai, mind a Peres tárgyakban, mind pedig a criminalitast magában foglaló állapotokban is bíraskodván, az Ítélet tételben nagy részt vesz” ami a visszaélések melegágya.³³⁸

Nyilvánvaló tévedésről van itt szó, hiszen bár a tanács tagjai (általában két szenátor) részt vettek az úriszéki üléseken, ám csak mint az ügyeket referáló szakértők. Soha nem volt szó sem arról, hogy az ítéletek meghozatalában szerepet kaphattak volna, jóllehet gyakran lehet perdöntő egy ügy „tálalása”. Ellenben az úriszék az érdekelt feleket meghallgatta, s a vallomásokból kialakított tényállás inkább volt mérvadó. Mégis a lakosságnak is föltűnhetett, hogy a tanácsi ítéleteket

337. A „polgári előljárók” rangsora a következő:

főbíró	szószóló	választott közönség
második bíró	számvevő	
tanácsnokok	irnokok	
főjegyző	főpénztárnok	
főügyész	gyámatyák	
	régi tartozások beszedője	
	orvosok	
	mérnök	
	erdőinspektor	
	sáfár	
	katonai ügyek intézői	
	csendbiztos.	

Tehát a választott közönség a szószóló közbenjöttével a közigazgatás egészének felelőse a közrendtől, az egészségügyig, miközben a gazdálkodás dolgaiban is hatósági jogkört kapott. BKML IV. 1504. c. IX-115/1841.

338. PML nko IV. 38. a. 3. k. 165. folio.

legtöbbször helyben hagyta az úriszék, amit az összefonódás biztos jelének tulajdonított. Ezt a vádat 1822-ben, igazuk biztos tudatában utasították vissza az érintett szenátorok, kijelentve: a perek revíziójában részt nem vettek. Ami viszont a „politikai tárgyakat” illeti (tudniillik a földhasználati kérdéseket), földesúri jogaik birtokában ítéleztek és vették részt az úriszéki üléseken. Még tovább menve, a városnak vagyis a tanácsnak már akkor pallosjoga volt, amikor még „Koháry Ferenc úr elei” sem rendelkeztek ilyennel, „még a fogott Bírák idejekor is Ketskeméth Városának, mint Centralis Helynek Tanácsa különösen foglalatoskodott a gonosztevők meg ítéelésében.”³³⁹ E rendkívül figyelemreméltó, a szenátorok tanult tájékozottságát is jelző okfejtés előtt kénytelen volt meghajolni a vizsgálóbizottság, de kikötötte: azok a szenátorok, akik az elsőfokú ítéleteket hozzák, az adott ügy fellebbviteli tárgyalásán részt nem vehetnek.

Úgy a polgári, mint a büntető perekben ítélező úriszéki ülések számát, 1822-ben, évente négyre emelték, mert a régebbi gyakorlat, amikor csak kettőt tartottak, tarthatatlanná vált: túl sokan és sokáig kényszerültek „vizsgálati fogságban” ülni, még akkor is, ha köztük ártatlanok is voltak.³⁴⁰

1824-ben Szeles József szenátor memorandumot tett közzé, amelyben a bírászkodás reformjára vonatkozó javaslatait fogalmazta meg. Ebben kifejti, hogy a lakosság nagyobb része tudatlan, a törvénykezésben járatlan lévén, a prókátoroknak kiszolgáltatott állapotban kénytelen pörösködni. Ezen úgy lehetne változtatni, hogy meg kell ugyan hagyni a gyakorlatot, amely szerint a statutumok és az egyéb, mindenkit érintő rendeletek a tizedekben publikáltatnak s az is hasznos, ha a „békéltető bírák” továbbra is megpróbálnák, amint ez szokás, a civódó feleket „jó útra téríteni”, ami azonban elengedhetetlen: az iskolákban jog- és közismereti tárgyak tanítása.³⁴¹ Szabályozni kell továbbá — fejtegeti — a prókátorok működési körét, maximálni az összeget, amit

339. uo.

340. uo. 166–167. folio.

341. "Ha az itt helyben fekvő felekezeti iskolákra nézve abba a classisba, melybe a nagyobb Tudományok kezdődnek a Gyermek Elméjéhez alkalmaztatva egy ezen Városnak állapotját, törvényes Szokásait, Statutumait, Bíróságait és Törvénykezése módjait illető könyvecske" tanítása kötelező lenne. BKML IV. 1504. c. IX-16/1824.

beszedhetnek,³⁴² valamint be kell vezetni az állandó bíráskodást, tehát, hogy ne csak hetente kétszer, hanem legalább a téli hónapokban a magisztrátus szükség szerinti gyakorisággal ítélkezzenek.³⁴³

A bíráskodással kapcsolatos javaslatok, elégedetlenségek eredménye azután az lett, hogy 1824. június 21-én úriszéki ülésen is megtárgyalták az ügyet és az 1756., 1795. valamint 1810. évi statutumok felhasználásával is új városi szabályrendeletet alkottak.

Ebben megszabták, hogy csak azokat a személyeket tekintik kecskeméti polgárnak, „Ketskeméten helyes lakosoknak”, akik helyben születtek vagy a polgárjogot, „lakosi just” elnyerték, a városban laknak, adót fizetnek.³⁴⁴

Ha az ilyeneknek egymás közt bármiféle viszályuk támadna, a magisztrátushoz kell fordulniuk jogorvoslatért. Pontosán megszabták, hogy milyen vétség, milyen következményt von maga után (pl. véres erőszakot elkövető 12 forintot, a rágalmazó 20 pengőforintot, a verekedő ugyanannyit fizessen.) Nem törölték el a testi fenyítést: a fizetni nem tudót pálczázással vagy áristommal büntették. A szabadon költözést vagyis a városból való elmenetelt lehetővé tették, sőt az ingatlan javaknak, mezei kerteknek a napi áron történő eladását is. Ez új elem a földforgalomban, hiszen korábban az elhagyott birtok a földesúrra szállt, most viszont a magisztrátus hatáskörébe került.³⁴⁵

Szigorúan megszabták azokat a kötelességeket, amelyeket a városlakók a gazdálkodás–földművelés–adófizetés kapcsán megtartani kötelesek voltak, amely kötelességek megszegőit a tanács hivatalból üldözte és büntette is (ide tartozik a „kinn lakás”, a kurta kocsmá tartás, a földszerzés különböző módozatai). Ami a földek adás–vételét illeti, ismét egy eddig ismeretlen szabály életbe léptetésére kell fölhívni a figyelmet, hogy tudniillik az „örökös eladásokat” a város könyvében regisztr-

342. Amikor az ügyvédek jog- és hatásköréről szól, angol és francia párhuzamokat hoz bizonyítékkul! uo.

343. uo.

344. I. A lakosoknak fekvő javakat szerezhető, és azokat meg tartható jussaikra nézve. uo. 1504. h. 1824. június 21. szn.

345. uo. III. Polgári vétkekrül.

rálták sőt a havonta egyszer kötelezően összehívandó tizedgyűléseken közhírré is tették.³⁴⁶

Megszabták, hogy a végrendelet régi szokás szerint, akkor is hitelesnek tekinthető, ha hivatalos ember, „bírói kiküldetés” nem volt, csupán megfelelő számú tanú szükséges, írástudatlanok esetében.³⁴⁷

Ami a tanácsi bíraskodás rendjét illeti, szintén több paragrafusban írták elő annak minden mozzanatát. Az elsőfokú ítélkezésnek a már korábban kialakult két szintje megmaradt, azaz továbbra is működött a főbíró, „bírószéke” és a tanács is, mint elsőfokú bíróság. Megszabták a „perbe hívás” módját, hogy ugyanis „a panaszlott előhívására a Város nyomtatott pecsétje a régi szokás szerint ki adatik”. A főbíró olyan ügyeket ítélhet meg, amelyekben 100 forint alatti értékekről van szó, az összes többi a tanács hatásköre, továbbá minden olyan ügy, amely a statutumok megszegői ellen folyik.³⁴⁸ A főbíró 100 pálcánál többet nem ítélhet, a tanács által kiszabható testi fenyítést viszont nem maximálták. Szabályozták az ügyvédek működését, szigorúan kikötve a perhaszttgatások és időhúzás céljából emelt kifogások minél nagyobb mérvű csökkentését. A pörök iratait csak a főjegyzői hivatal, „a Város Hites Jegyzői közül valamelyik, nem pedig az irnokok” adhatják ki.³⁴⁹

A tanácsi és úriszéki bíraskodás egymáshoz való viszonyát a statutum az 1822-ben megszabott keretek között tartva szabályozta, vagyis aki a tanácsbeliek közül elsőfokon ítélkezett, a fellebbviteli tárgyaláson részt sem vehetett.

Ami a városi intézményrendszer tagoltságát, szervezeti kereteit, hatásköreit és szátválasztásukat illeti, már az 1820–30-as évekre kialakultak azok a formák, amelyek lehetővé tették, hogy a földesúri függés elmúlta, vagyis az úriszéki bíraskodás megszűnte semmiféle úrt sem hagyjon maga után a jogszolgáltatás területén sem.

346. uo. I. A lakosoknak... ih.

347. uo. II. A testamentum tételekrül.

348. uo. IV. A perlekedésnek formáját nézve.

349. uo.

A FELEMÁS MEGVÁLTAKOZÁS

1834. november 15-én írták alá Bécsben a város képviselői a megváltakozási szerződést a Koháryakkal, amely szerződés gyakorlatilag azt jelentette, hogy Kecskemét önálló igazgatású településsé vált, miközben teherbíróképességét hatalmasul megterhelő kölcsönök felvételére kényszerült.³⁵⁰ A „nemesek elleni processusra” költött százezrek valójában soha nem találkoztak az adófizetők egészének egyetértésével, hiszen terheik növekedését okozták. Az 1822-es vizsgálatnak is egyik lényeges területe volt annak tisztázása, hogy a város, érdekei védelmére milyen összegekért tart „bécsi ágenseket”,³⁵¹ mire, mennyi kölcsönt vett föl,³⁵² miközben az is kiderült: számos városlakó — jórészt nemesek — nem fizetik meg adóikat, s nagy összegekkel tartoznak.

A megváltakozás történetének, bármennyire fontos, de mégiscsak egy mozzanata ily módon a Koháryakkal kötött szerződés. Ez jogi bizonyodalmakat nem okozott, anyagilag megterhelte ugyan a várost, de sokkal több gondot adtak azok a nemesek, akik éppen azzal is demonstrálták önálló törekvéseiket, hogy nem vállalták a közös terheket.

Egy 1827-es összeírás, amely név szerint sorolja föl a Kecskeméten lakó nemeseket,³⁵³ azért érdemes elemzésre, mert bemutatja az egész lakosság számarányához képest is, önmagában véve is csekély létszámú réteget,³⁵⁴ amelynek egyes képviselői képesek voltak meggátolni, hogy Kecskemét, mint település, a korábbiakhoz viszonyítva új státust szerezzen a feudális társadalom rendjében.

350. HORNYIK: 1862. III. 68–69. és IVÁNYOSI-SZABÓ: 1991. 10–14.

351. A város érdekei védelmére mindig is foglalkoztatott fizetett ügynököket. PML nko IV. 38. a. 3. k. 172. folio.

352. uo. 2. k. 7–32. folio.

353. BKML IV. 1504. y. 1829. IX. 1. szn.

354. A 164 személy az adózó nemesek számát jelenti. A nemesek összlétszáma a lakosságnak 2,8%-a a 19. század közepén. IVÁNYOSI-SZABÓ: 1991. 8.

Összesen 164 nemes személy szerepel, akik 63 családnevet reprezentálnak:

1. Antal	22. Györfy (4)	43. Pankotai
2. Áts	23. Hajós	44. Papp (3) ³⁵⁷
3. Bano	24. Halasy (2)	45. Parlag
4. Barmos	25. Hangyási (3)	46. Prikkel (3)
5. Barta	26. Herczeg	47. Sáray
6. Blaskovits (5) ³⁵⁵	27. Horváth(h) (2)	48. Sárközy (5)
7. Bodatz (5)	28. Imreh	49. Sátor
8. Bodzay	29. Katus	50. Sipos (4)
9. Brantsits	30. Karátsony	51. Szakáll
10. Csiszár	31. Kiss (7)	52. Szánthó (1)
11. Csete	32. Kolosváry	53. Szeles (5)
12. Csukás	33. Koltai	54. Szentkirlyi (4)
13. Dallos	34. Kónya (2)	55. Szokolay
14. Dobos	35. Kováts (6)	56. Tegzes
15. Domján	36. Ladányi (2)	57. Tormásy (12)
16. Devozsza	37. Lestár (2)	58. Tóth (2)
17. Falusi	38. Mészáros (3)	59. Töltzék
18. Fekete (8)	39. Muraközy (6)	60. Urhász
19. Ferenczy (6)	40. Murati	61. Varga (4)
20. Forián	41. Nagy (10) ³⁵⁶	62. Végh
21. Gombos	42. Ország	63. Visontai

A 164 nemes személyből 34 neve mögött szerepel a megkülönböztető „úr” szócska, érdemes megnézni, hogy melyek az urakat adó családnevek:³⁵⁸

355. A zárójelben közölt szám az azonos családnevűek számát jelöli.

356. A „Nagy”-ok között van suhari Nagy és Szilágyi Nagy is.

357. Papp és bóka Papp szerepel.

358. Érdemes összehasonlítani ezeket a neveket az egy évszázaddal korábbi urakkal. A 34-ből 6 családnév már 1733-ban az urak között szerepelt, tehát a legrangosabb nemesek többsége újabb keletű tekintélynek volt birtokában. BKML IV. 1504. c. III-79/1818. és uo. 1504. y. 1829. IX. 1.

Bano	Ferenczy	Kiss	Papp
Blaskovits	Forián	Kolosváry	Sárközy
Bodatz	Hajós	Kováts	Szeles
Fekete	Halasy	Ladányi	Szentkirályi
	Karátsony	Nagy	

A hierarchia másik oldalára a más házánál lakó „nemes zsellérek” helyezhetők, összesen 9 ilyen személyt írtak össze,³⁵⁹ három család pedig a „szöllőkbe találtatott”, köztük Ország János (vagy leszármazottai), aki oly sok gondot okozott már a városi tanácsnak.

Számunkra az urak csoportja a legérdekesebb, hiszen ők a helyi politizálásban meghatározó erőt képviseltek, de azonnal hozzá kell tenni: nem lehet ezt a réteget a 19. század elején sem homogén csoportként értékelni. Talán meggyőző lehet például hozni a Szeles családot, amelynek valamennyi itt szereplő tagja úr, amely szenátorokat és főbírókat is adott több ízben a városnak, de ebből a családból került ki Kecskemét választott közönségének első szószólója, az a tanult ember, aki a lakosság műveletlenségében is látta a bajok forrását.³⁶⁰ Az ellenpélda pedig a Sárközyeké, akik földesúri birtokrészeket szereztek Kecskeméten, adót nem fizettek, sőt cenzust követeltek a várostól.³⁶¹

Bár az adófizetés tekintetében a városi tanács és kecskeméti nemesség már 1799-ben egyezséget kötött, köztük emiatt újra- és újra föllángoló jogi vitákra került sor.³⁶² Lényegében véve, némely nemesek nem ismerték el a tanács joghatóságát, és nem viselték a közterheket sem. Ez az állapot nem változott meg 1835 után sem. Kecskemét egykönnyen megszabadult a Koháryaktól, de nem tudott szabadulni kiváltságokat követelő, saját nemességétől. Egy 1837-es helytartótanácsi leirat szerint a kecskeméti nemesek bármennyire berzenkedtek is emiatt, kötelesek az adóterheket viselni, amelyekre 1799-ben kötött egyezségükben őseik a városi tanács előtt kötelezték magukat, mint-

359. Nemes zsellérek, akik más házánál laknak. Köztük szerepel pl. a Muraközy név, amely név viselője 1753-ban még úr volt. uo.

360. Nem lehet véletlen, hogy Szeles a már idézett memorandumában oly nagy hangsúlyt fektet arra, hogy az „oskolákban” közismereti tárgyakat tanítsanak.

361. A nemesek és a magisztrátus, különösen a possessionatus nemesség ellenállásával részletesen foglalkozik: RÉVÉSZ: 1956. 30–32.

362. uo.

hogy „csak a jobbágytelkeken tartózkodó... nemesekre vonatkoztak”. Ezzel kapcsolatosan a helytartótanácsi rendelet leszögezi azt is, hogy Kecskeméten élnek olyan nemesek, kik földesúri jogokat bírnak, s a „földesúri hatóság alóli felszabadítása iránt valamennyi földesuraság beegyezése még eddig ki nem eszközöltetett”, tehát ameddig Kecskemét a „szabad királyi városok sorába kegyelmesen fel nem vétetik”,³⁶³ jogilag abban a státuszban marad, ahol eddig is volt. Vagyis a város tanácsa büntetőügyeket nem tárgyalhat, hanem ezeket és a föllebbezett polgári pereket „a Kóburg–Koháry Herceg Úri törvényszéke” elé kell vinni.

Nagyon meglepő a helytartótanács tájékozatlansága, merthiszzen 1835-ben már nem úriszék, hanem PPS vm hites embereiből álló fenyítőtörvényszék működött Kecskeméten,³⁶⁴ amelynek ülésin a Koháryak tisztségviselői már nem voltak jelen. Végülis nem is ez talán a mérvadó, bár nem lényegtelen, hogy a büntetőügyek első fokon nem tartoztak a városi joghatóság hatáskörébe. De ami ennél talán lényegesebb: Kecskemét nem tudott elnyerni egy előkelőbb jogi³⁶⁵ státuszt, nem küldhetett követeket az országgyűlésekre, nem juthatott szóhoz az országos politizálásban. Bár társadalmi szerkezete, közigazgatási rendszere, gazdasági súlya miatt is hivatott lett volna erre, a felemás megváltkozás a lakosság anyagi terheit növelte, anélkül, hogy annak valódi előnyei érvényesülhettek volna. Annyi előny mégis származott a mindenkori magisztrátusok erőfeszítéseiből, hogy sikerült olymódon igazgatniuk a várost, ami segítette annak belső fejlődését, s bár az 1840-es években a gyarapodás megállt, a gazdasági fejlődés megtorpant,³⁶⁶ Kecskemét társadalma egészen nyitottan várta, és zökkenőmentesen befogadta 1848. forradalmi változásait.

363. BKML IV. 1504. y. 1837. aug. 24. sz. n.

364. PML nko IV. 33. 1835–1848. A kecskeméti fenyítőtörvényszék iratai és jegyzőkönyvei.

365. A szabad királyi városi cím megszerzése Kecskemétnek nem sikerült ugyan, de 1834 után „Szabados” mezővárosnak nevezte magát. Jogi helyzetén ez semmit sem változtatott, inkább az öntudatot jelzi.

366. IVÁNYOSI-SZABÓ: 1991. 16.

RÖVIDÍTÉSEK

BBKL C–K	Besztercebányai Kerületi Levéltár (Štátny Oblastny Archív, Banská Bystrica), a Coburg–Koháry család szentantali levéltára.
BKML	Bács–Kiskun Megyei Levéltár
PML	Pest Megyei Levéltár
PML nko	Pest Megyei Levéltár nagykőrösi osztálya

FÜGGELÉK

A kecskeméti főbírók (1687–1847)

1687. IV. 24. Kalocsa János	1728. IV. 24. Csorba István
1688. IV. 24. Bede Lukács	1729. IV. 24. Kiss János
1689. IV. 24. Magó Mihály	1730. IV. 24. Horváth Sámuel
1690. IV. 24. Szabó Bálint	1731. IV. 24. Bíró István
1691. IV. 24. Király István	1732. IV. 24. Takács Mihály
1692. IV. 24. Szentkirályi Pál	1733. IV. 24. Hegedűs János
1693. IV. 24. Sárközi Pál	1734. IV. 24. Csizmadia Mihály
1694. IV. 24. Böde Lukács	1735. IV. 24. Kalocsa István
1695. IV. 24. Magó Mihály	1737. IV. 24. Kiss János
1696. IV. 24. Demeter Márton	1738. IV. 24. Kalocsa János
1697. IV. 24. Király István	1739. IV. 24. Bán András
1698. IV. 24. Szentkirályi Pál	1740. IV. 24. Horváth Sámuel
1699. IV. 24. Kaszap János	1741. IV. 24. Kiss János
1700. IV. 24. Csertő János	1742. IV. 24. Tóth Gaspár
1701. IV. 24. Szívós János	1743. IV. 24. Muraközy Sámuel
1702. IV. 24. Bede János	1744. IV. 24. Lázár János
1703. IV. 24. Magó Mihály	1745. IV. 24. Kiss István
1704. IV. 24. Csertő János	1746. IV. 24. Kovács János
1705. IV. 24. Varga István	1747. IV. 24. Bozó István
1706. IV. 24. Bede János	1748. IV. 24. Bano János
1707. IV. 24. Bano István	1749. IV. 24. Muraközy Sámuel
1708. IV. 24. Tóth Mihály	1750. IV. 24. Tóth Gaspár
1709. IV. 24. Magó Mihály	1751. IV. 24. Kalocsa János
1710. IV. 24. Szabó János	1752. IV. 24. Szabó Gergely
1711. IV. 24. Nagy István	1753. IV. 24. Bozó István
1712. IV. 24. Csorba István	1754. IV. 24. Szentkirályi Pál
1713. IV. 24. Kalocsa János	1755. IV. 24. Sárközi Pál
1714. IV. 24. Szabó János	1756. IV. 24. Fejérvári György
1715. IV. 24. Bíró István	1757. IV. 24. Kalocsay János
1716. IV. 24. Kovács György	1758. IV. 24. Ferenczi Gergely
1717. IV. 24. Kalocsa István	1759. IV. 24. Csaba Mátyás
1718. IV. 24. Csorba István	1760. IV. 24. Ferenczi Gergely
1719. IV. 24. Bíró István	1761. IV. 24. Rozgonyi István
1720. IV. 24. Szabó János	1762. IV. 24. Szentkirályi Mihály
1721. IV. 24. Kalocsa István	1763. IV. 24. Csaba Mátyás
1722. IV. 24. Deák István	1764. IV. 24. Ferenczi Gergely
1723. IV. 24. Kiss János	1765. IV. 24. Rozgonyi István
1724. IV. 24. Bede Mihály	1766. IV. 24. Szentkirályi Mihály
1726. IV. 24. Bíró István	1767. IV. 24. Csaba Mátyás
1727. IV. 24. Kalocsa István	1768. IV. 24. Szentkirályi Pál

1769. IV. 24. Deák Mihály
 1770. IV. 24. Ferenczi Gergely
 1771. IV. 24. Rozgonyi István
 1772. IV. 24. Szentkirályi Mihály
 1773. IV. 24. Nagy János
 1774. IV. 24. Hajagos József
 1775. IV. 24. Deák Mihály (idős)
 1776. IV. 24. Vég Mihály
 1777. IV. 24. Tormási István
 1778. IV. 24. Szekeres András
 1779. IV. 24. Herczeg János
 1780. IV. 24. Hajagos József
 1781. IV. 24. Csáktornyai Ferenc
 1782. IV. 24. Vég Mihály
 1783. IV. 24. Nagy János
 1784. IV. 24. Szekeres András
 1785. IV. 24. Herczeg János
 1786. IV. 24. Hajagos József
 1787. ?? Deák Mihály (?)
 1788. XI. 1. Saator Péter
 1789. XI. 1. Banó János
 1790. XI. 1. Deák Mihály
 1791. XI. 1. Tóth István
 1793. XI. 1. Deák Pál
 1794. V. 11. Ladányi Gergely
 1795. XI. 1. Kiss Pál
 1796. XI. 1. Ferenczi Gergely
 1797. XI. 1. Deák Mihály
 1798. XI. 1. Banó János
 1799. XI. 1. Tót István
 1800. XI. 1. Ladányi Gergely
 1801. XI. 1. Kiss Pál
 1802. XI. 1. Fekete Sándor
 1803. XI. 1. Kiss Mihály
 1804. XI. 1. Ladányi Gergely
 1805. XI. 1. Saator Péter
 1806. XI. 1. Vég János
 1807. XI. 1. Nagy Mihály
 1808. XI. 1. Fekete Sándor
 1809. XI. 1. Kiss Pál
 1810. XI. 1. Sarosy János
 1811. XI. 1. Kiss Mihály
 1812. XI. 1. Végh János
 1813. XI. 1. Saator Péter
 1814. XI. 1. Fekete Sándor
 1815. XI. 1. Kis Pál
 1816. XI. 1. Demeter János
 1817. XI. 1. Kiss Mihály
 1818. XI. 1. Fekete Sándor
 1819. XI. 1. Kiss Mihály
 1820. XI. 1. Kiss Mihály
 1821. XI. 1. Szántó Márton
 1822. XI. 1. Fekete Sándor
 1823. XI. 1. Kiss Mihály
 1824. XI. 1. Ladányi Sándor
 1825. XI. 1. Kiss Mihály
 1826. XI. 1. Ladányi Sándor
 1827. XI. 1. Szeles József
 1828. XI. 1. Szeles József
 1829. XI. 1. Fekete Sándor
 1830. XI. 1. Kun János
 1831. XI. 1. Bodogh Antal
 1832. XI. 1. Bodogh Antal
 1833. XI. 1. Bodogh Antal
 1834. XI. 1. Szeles József
 1835. XI. 1. Szeles József
 1836. XI. 1. Szeles József
 1837. június Ferenczi László
 1838. július Detsi József
 1839. november Ladányi Sándor
 1840. november Ladányi Sándor
 1841. november Ladányi Sándor
 1842. november Csányi János
 1843. november Csányi János
 1844. november Csányi János
 1845. november Bodogh Antal
 1846. november Bodogh Antal
 1847. november Nagy Lajos

Kecskemét mezőváros szervezési szabályrendelete 1822/23

I.

A' mi a' Tanáts, és az Electa Communitás között meg-kívántató correlatiót illeti; annak előre lett botsájtása után, hogy minekutánna Ketskeméth Mező Városa által meg-szerzett Birtokok az egész Közön-ség nevében, és annak pénzével Szerezettek-meg, és arra a' birtokkal öszve kaptsolva lévő Földes Úri Jussok' gyakorlása is ruházttatott által, természetesen következik, hogy Ketskemétben a' Földes Úri Jussokat az egész Communitas repraesentalja: Mellynél fogva meg-nem-álhat a' panaszlott Városi Tanátsnak azon okoskodása, melly a' Földes Úri Hatalomból következtet, gyakorlását egyedül magára ruházza, 's azokat, mint a' Földes Úri Jussok' képzelt Repraesentánsa, ki-rekesztőleg, tovább is gyakorolni kívánja; *minthogy a' Magistratus, mint a' Közön-ség' Elöljárója ezen Jussoknak, egyedül tsak fenn-tartójának, 's gondviselőjének tekintethetik.* Ennek e' képpen lett meg-állapítása után, a mi panaszlott Városi Tanáts által elő-adott azon tárgyakat illeti, mellyeknek pertractioját ki-rekesztő Jussal eszközölni kívánja. Úgymint

A. mellyek a' Földes Úri Jusból veszik eredeteket, nevezetesen

1./ Valamelly Külföldi Származásúnak a' Lakosok közzé való bé-vé-tetése, egyes-egyedül a Tanátsot illeti, de nem-mint a' Földes Úri Jusok képzelt Repraesentánsát, hanem mint a' Communitás' leg-felsőbb végre-hajtó Tisztséget, mint a' kinek szoros köteleességében áll a' köz bátorságra fel-vigyázni; e' részben pedig olly vigyázattal lenni, hogy holmi jött ment emberek, a' kik Lakosságért folyamodnak bé-ne vétes-senek, a' felelet' terhe mindenkor a' Tanátsot illetvén.

2./ A' Hospitalitásnak illendő gyakorlása is egyes egyedül a Magistratust illeti, annyival is inkább, hogy az e' végre tett költségekről számol; a' Számadások pedig mindenkor az Electa Communitás egyetértésével, és bé-folyásával visgáltatnak-meg.

3./ A' Lakosoknak Téglá, és Cserép-égethetésre titulo Juris terragii le-fizetendő Taxa mellett adandó engedelemre nézve, úgy vélekedik a' Deputatio, hogy a' Terregium' árát mindenkor a' Tanáts az Electa Communitással együtt határozza el; minthogy pedig ezen Haszon-vételhez minden Lakosoknak egy forma Jussok volna, a' kik e' részben részesülni kívánnának, a' Tanátshoz folyamodjanak; a' ki a' már fentebb meg-állapított azon Principiumból, hogy ő a' Közönség leg-főbb végre-hajtója, a' folyamodók kéréseikre hozott Határozatoknak elsőbbsége szerint köteles lészen a' meg-határozott ár le-tétele mellett, a' kívánt mennyiséget az illetőknek exassignálni.

4./ A' folyó Homok terjedésének meg-akadályoztatására nézve is szinte úgy vélekedik a' Deputatio, mint a' előbbeni számra, hogy t. i. azt, ha vallyon szükséges légyen e' folyó Homokos Téreket ki-osztani, valamint a' kiosztás' módját is mindenkor a' Tanáts az Electa Communitással határozza-el; a' végre-hajtás a' Magistratusnak állván kötelességben, mindenkor azomban a' végre-hajtás' alkalmatosságával az Electa Communitás' részéről ki-küldendő egy két Individuumoknak jelenléte is meg-kívántatván.

5./ Szinte így vélekedik a' Deputatio, a' Házhelyeknek, és fundusoknak a' Szükség' esetében való ki-osztására nézve is, hogy t. i. azt, ha lehessen a' Legelő öszve Szorítottása és más környül-állások' tekintetéből fundusokat ki-osztani, valamint azoknak árát is a' Tanáts, és az Electa Communitás állapítsák-meg; az e' féle fundusoknak individualis ki-osztása egyedül a' Magistratust illetvén.

6./ A Város Regulatiojára nézve: a' mi a' mostani még folyamatban lévő Regulatiot illeti, minthogy ez az Úri-Szék, és a' Tekintetes Nemes Vármegye Rendeléséből folytattatik, ugyan azért e' részben teendő további provisióra nintsen Szükség. —Jövendőre azomban, ha ismét Regulatióra Szüksége lesz a' Városnak, akkor úgy is Ketskeméth Városában a' belső fundusokra fent-álló örökös adás, és vevés tekintetéből, ezen Regulatio a' felsőbb, t. i. az Úri-Szék, és a' Tekintetes Nemes Vármegye' Hatalmának bé-folyása nélkül nem-történhetvén-meg: annál fogva úgy vélekedik a' Deputatio: hogy *ilyen Regulatiot a' Tanáts maga nem-határozhatja-el*; egyébbéránt a' kisebb tekintetű Regulatiók', mellyek a' felsőbbtség bé-folyását meg-nem-kívánják, a' Tanáts, és az Electa Communitás által intéztessenek-el.

7./ A' Lakosoknak birtokokban lévő akár melly fekvő Javaknak el-vétele, vagy el-ítélésére nézve, a' mi

a./ A' Város határában lévő Colonialis Házi örökségeket, Földeket, Szőlőket, és más fekvő Javakat illeti, — ha valaki a' Lakosok közül a' maga colonialis birtokaival együtt járó Terheket viselni nem-akarná, földes Úri adót, és a' Várost megányossan illető más Tartozásokat, ugy a' Dézmát meg-nem-ádná, vagy a' Köz Szolgálatok alól magát ki-vonná, az olyan a' Városi Tanáts' véleményéhez képpes, a' Város fő-Bírája' nevére készitendő meg-intő Levélnél fogva el-mulasztott kötelességének tellyesítésére törvényesen meg-intessen, melly ezen meg-intésnek ha kívántt foganatja nem- lenne, akkor a Városi Tanáts eleibe, a' Városi Fiscalis által Törvénybe idéztetne, 's azzal a' fizetetlen maradt, 's fellyebb elől-számlállt tartozásoknak tellyesítésében, 's el-mulasztótt Szolgálatjainak meg-térítésében marasztaltasson, és az Executio el-rendeltetvén, végre is hajtasson, 's az exequáltt Jóság, ha fekvő Javakról történtt-meg, Bírói zálognak tekintetvén; Esztendő, s egy nap alatt ki-nem-váltódik, kótya-vetyén el-adattasson. Ha pedig valamelly Lakos illyen Executio utánn még ne-talán birtokában maradt, több Colonialis birtokokról, vagy pedig a' meg-írtt mód Szerént tölle exequált, de általa ideje korán vissza váltott Javaktól az érdeklött Tartozásokat, és Szolgálatokat ismét nem-tellyesítené, a' Városi Fiscus által a' Városi Tanáts eleibe Törvénybe idéztetik, s a' Város Fiscalisa által az ellene való vádak summásan Irásban fel-tevődvén, azokra a vádlott is 15. napok alatt a' Dolog velejére tartozó minden mentségeit bé-adni köteles lészen, és bé-bizonyítódván, hogy kötelességeit makatsságból nem tellyesítette, colonialis Birtokaiból betsű szerént való ki-fizettetésére ítéltessen; az illetén rövid útú Per azomban az Ítélet végre-hajtása előtt, és így Birtokból a' helybeli Úri-Székre fellyebb vitessen, melly az Úri-Széktől az illető marasztaltt Fél által a' Tekintetes Nemes Vármegye' Törvény-Székére is, de Birtokon kívül appellálható. E' részben még figyelmet érdemel a' Városi Tanátsnak azon meg-jegyzése is, hogy mivel Ketskeméthen minden fekvő Javak Szabad adás, 's vevésbeli Jusnál fogva bírattatnak: azoknak árra a' ki-betsülésnek idejebeli értéke Szerént, állapítódik-meg. — Az e' képpen le-írtt büntetésben esnének a' Tanáts elő-adása Szerént azok is, a' kik

aa. A' felsőbb Rendelések ellenére Tanyáikon, és Szölleikben kinn lakván, az érdeklött mód szerént tellyesitendő meg-intetések utánn is a' Városban lakni nem-költözködnének.

bb. A' kik a' Katona-tartás Terheinek lehető el-kerülhetése tekintetéből, hasonló meg-intés utánn Katona Lónak alkalmas Stáblót nem-készítenek, 's nem tartanak.

cc. A' ki háromszori meg-büntetése után a' kurta kortsma, vagy kurta-Szék tartásában tapasztaltatna, és az illyes vétek ellene a' Perben bé-bizonyítatna.

dd. A' ki magát a' Köz Jónak, és Köz Rendeléseknek erőszakosan ellene Szegezné, és Törvényesen tett meg-intetései után is magát meg-nem-jobbítaná.

b.) A' mi a' Szabad pusztákban Szerzett Jussú Rátákat illeti — az illetén Pusztabeli Részek a' Város' Lakosaira nézve beneficialis Birtokok lévén, következésképpen azok bírására egyedül csak azon lakosok tarthatván Számot, a' kik a' Város' közönséges terheinek viselésében, tehetségekhez képpeszt részt vesznek, és az érdeklött Birtokokkal együtt járó praestatiokat tellyesítik: ha ki ezeknek tellyesítésétől magát vonogatná, vagy fellyebb a' Colonialis Birtokokra nézve elő-számlált Rendtelenségekben, és vétkekben tapasztaltatna, földje a' le-írtt formalitással tőle el-fog vétettetni. E' részben a' Városi Tanátsnak azon észrevétele helyesnek találtatván: hogy a' föld-ára meg-betsülésének helye nem-lévén, a' Birtokos Investitionalis summájának, és Javításai árának meg-téríttésére tarthat számot.

c.) A' mi az árendás Contractus mellett, végtére a' Lakosoknak használásokban lévő Birtokokat illeti, — ezeknek el-vételére nézve is a' Városi Tanáts' véleményéhez képpeszt, a' fellyebb elő-Számláltt minden okok közül különösen akár mellyik elegendő lévén: itt különösen az érdemel említést: hogy a' ki árendáját minden Esztendőben Szent György, és Szent Mihály napokra le-nem-tenné, és e' béli késedelmezése miatt az Esztendő el-teltével Bírói meg-intés közbenjövetelek mellett is egy Holnap alatt eleget nem-tenne, vagy a' Föld-mivelésre, és a' Köz Terhek' viselésére elegendő Jóságot nem-tartana, vagy éppen Földjét vidéki Emberrel míveltetné, meg-tartván a' fellyebb le-írtt Perbeli formalitást, Földje az érdemetlennek el-véteik.

Melly e' képpen el-véteik Földek vissza esvén a' Magistratus dispositioja alá, a' magokat érdemesített, 's ezen érdemeiket hitelesen bé-bizonyított Lakosoknak, a' Közönség Terheinek hordozások' terhe alatt léznek által-adandók, az illetén földek' collatiójában azonban szükséges léssen a' Tanátsnak e' következendőkre tekintettel lenni, úgy mint

1./ Hogy a' fent meg-írtt mód szerént meg-üresedett Földet, azonnal annak módja szerént, az egész Városban közhírül tétessen.

2./ Figyelemmel fog lenni a' Tanáts a' vérséges atyafiságra, t. i. ha annak, a' kitől a' Föld el-véteik, valamelly osztályos, és a' Föld-bírásra

meg-kívántató tulajdonságokkal fel-ruházott attyafia volna, ennek más idegenek előtt elsőbbsége léssen.

3./ A' Szomszédságra.

4./ Valamelly Földet Kívánó Személynek a' Föld' bírására való alkalmas voltára; melly attól függ, ha a' Köz Terheket viselheti e' vagy Sem?

5./ Ha a' Földet fel-kértt Személynek arra Szüksége van e? Végtere

6./ Tekintettel léssen az illető Személynek moralis characterére is.

Mind ezekről egyes egyedül a' Városi Tanáts az Electa Communitás' bé-folyása nélkül fog rendelni.

Azon esetre azonban, ha új Földek volnának ki-osztandók, akkor a' már meg-határozott Principium szerint, a' ki-osztandó Földeknek classificatioja, azoknak árra, és a' ki-osztásnak módja a' Tanáts, és az Electa Communitás által mindenkor együtt fog el-határozatni, a' vég-re-hajtás a' Tanátsnak fenn-maradván; melly alkalmatossággal azomban az Electa Communitas' részéről ki-küldendő Individuumoknak, mint bizonyságoknak jelenléte, a' Község megnyugtatóására Szükséges léssen.

7./ A' Tisztviselőket candidáló jusra nézve, melly egyenesen a' Földes Úri Jussokból veszi eredetét: jóllehet ugyan ezen Jus mind ez ideig a' régi helybeli bé vett szokás szerint a' Földes Uraságoknak bé folyása nélkül, egyedül a' Tanáts által gyakoroltatott; minthogy azonban a' már meg-állapított Principium Szerént, a' Földes Úri Jussoknak Képviselője az egész Közönség, melly alatt mind a' Tanáts,- mind pedig az Electa Communitás értetődik: a' hoz képest a' Tisztviselőket candidáló jus a' Tanátsot és az Electa Communitást egyetemben illeti. Ezt meg-állapítván, minthogy az, hogy, a' ki candidál, egyszersmind válaszon is, a' dolgok' rendes folyásával ellenkezne: e' részben, hogy minden zürzavarok el-távoztathassanak, a' Catholica, és Reformata Ecclesiáknak eddig is gyakorlott hajdani példás szokásaikhoz képpes, a' midőn egyik vallásbeli felekezetből kellene akár melly Hivatalbeli Személyt ki-választani, akkor a' másik Vallásbeli Tanátsbeliekhez a' hány Számmal lesznek, Szinte annyi Számú azon Vallásbeli Electusok az egész Electa Communitás által ki-rendeltetvén, ezek együtt közös Tanátskozással, a' más vallású Tanátsbeliek, avagy Electusok közül, a' meg-üresültt Hivatalokra mindenkor hármat candidáljanak, a' kik közül egyedül az Electa Communitás által, a' Tanáts ki-rekesztésével, a' kit ezen jus nem-illet, mellyről külömben is e' jelenvaló írásbeli ki-nyilatkoztatásában már le is mondott, a' többség votumával egy ki-választasson,

azzal a' hozzá-adással, mind azonáltal, hogy azon Electusok, a' kik a' Candidatioban bé-folytak, a' ki-választásban részt nem-vehetnek. Ennek meg-állapítása után, a' mi már a' Város fő Bírójának választását illeti, ámbátor a' helybeli környül-állásokból származott, és eddig fentálló azon bé-vett régi Szokás, hogy a' fő Bíró mindenkor az egész Nép által választott, méltó figyelmet érdemlő; minthogy azonban ellenkező: a' hoz képpeszt a' Város fő-Bírójának, valamint a' többi Tisztviselőknél választását is tsupán az Electa Communitás hajthatja végre; ezen fontos, és méltó figyelmet érdemlő Tárgynak el-határozása mind azonáltal a' Felsőbbség eleibe terjesztetik. A' fő Bíróságra nézve még az volna véleménye a' Deputationnak, hogy ezen Hivatalra mindenkor azon Tanátsbeliek, még pedig minnyájan candidatusoknak tekintessenek, és választás alá botsájtassanak, a' kik azon a' Valláson vagynak, mellyből a' Bíró-választás következik, hogy ez által el-mellőztessen azon, a' dolog természetével ellenkező környül-állás, hogy az alattvaló, a' fellyebb való Előljáróját candidálja. A' második Bíróra nézve úgy vélekedik a' Deputatio. hogy ez is a' Tanátsbeliek közül, a' többi Tisztviselőkre meg-állapított formalitás Szerént candidáltasson, és választasson. A' Tanáts, és az Electa Communitás között jövődöre nézve támadható kedvetlen versengéseknek el-távoztatására Szükséges még azt is meg-állapítani, ha valyon a' többi Hivatalokra az Electa Communitásból Szükségesképpen kell e' candidálni, és választani, avagy candidáltathatnak e' más érdemes Lakosok is, a' kik egyébbérint nem Electusok: e' részben úgy vélekedik a' Deputatio: hogy a' Város' Hivatalaira /: a' Senatorokat ki-vévén, a' kik mindenkor az Electusok közül választandók lesznek:/ ne tsak Electusok, hanem más érdemes, betsületes és a' mennyire lehet, tehetséges helybeli Lakosok is candidáltathassanak, és választassanak; az Electusoknak azonban, ha hasonló tulajdonságokkal bírnak, a' más, nem-Electusok előtt elsőbbségek fog lenni. Ami végtére az Electa Communitás egyes Tagjainak jövődöre nézve való választását illeti, ha vagy halál, vagy más okokból héjjánosság történne, akkoron a' ki-lépett, vagy meg-holt Individuumok helyett, más alkalmas Individuumok, a' Város Tisztviselőre javallott formalitás Szerént fognak candidáltatni, a' választás pedig a' fő Szószóllónak elől-üllése alatt az Electa Communitás által azon Electusokat ki-vévén, a' kik candidáltak, fog meg-történni. Mindezekutánn még a' volna a' Deputatiónak véleménye, hogy ha idő közben egyik Építő-széktől a' másikáig, halál, vagy pedig resignatio által változás történne, akár a' Magistratus, akár pedig az Electa Communitasban az illetén héjjánosságokat a' Tanátsnak az Electával

együtt ki-pótolni lehessen, a' már meg-állapított mód Szerént; ha azonban valamelyik Individuum, tzégéres vétekben tapasztaltatna, ellene a' Tanáts, és az Electa Communitás által actio rendeltessen, és Perbe idéztessen, mely a' Tanáts által meg-visgáltatván, birtokból az Üri-Székre, innen pedig a Tekintetes Nemes Vármegyére bővebb meg-visgálás végett, fellyebb vitessen.

B. Ki-rekesztő Jussal illetik a' Magistratust, mint Törvényes Bíróságot, a' következendők:

1./ Minden Peres, és egyébb Űgyes, és bajos Tárgyak, mellyek egy vagy több magányos Lakosoknak, és nem a' Közönségnek Javait illetik.

2./ Minden Felsőbb Rendeléseknek végrehajtása, mellyek többé Tanátskozást nem-kvánnak, úgy szinte a' Város' gazdálkodása körül a' Tanáts, és az Electa Communitás által előre meg-állapított Intézeteknek végre-hajtása, ágy a' Város Conventionatus Szolgáinak, és tselédjeinek az előre meg-határozott Jutalom, avagy Bér mellett ki-nevezések és meg-fogadások, vagy azoknak a' Szükség esetében Szolgálatjokból való el-bosájtása.

3./ Minden Árváknak Személyeikről, és vagyonaikról való gondoskodás, azoknak, a' Köz Tútori gondviselés, és Számadás alá való adása; a' hibásan Számoló Tutornak convincáltatása, és exequáltatása; a' Tutelaris Számadások meg-vizsgálása azomban mind a' Tanátsot, mind pedig az Electa Communitást egy formán illeti, az árvák Javainak öszve írásán is egy pár Electusnak jelen-létte meg-kívántatik.

4./ Vagynak azon tárgyak, mellyeknek administratiójában az Electa Communitásnak nem-tsak bé-folyása, hanem nyilvánvaló meg-egyezése is múlhatatlanul meg-kívántatik, ide tartoznak a' fentebb elő-adatokon kívül

a.) minden néven nevezendő a' Város által teendő Szerzemények.

b.) A' Várost illető bár melly gazdálkodás módja, azt, és a' Város vagyonának fent-tartását érdeklő dolgok.

c.) Adó fel-osztása, egy Szóval a' Közönségnek terhét, és hasznát illető, nem-külömben minden néven nevezendő szám-adásbeli állapotok.

Mindezekre nem-tsak bé-folyása lészen, hanem nélküle hasonlókat el-intézni sem lészen szabad, tsak akkor lévén valaminek sikere, ha az Electa Communitásnak meg-egyezésével történtt.

Az e' képpen elő-számláltt állapotok körül való forgolódásban az Electa Communitásnak, és a' Szószóllóknak következendő kötelességei, a' Deputatio által Püspök Vátz Városában fel-állított választott Polgár-

ság' Számára az Úri-Szék által készített, és a' Tekintetes Nemes Vármegye által is helyben hagyott valamint Szabad Királyi Pest Városában Eő Felsége által kegyelmesen meg-állapított Instructiohoz képeest egy némellyeknek a' helybeli környül-állásoknak tekintetéből lett meg-változtatásával, és hozzá-adásával egybefoglaltattak, mellyek is az Electa Communitás, és Szószóllóinak, zsinór mértékül szolgálendő út-mutatás gyanánt ki-adatni vélettetnek.

II. A' mi a Város Tisztviselőinek elrendeltetését, és annak, hogy jövődre nézve a Tisztviselők' választása miképpen történjen meg, meg állapítását illeti, e' részben eképpen terjeszti elé Véleményét a' Deputatio jelesül:

A./ A' Tisztviselők el rendeltetésére nézve ami a Belső Tanátsot illeti, jelesül

1./ A' Város Fő Bírójára nézve a fent elé adattakon kívül egyéb észre vétele elé nem fordul a Deputatióknak.

2./ A' Második Bírói Hivatalra nézve: A' 2. Bírót Ketskeméth Várossában olyannak tekinthetni, mint a' milyen a' Királyi Városokban a' Polgár Mester; olyanok lévén a' panaszlott Városi Tanáts által e' jelenvaló írásbeli kinyilatkoztatásában elől számlált több rendbeli kötelességei, a' mellyeket bár melly nevezett alatt is egy Individuumra bírni elmúlhatatlanul szükséges; ugyan azért a' 2. Bírói Hivatalnak fenn maradását jövődre nézve is szükségesnek itéli a Deputáció.

3./ A' Tanátsra nézve ugy vélekedik a' Deputatio: hogy a' Fő Bírón és a 2. Bírón kívül a Senatorok száma 12nél több ne legyen, a' 12. számnál felyül lévők azomban, ad Dies vitae hagyattassanak meg, ha tsak önként le nem mondanak Hivataljaikról, vagy a' Felsőség által hazandó Resolutio által nem dispensáltatnak, vagy más akár melly módon héjjánosság nem történne.

A mi pedig a panaszlott Városi Tanátsnak ez alkalmatossággal... fel olvastatott a' béli kérését illeti, hogy a Tanátsban történt üreségeknek kipótlása elrendeltessen, ennek elhatározása ezen Deputatióknak munkájára érkezendő végső resolutiótúl fűg.

4./ A' Bor Bírói Hivatalra nézve, minekutánna... a' Városra nézve hasznossabbnak ítéltetne, hogy a' Városnak nem tsak belső, de külső Kortsmai is, a' Város többi Beneficiumaival együtt ki árendáltassanak. Azon esetre, ha a' Deputatióknak ezen véleménye a' Felsőbbség által is helyben hagyattatna, ezen Hivatalra többé szükség nem lészen, mivel

mind azokra, mellyek a' Kortsmák felvigyázásán, Piartzra, Vásárookra való ügyelésen, és ezeknek jövedelmei bészedese eránt való gondoskodásson kívül a' Bor-Bíróra valának bízva, úgy mint a' mértékekre való felvigyázás, az által menő jószágoktól meg vetetni szokott Taksák bé szedeése, a' Vásárookban való jó Rendtartás, mind ezek a' sáfár, vagy pedig a' Város gazdájának gondviselése alá a' 2. Bírónak fel vigyázása alatt bírattathatnának.

5./ Ami a' Notarialis Tisztséget illeti; mostanság a' Notarialis Tisztség három Individuumból áll, minek utánna azomba az Electa Communitás már fel állíttatott, 4. Notarius is, a' ki főképpen az Electa Communitás Jegyző Könyvét vinni fogja, múlhatatlanul Szükséges lé-
szen.

6./ A Fiscalisi Hivatalra nézve, az eddig volt 2 Individuumot, illy népes Városban múlhatatlanul Szükségesnek véli a Deputatio.

7./ A' mi a' Perceptor Hivatalt illeti, erre nézve úgy vélekedik a Deputatio, hogy ezentúl három perceptor légyen, az egyik incassálni fogja a Contributiót, és a Vármegye Domesticáját, ugyan ez a' bé vett adót által is fogja adni a' Tekintetes Nemes Vármegye Perceptorának; a' 2. Perceptor incassálni fogja az Arendát, és census Dominalist; a' 3. pedig a' Város peculiumát illető egyéb Jövedelmeket. Ezen Hivatalra nézve meg jegyzésre méltónak véli a' Deputatio azon környűl állást, hogy eddig a' Perceptorok egyszersmind Tanátsbéliek is voltak, minek utánna azomban az hogy a' Tanátsbéli, a' ki exassignál, egyszersmind számollyon is, a' dolgok rendes folyássával öszve nem férhetne, úgy vélekedik a' Deputatio; hogy a' Perceptorok Tanátsbéliek ne legyenek; adósságot pedig nékiek a' Város részére fel venni ne légyen szabad.

8./ Hogy a' Perceptorok által készített számadások annál könnyeb-
ben és bizonyossabban meg vizsgálthassanak, szüksége léssen a Város-
nak egy Exactorra is, ennek kötelességében fog állani, minden néven
nevezendő számadásokat sumptuum projectumokat, és egyéb calcul-
lussokat meg vizálni, és lehető észre vételeit, és nehézségeit elé terjesz-
teni.

9./ A' mi a' Generalis Tutorokat illeti, ezekre nézve úgy vélekedik a
Deputatio, hogy ezek jövendőre is ketten légyenek, t. i. egyik a' Catholi-
ca, másik pedig a Reformata részről. A' Tutoroknak a' Kiknek mind
személyes, mind vagyónbéli elégséges tehetségekkel kell bírni, mint-
hogy fizetések vagyon, Kötelessek léznek minden Esztendőben Szá-
molni, és az Árvák állaptyjárul tudósítást tenni. Árvaságra jutván vala-
melly Gyermekek, a' Tanátsnak kötelességében fog állani az Árva javai-

nak össze írására, egy Senatort, és az Electa Communitás részéről is egy két Individiumot kiküldeni; ezek az Árva javait össze írván, az általok el készített Inventariumot bé mutatják a' Tanátsnak, ez az Electa Communitással együtt el fogja határozni az Árva azon javainak, mellyeket tartani nem lehet, köz kótya vetye mellett leendő eladását. Az Árva Javainak össze írása e' képpen meg történvén az arról Szóló eredeti jegyzék, a' Leveles Tárba tételik, annak valóságos mássa pedig a' Tutoroknak ki adatik, melly mellett köteles leszen az Árva javait successorának is által adni. Az Árvák Capitalissai Interesre minden idegenek előtt az Atyafiaknak adatassanak t. i. ha ezeknél elegendő bátorság vagyon, ha Atyafiak nintsenek, akár melly idegennek, önként értetőd-vén, hogy az illeténnél elégséges bátorságnak kelleték lenni. A' Capitalisok költsön adására való nézve szükségesnek véli a' Deputatio azt meg állapítani, hogy a' Tútoroknak a' kezek alatt lévő Árvák Capitalissait, tsupán a' Magistratus helyben hagyásával lehessen Interesre kiadni. Továbbá hogy az Interesek pontosan incassáltassanak, ezeknek mi-képpen tellyesített fizetéséről köteles leszen a' Tútor minden 1/4 Esztndőben a' Tanbátsnak Túdósítást tenni, a' ki a' Szükséges rendelkezéseket meg fogja tenni. A Tanáts szoros fel vigyázást fog gyakorolni, hogy az Árvák jól neveltessenek, és a' fenn maradó pénz időről időre Interesre adatasson ki; el érvén valamely Árva a' tökéletes kort azonnal succedál minden ötlet illető javakba, következőleg a' Tutela reá való nézve meg szűnik.

10./ Minekutánna a' Leveles Tárnak jó karban való tartássa ok vetlenül meg kívántatna, de a' Város Archivuma is még tökéletesen rendbe szedve nem volna, szükségesnek látja a' Deputatio, hogy illy népes Városban, a' hol sok mindenféle állapotok elől fordulnak, ne hogy ezeknek el intéztetésében, az illetők hátra maradást szenvedjenek, az Archivariussi Hivatal, állandó hivatalnak állapítasson-meg; annyival is inkább, hogy ezt maga a' panaszlott Városi Tanáts is... kéri. A' Leveles Tár Mester /: a' ki valamint a' Perceptorok, úgy ez is Tanátsbéli nem lehet:/ lenne egyszersmind Procuratoria Praeses is, a' ki a' Pereket ha azok kívántattnának, az illetőknek mindenkor Reversalis mellett adná ki.

A most elé számlált jegyzői, Ügyészi és Számvevői Tisztségekre valamint a' Senatorokra és a' Leveles Tár Mesterre nézve is ugy vélekedik a' Deputatio: hogy ezek jövődőre nézve állnadó hivataloknak állapítassanak meg, ezeken kívül pedig a' többi Hivatalok restauráltassanak.

11./ A' mi végtére mind a' Hivatalbéliek, mind pedig a' Vároosi szolgálatban lévőknek fizetéseiket illeti, minekutánna ezek, azon Terhekhez és kötelességekhez képeest, mellyeket, ezen Városban a' Nagy népséghez képeest tellyessíteni kelletik, nem tsak hogy nagyok nem vólnának, sőt inkább tsekélyek, mire való nézve úgy vélekedik, a' Deputatio; hogy a' Hivatalbéliek, valamint a' Város egyéb Szolgái is, 2. Classisbéli Szabad Királyi Városok módjára fizetődjenek; Ez által el fogh távoztatni a' Salariumokra adatni Szokott pótolások, és ezek mellett bétsúszni szokott vissza élések.

12./ A külső Tanátsra vagy is a' már fel állított és a' Fő Szószólóval 71 Tagokból álló Electa Communitásra nézve úgy vélekedik, hogy a' Fő Szószóllón kívül könnyen meg eshetvén, hogy ez hivatalos foglatosságaiban eljárni akadályoztatna az Electusok közül még második Szószólló is választasson. Ami utoljára az Electusok fizetéseiket illeti ezeknek ugyan rendes fizetések a' Szabad Királyi Városokban fent álló Szokás Szerént nem Szokott lenni, mindazon által úgy vélekedik a' Deputatio, hogy a' közönség javainak elő mozdításában való fáradságok és tulajdon dolgaiknak lehető el mulasztása fejében a Szabad Királyi Városok módjához képeest, a... Katona tartás terhe alól mentek légyenek. Ha Azomban valamelly Electus több Házzal bírna, akkor nem ugyan a' maga lakó Házában hanem másikban köteles lesz a' Katonaság Számára quártélyt adni.

A' Tisztviselők' választására nézve a' vólna a Deputatiónak véleménye hogy a' századok ólta gyakorlott szokáshoz képeest, és a' nép békességének és nyugodalmának fenn tartása, úgy a' Vallás béli példás egyetértés tekintetéből az alternationak jövendőben is meg kellene maradni úgy mint azon által, hogy a' meg történt restauratio után 3 esztendőig a' felválasztott Hivatalbéliek foglatosságaikat folyvást vinnék és tsak 3. esztendők múlva jönne ismét elő a restauratio.

III.

Ámbátor a' Magistratus egyenesen a' Földes Úri Jussoknak repraesentánsa, még is Első Bíró is; de e' felett az Uraság' Székén is, mind a' Politikai, mind a' Peres tárgyakban, mind pedig a' criminalitást magában foglaló állapotokban is bíraskodván, az Itélet-tételben nagy részt vesz, és ezen fel-adást a' panaszkodók úgy tekintik, mint egyik kút-fejét az általok panaszlott vissza-éléseknek.

Ezen Vádra nézve a' Magistratus azt meg-esméri, hogy ő a' Földes Úri Jussoknak repraesentánsa, ez azomban panasz' tárgya nem-lehet. Az ollyatén peres állapotokban, a' mellyekben már itéltt, soha az Ura-

ság Székén nem vitisál, sőt a' Perek' Revisióján a' Tanáts jelen sints. Hogy a' Tanáts politicai Tárgyakban consideál az Uraság' Székén, és ott Bírói Itélettel is bír; ebből reája nézve semmi sints, a' mit subsumálni lehetne; mert; mint a Földesúri Jussok' repraesentánsa, az Uraság-Székén jelen lehet.

A' mi a' Criminalis állapotot, és a' Rabok meg-ítélését illeti, e' részben a' Magistratus mint convocatus, mindenkor votummal bírt, 's ezen szokás szer felett régi, sőt minekelötte még Fő éltóságú Herczeg Koháry Ferentz Úr' Elei Ketskemétre nézve Jure Gladii éltek volna, a' Magistratus mindenkor Jurisdictiont gyakorlott a' Rabokra; sőt még a' fogott Bírák' idejekor is Ketskeméth Városának, mint Centralis Helynek Tanátsa különösen foglalatoskodott a' gonosztevők meg-ítélésében.

Minekutánna az, hogy ugyan azon egy Személy, a' ki valamely Peres állapotban, a' Városi Tanátsban, mint első Bíró ítéltt, Szinte azon Tárgyban az Úri-Széken is ítéljen, a dolgok' rendes folyásával ellenkezne; azt azomban, hogy a Tanáts is a' Földes Úri Jussoknak egy részről repraesentánsa, tagadni nem-lehetne; következőleg attól a' Tanáts, hogy mind a' Politicai, mind a Civilis Peres Tárgyakban az Uraság-Székén jelen ne-lehessen, meg-nem-fosztathatna, úgy vélekedik a' Deputatio: hogy ezt tsupán úgy lehetne meg-egyeztetni, ha a' Senatorok közül ketten minden Esztendőben a többi Tanátsbeliek által választódnának, a' kik az Úri Székeken, a' Város' részéről jelen legyenek; ezen Senatorok azomban a' Tanátsban, mint első Bírák ne-ítélhessenek; e' helyett alkalmaztathatnak az Itéletek' végre-hajtására, és egyéb Functiókra; az érdeklett két Senatorokon kívül Szükségesnek látja a' Deputatio, hogy az Úri-Szék, ide értvén a' Censuraria Széket is, a' Törvény Szerént, külső convocatusokat is öszve hívjon.

Az Úri-Székre még azon észre-vételünk fordul elő, hogy minekutánna mind magunk' tapasztalása, mind pedig a' Tanáts'...Declaratiójában foglalt elő-adása Szerént, a' Criminalis Perek nagyon megsaporodtak, mellyeknek fel-vitele hátra-maradást nem-szenvedhet; Criminalis Úri-Szék pedig Esztendőt által tsak kétszer tartatna. úgy vélekedünk: hogy ezentúl, mint más főben járó hatalommal bíró Uradalmakban, úgy mint Vátzon, Kalotsán, minden 1/4. Esztendőben Criminalis Úri-Szék tartasson, nehogy a' sokszor, tsupa gyanúból elfogott, és ártatlanul raboskodók az úri-Szék nem-tartása miatt igazságtalanul Szenvedjenek, a' közönséges Cassa pedig, az illetén Ragok tartásával terheltessen. — Valamint a' most érdeklett Criminalis, úgy

a' Civilis Úri-Székek is tsupán kétszer tartatnak Esztendőt által; ezekre nézve szinte úgy vélekedik a' Deputatio, hogy minden 1/4. Esztendőben tartassanak. A Perek' folyamatjára nézve azt tapasztalta, hogy a' leg-rövidebb útú Perek is több Esztendeig el-Szoktak folyni; a Perek' hosszabbítása' okául állítják azon környül-állást, hogy a' Prokátorok hosszasan allegálnak; főképpen pedig, hogy a' Tanáts sok ízben későn, a' submissio utánn egy Esztendőre is Szokott sententiát hozni; Szükséges lészen e' részben az Úri-Széknek arra Szoros fel-vigyázást gyakorolni, hogy a' Prokátorok röviden dolgozzanak, tsupán azokat adván elő, a' mik a dolog' velejére tartoznak; a' Tanáts pedig az Itéletek' hozásában késedelmes ne-légyen. Ezeken kívül azon rendetlenséget is tapasztalta a' Deputatio: hogy mind egyik Notarius azon a Pereket, mellyekben Referens, conserválja, 's a' Feleknek is ki-adja; holott a' Perek' meg-örzésére egyedül a' közönséges Leveles Tár Szolgálna: ugyan azért ezen vissza-élést, jövendőre nézve el-törlendőnek véli a' Deputatio. A' mi végtére a' Város Statutumainak, a' panaszlott Városi Tanátsnak... nyilatkoztatása Szerént általa már meg-kezdett rendbe-szedését illeti, e' részben úgy vélekedünk, hogy a' Város Statutumai az Electa Communitással egy-értőleg rendbe szedvén, és a' mennyire Szükséges volna, újjakat is ki-dolgozván, azokat az Úri-Szék eleibe terjeszsze, meg-ros-tállás, és helyben-hagyás végett.

IRODALOM

- BÁLINTNÉ MIKES Katalin: Kecskemét város Tanácsa a XV–XIX. században. In: Bács–Kiskun Megye Múltjából II. Szerk: Iványosi–Szabó Tibor, Kecskemét, 1979.
- BENDA Kálmán: A mezővárosi önkormányzat és az egyházak a XVI–XVIII. században. In: Falvak, mezővárosok az Alföldön. Acta Musei de János Arany nominati IV. Nagykőrös, 1986.
- BOROSY András: PPS vm közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái (1638–1711) II. Szerk: Egey Tibor, Pest Megyei levéltári füzetek, Bp. 1984.
- HAJDU Lajos: A közjó szolgálatában. Bp. 1983.
- HEGYI Klára: A török adminisztráció és az alföldi mezővárosok. In: Falvak... im. Nagykőrös, 1986.
- HÓDMEZŐVÁSÁRHELY TÖRTÉNETE I. Főszerk: Nagy István, Hódmezővásárhely, 1984.
- HORNYIK János: Kecskemét város története, oklevéltárral. I–IV. k. Kecskemét, 1862.
- IVÁNYOSI–SZABÓ Tibor: Kecskeméti statutumok I. (1659–1709) In: Cumania (a Bács–Kiskun Megyei Múzeumok Közleményei) 10. Kecskemét, 1986.
- Kecskeméti statutumok II. (1711–1790) In: Cumania 11. Kecskemét, 1989.
- Egy mezőváros társadalmi és gazdasági tagolódása a XVIII. századi adóösszeírások tükrében. In: Bács–Kiskun Megye Múltjából (a BKML közleményei) 10. Kecskemét, 1990.

Kecskemét gazdasága és társadalma a polgári forradalom előtt.
Kecskemét, 1991.

MAGYARORSZÁG TÖRTÉNETE 5. Főszerk: Mérei Gyula., Bp. 1980.

MAGYARORSZÁG VÁRMEGYÉI ÉS VÁROSAI, PPS vm. Szerk: Bo-
rovsky — Szokolay. Bp. 1910.

MAKKAI László: Pest megye története. In: Pest megye műemlékei I.
Szerk: Dercsényi Dezső. Bp. 1958.

NOVÁK László: Nagykőrös mezőváros fejlődése és településrendszere a
XVII–XIX. században. In: Acta Musei... I. Nagykőrös, 1978.

Cegléd mezőváros a XVIII. században és a XIX. század első felében.
In: Cegléd története. Studia Comitatus (a Pest megyei Múzeumok közleményei) 11. Szerk: Ikvai Nándor. Szentendre, 1982.

A három város. Bp. 1986.

A három város építésze. Nagykőrös, 1989.

SÁPI Vilmos: A helyi igazgatás és az igazgatási bíráskodás. In: Vác
története I. Studia Comitatus 13. Szerk: Sági Vilmos. Szentend-
re, 1983.

SZABÓ Attila: A kecskeméti ferencesek Historia Domus-a. Kézirat.

SZAKÁLY Ferenc: Magyar adóztatás a török hódoltságban. Bp. 1981.

Az alföldi mezővárosok és a magyar feudális hatalom. In: Falvak...,
Nagykőrös, 1986.

RÉVÉSZ László: Kecskemét harca a beköltözött nemesekkel a 18–19.
században. Kecskemét, 1956.

ZOMBORY Dániel: Kecskemét város földesurai és nemes családjai.
Magyar Családtörténeti Szemle. 1938–40. VII–XV. közlemény.

TARTALOM

Bevezető	5
A főbíró	11
A tanács	22
A földesúri joghatóság	36
Magisztrátus és úriszék	47
Társadalmi ellentétek — egy bizottsági vizsgálat tükrében	62
Electa Communitas	74
Tisztségek — tisztségviselők — hatáskörök a város új szervezetében	87
A felemás megváltkozás	99
Rövidítések	103
Függelék	104
Irodalom	119
Rezümé	122

ZUSAMMENFASSUNG

Nachdem keine türkische Soldaten mehr hier waren, wurde Kecskemét die bedeutendste Siedlung zwischen Donau und Theiss, mit dem Rang eines Marktflecken, lateinisch: Oppidum und hat seine verhältnismässige Selbstständigkeit bewahren können.

Ihre städtische Selbstverwaltung organisierte sich im Schatten der die Türken ablösende ungarische Staatsmacht und der Abhängigkeit von den Gutsherren, entlang der jahrhundertealte Gewohnheitsrechte. Das Patrimonialgericht übernahm aber dann die Rechtssphäre und den Wirkungskreis von 1713 der Selbstverwaltung, gleichzeitig vertretete die Rechte der Stadt das Rat (Senat, Magistrat). Vom Ende des 18. Jahrhunderts führten die Einwohner der Stadt einen erbitterten Kampf gegen diese Adeligen, die innerhalb der Mauer der Stadt lebten und die dann letztes Ende doch nicht erreichen konnten, dass sie von der Gerichtsbarkeit des Stadtrates unabhängig sein sollen. Am Anfang des 19. Jahrhunderts meldeten sich neue Kräfte in der lokalen Politik. Der allmächtige Einfluss des Magistrats, der Gutsherrnallüre sich eigen machte, ist anakronistisch geworden, und die immermehr bürgerlich werdende Gesellschaft der Stadt verlangte — und erhielt auch mit Hilfe des Komitats, des Königes — einen immer grösseren Platz vom Lokalmacht.

Bis zu den 1840-er Jahren hat sich die Machtstruktur der Stadt umstrukturiert. Die gewählte Gemeinschaft — „electa communitas“ nahm unter ihrer grundsätzlichen Leitung die Verwaltung, vor allen die Wirtschaftung, die dem Wesen nach sich von der Gerichtsbarkeit trennte, die gehörte zu der Rechtssphäre des „inneren Rates“. Ob zwar sich Kecskemét von dem Einfluss des Kohárys (1834) unabhängig machte, konnte sie nicht Mitglied zwischen der „freien, königlichen Städten“ sein, konnte keine höhere, privilegierte Rechtsstellung erlangen. Doch erlebte die Wirtschaft und die Gesellschaft von Kecskemét eben als Folge der Anstrengungen des Stadtrates zwischen 1686–1848 einen Zeit der inneren Entwicklung.

50,-Ft.